

100 let od smrti rudé Rosy Luxemburgové¹

Pavel Sirůček

Rosa Luxemburgová (1871 – 1919) byla německá marxistická ekonomka, smělá novinářka, neúnavná agitátorka, neústupná ideoložka, osobitá radikální politička a vizionářka polsko-ruského původu, významná činitelka polského, německého a mezinárodního dělnického hnutí, spoluzakladatelka Komunistické strany Německa. Bývá označována za jednu z největších revolucionářek v moderní historii. Spolu s K. Liebknechtem náleží k ikonickým symbolům nejen německého socialistického hnutí. Oceňována je za osobní statečnost a oběti v boji za sociálně spravedlivější uspořádání světa, za pochopení historického významu mezinárodního dělnického hnutí i za originální úvahy ekonomické, politologické či filozofické. Náležela k předním teoretikům marxistické politické ekonomie. Věnovala se především otázkám akumulace kapitálu, reprodukce, rozvoje a sociálně-ekonomických a politických změn. Aplikuje materialistickou dialektiku a logicko-historickou metodu. Stěžejním rysem její politické filozofie je víra v masy a revoluci, v duchu dialektiky spontánnosti a organizace. Po mučednické smrti se R. Luxemburgová stává světově proslulou osobností, dnešním žargonem globální celebritou. Její texty jsou překládány do mnoha jazyků a ona samotná dodnes představuje inspiraci a vzor pro mnohá levicová sociální hnutí, bojovníky za ženskou problematiku, pokrokáře i pro jisté akademické kruhy. Aktuálnost – nejednoznačně a často i účelově interpretovaného – odkazu R. Luxemburgové, včetně jejích omylů a klíčových poselství, umocňuje kulaté výročí 100 let od atentátu, které si levice připomíná v lednu 2019.

Rosa Luxemburgová²

¹ V této podobě publikováno in *Marathon*, 154, 2018, roč. 22, č. 6, s. 3-48. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon>. Zkrácená a politicky korektnější verze – zaměřená na dílo R. Luxemburgové – nabídnuta rubrice Ekonomické osobnosti in *Alternativy (časopis CSTS)*, prosinec 2018, č. 4. ISSN nemá.

² Pramen: https://www.google.cz/search?q=Rosa+Luxemburgov%C3%A1+foto&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=3TJ3a7RZ35vAmM%253A%252Ce-1FYLO9PnOy6M%252C_&usq=AFrqEzdKEFWHL_QTRoWGxS4W7BkNVKDxOA&sa=X&ved=2ahUKEwirs9Gbi4jdAhVEliwKHOpPBogO9QEwAAnoECAYQCA#imgrc=3TJ3a7RZ35vAmM.

Obsah

Svéhlavá radikálka a celoživotní revolucionářka.....	3
Ekonomické studie a politické texty R. Luxemburgové.....	14
Problémy akumulace kapitálu a imperialismus podle R. Luxemburgové.....	28
Poučení ze života a díla R. Luxemburgové očima neliberální levice 21. století.....	49
Výběr z díla R. Luxemburgové.....	55
Doplňující informace a další prameny.....	58

Svéhlavá radikálka a celoživotní revolucionářka³

Formování postojů „*Rudé Rosy*“ je neoddelitelné od komplikované reality dobové Východní Evropy. Narodila se 5. 3. 1871⁴ v městečku Zamość, okres Lublin v Rusku (dnešní Polsko) jako Rosalia Luksemburgová;⁵ zavražděna je 15. 1. 1919 v Berlíně. Byla nejmladším z pěti dětí bohatého židovského obchodníka. Středostavovská a vzdělaná rodina se v roce 1873 stěhuje do Varšavy, kde se otec zapojuje do intelektuálního kvasu. Názorově reprezentuje kosmopolitní svět a pod jeho liberálním vlivem se R. Luxemburgová již od útlého dětství živě zajímá o světové dění i politické problémy. Záhy jí postihuje nedostatečně léčené onemocnění kyčlí a doživotně kulhá. Handicap celoživotně kompenzuje neutuchající energií a vytrvalou prací politickou i vědeckou. Během ročního upoutání na lůžku se malé R. Luxemburgové otevírá pestrý svět knih a poezie.⁶ V dospívání se nachází pod silným vlivem idealismu a patriotismu polského spisovatele A. Mickiewicze. V roce 1881 zažívá pogrom ve Varšavě, což jí též poznamenává na celý život a zanechává v ní trvalý strach z velkého množství lidí.

Deset let navštěvuje varšavské II. dívčí gymnázium, na kterém maturuje v roce 1887. Patří mezi vynikající studenty, ale brzy se zapojuje do polského revolučního dělnického hnutí. Jako mladé děvče se aktivně připojuje k odbojové skupince Socialistické revoluční strany proletariátu (Socjalno-Rewolucyjna Partia Proletariat), první polské straně vyznávající marxistickou ideologii. Strana vzniká v roce 1882, v období 1884-85 je však rozbita policií a skupina L. Waryńského (1856 – 1889) se snaží její existenci zachovat. Spolupracuje přitom s ruskou krajně levicovou tajnou organizací Svoboda lidu (Народная воля), proslulou atentátem na cara Alexandra II. Nikolajeviče.⁷ Prvním politickým aktem R. Luxemburgové se stává organizace generální stávkové, která je potlačena. Strana je rozprášena, někteří končí na popravišti, další přežívají v ilegalitě. Policejní smyčka carské ochranky se utahuje a tak Luxemburgová za pomoci lste ilegalně z Polska prchá v roce 1889 do Německa a dále do liberálního Švýcarska. Curyšská univerzita totiž vzdělává na stejném základě muže i ženy. Zapisuje se na filozofickou a později právnickou fakultu. Soustřeďuje se na filozofii, ekonomii, historii, přírodní vědy, matematiku a veřejné právo – se zaměřením na dějiny středověku, formování státu a státní správy a ekonomické a burzovní krize. Navštěvuje přitom též pařížské knihovny. Titul Dr. Jur. získává za studii *Průmyslový rozvoj Polska*, pod vedením J. Wolfa, obhájenou v roce 1897. Jde o její první vědeckou práci (Luxemburgová, 1898a).

Vedle studia se aktivně věnuje radikální politice – doktorka práv se přitom po většinu svého života zabývá ilegální činností a je členkou spolků a organizací establishmentem nezřídka označovaných za teroristické.⁸ V období 1892-97 je Luxemburgová angažována v polském

³ Životopisná data jsou upravena především dle (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 574-582). V textech na internetu či v jiných publikacích bývají někdy uváděny některé údaje mírně odlišně. Za laskavé poskytnutí českých překladů díla R. Luxemburgové náleží poděkování Knihovně B. Šmerala.

⁴ Rok narození 1871 figuruje také v materiálech distribuovaných Rosa-Luxemburg-Stiftung (srov. např. https://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/stiftung/Broschur_Rosa_Luxemburg_engl_Feb16_Web.pdf), na <https://www.britannica.com/biography/Rosa-Luxemburg> či in (Desai, 2000) a (Kolektiv 1984a). Především ve starších pramenech, ale i v novějších přehledech ekonomů a textech z oblasti dějin ekonomických učení, však často bývá uváděno datum narození 5. 3. 1870 – srov. (Sojka, 2010). Slovník ekonomů (Blaug, 1986) též uvádí rok narození 1870. V dalším z vydání – in (Blaug, Vane, 2003) – heslo R. Luxemburgová již obsaženo není.

⁵ Polsky Róża Luksemburg, někdy též přepisováno jako Rosalia Luksenburgová.

⁶ Často bývá připomínána podobnost s další globální levicovou ikonou, kterou je Che Guevara (E. R. Guevara de la Serna (1928 – 1967)). Legendárního revolucionáře v mládí, ze zdravotních důvodů, vyučovala doma matka a pěstovala v něm lásku ke knihám. A jejich prostřednictvím probudila zájem o marxismus.

⁷ Zatímco ruské hnutí se dobově omezovalo především na činy individuálního terorismu, prováděné hrstkami izolovaných intelektuálů, polská strana se pokoušela organizovat dělníky a vedla je i do stávek.

⁸ Někdy bývá srovnávána s novinářkou a spoluzakladatelkou Frakce Rudé armády (mediálně známou jako Skupina Baader-Meinhofová) U. M. Meinhofovou (1934 – 1976). Obě radikálky má spojovat protest proti

dělnickém hnutí. V roce 1893 spoluzakládá⁹ první polské sociálně demokratické noviny *Sprawa Robotnicza (Dělnická správa)*, s protinacionalistickým zaměřením. V jejich curyšské redakci pracuje jako hlavní příspěvatelka do roku 1896. Ve Švýcarsku se setkává se s celou řadou ruských, polských aj. emigrantů, kteří následně hrají významnou úlohu v socialistickém a komunistickém hnutí – jako byli G. V. Plechanov (1859 – 1918), P. B. Axelrod (1850 – 1928) či V. I. Zasuľičová (1849 – 1919). Společnost jí tvoří i pozdější první sovětský lidový komisař pro vzdělávání A. V. Lunačarskij (1875 – 1933) a především L. Jogiches (1867 – 1919). Tento litevský profesionální aktivista a revolucionář se stává jejím osudovým mužem, se kterým s občasnými přestávkami, a to místy i bouřlivěji, Luxemburgová žije až do smrti.¹⁰

Jogiches se angažuje v hnutí za obnovu státnosti Polska a udržuje kontakty s levicí v Sociálně demokratické straně Německa (Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD). Spolu v roce 1893 zakládají Sociálně demokratickou stranu Království Polského (Socjaldemokracja Królestwa Polskiego). A po spojení s litevskými sociálními demokraty roku 1899 Sociálně demokratickou stranu Království Polska a Litvy (Socjaldemokrację Królestwa Polskiego i Litwy), hlásí se k marxistické platformě. R. Luxemburgová se stává mluvčí a teoretickou strany, L. Jogiches ji doplňuje coby hlavní stranický organizátor. Luxemburgová zastupuje stranu na řadě politických kongresů, včetně aktivního působení v rámci II. internacionály.¹¹ Po většinu svého dospělého života sice žije v Německu, nicméně bývá považována za přední exponentku, a přední teoretičku, vznikající polské sociální demokracie. V období 1902-04, resp. 1908-10 spolupracuje s teoretickým orgánem Sociálně demokratické strany Království Polska a Litvy *Przegląd Socjal-Demokratyczny (Sociálně demokratické rozhledy)*. Publikuje celou řadu článků i brožur o polském dělnictvu a různých otázkách socialistického hnutí.

S polskými a ruskými kolegy se přitom zásadně neshoduje v otázce sebeurčení Poláků a dalších menšin v Rusku, což její stranu přivádí do izolace. Např. brožura *W obronie narodowości* (Luxemburgová, 1900b) zpochybňuje ideu opětovného získání nezávislosti Polskem, a to i z hospodářských důvodů. Přitom je Luxemburgová pro autonomnost kulturního rozvoje Poláků, kterým neupírá ani právo kultivovat svůj jazyk. Nacionalistické konflikty však mají sloužit pouze zájmům kapitalistických elit. Luxemburgová argumentuje, že sebeurčení oslabí mezinárodní socialistické hnutí a poslouží pouze buržoazii k upevnění moci nad nově nezávislými národy. Odmítá princip polské nezávislosti a národního sebeurčení, kdy upřednostňuje jednotné hnutí dělnické třídy celého ruského impéria. Neústupně hájí názor, že boj má být veden proti kapitalismu jako celku, nejenom pouze za

autoritářství a bezohlednému vykořisťování i společný odpor k německému měšťáctví. Vášnivé diskuze na toto téma probíhaly např. v NSR, když spolková pošta vydává 15. 1. 1974 sérii známek s portrétem Luxemburgové.

⁹ Další spoluzakladatelé: L. Jogiches (alias L. Tyszka); polský politik, vydavatel, právník, ekonom J. B. J. Marchlewski (1866 – 1925, alias J. Karski) a polský novinář, dělnický a komunistický aktivista, marxistický teoretik A. Warski (1868 – 1937, narozený jako J. A. Warszawski).

¹⁰ L. Jogiches je zavražděn v březnu 1919, při pokusu objasnit smrt R. Luxemburgové.

¹¹ II. internacionála (též Dělnická, Socialistická či Sociálně demokratická) vzniká roku 1889 a v nových historických podmínkách pokračuje v díle I. internacionály (1864-76), tj. v díle internacionální jednoty dělníků. V této mezinárodní organizaci socialistů, resp. dělnických stran R. Luxemburgová reprezentuje radikálnější křídlo, propagující revoluční orientaci. Umírnění byli označováni za renegáty. Období II. internacionály bývá západními prameny označováno někdy též jako „klasický marxismus“, ve smyslu uvádění idejí Marxe & Engelse do praxe (nicméně praxe především sociál demokratické, resp. oportunistické a revizionistické). Vliv marxismu je přitom silně patrný v regionu středo- a východoevropském, kdy k rozšíření a popularizaci marxismu významně přispívá německá SPD. A v tomto kontextu bývají vyzdvihována svébytná pojetí marxismu v duchu K. J. Kautskyho, E. Bernsteina a právě R. Luxemburgové. Častěji – a správněji – však „klasickým marxismem“ bývá míněna teorie a ideje samotných Marxe & Engelse v jejich „čisté“ podobě (nezřídka následně ve smyslu odlišení od pokračovatelů typu V. I. Lenina a J. V. Stalina). Zdůrazněme přitom mnohé (nejen) terminologické problémy i různá vymezení marxismu klasického (včetně rozlišování Marxe „mladého“ a zralejšího), ortodoxního, neo- či postmarxismu atd. Pro mnohé tzv. neomarxismus či tzv. marxismus kulturní apod. žádným marxismem není, jeho stoupenci zase za marxismus nepovažují marxismus-leninismus či stalinismus etc.

samostatnost Polska. Věří, že k osamostatnění Polska může dojít pouze prostřednictvím socialistické revoluce v Německu, Rakousku a Rusku. Odmítá vytvoření svébytného státu Poláků a požaduje, aby Polsko zůstalo součástí Ruska. Až dojde k revoluci, Rusko se stane kolébkou socialismu a národnostní otázky budou de facto irelevantní. Pro věc socialismu tak vytrvale odmítá právo národů na sebeurčení a dostává se do sporů i s Leninem, který tohoto práva pragmaticky využívá coby předstupu k dosažení socialismu. Národnostní otázka se stává jedním z klíčových bodů trvalých polemik Luxemburgové s Leninem.¹² A nejen s ním.¹³

Od roku 1896 Luxemburgová přispívá do prestižního mezinárodního časopisu marxistické teorie *Neue Zeit (Nový čas)*, vydávaným SPD. Přesouvá se do Německa, stává se členkou SPD a píše pro několik listů a začíná i s politickou prací, včetně agitačních cest, mítinků a organizování dělníků. Na podzim roku 1898 je krátce šéfredaktorkou časopisu *Sächsische Arbeiterzeitung (Saské dělnické noviny)*, poté odchází do Berlína a pracuje hlavně pro *Neue Zeit* a list *Leipziger Volkszeitung (Lipské lidové noviny)*, jehož vedení je jí svěřeno roku 1902. Záhy se však stává terčem zájmu úřadů a před vyhoštěním se chrání fingovaným sňatkem. V roce 1898 získává německé občanství, když se formálně v Basileji provdává za německého anarchistu G. Lübecka (1873 – 1945). U jeho rodičů – německých emigrantů – bydlela v Curychu a tam se také sblížila s německými sociálními demokraty. Sňatek je rozveden roku 1903. Postupně se Luxemburgová stává expertkou SPD pro polské záležitosti a žurnalistku. Její neúnavná revoluční agitace i teoretická práce sílí. Dostává se přitom do odlišného prostředí, ve srovnání s tím, které znala z Polska nebo emigrace. Počet členů SPD roste, strana vydává deníky, magazíny, organizuje spolky, družstva, kroužky a angažuje se tak usilovně i na frontě kulturní, vzdělávací a osvětové. Ve straně přitom sílí vliv reformistů, kteří začínají vystupovat s požadavky revize základních postulatů marxismu, včetně revoluční orientace.

Pozici mluvčí levicové frakce SPD Luxemburgová získává i díky spisu *Sociální reforma nebo revoluce?* (Luxemburgová, 1899b), kterým neústupně propaguje revoluci. Přičemž radikálně odmítá revizionismus E. Bernsteina, který přichází s konceptem strany demokratické socialistické reformy a nikoli strany sociální revoluce. Následně již R. Luxemburgová náleží k politickým vůdcům SPD, resp. k ústředním reprezentantům revolučního směru v německém

¹² Na argumenty nastíněné sérií článků *Národnostní otázka a autonomie* (Luxemburgová, 1908-09 – srov. <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1909/national-question/index.htm>) reaguje Lenin materiálem *O právu národů na sebeurčení* (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 33-91). Představuje náhled na sebeurčení národů v duchu marxismu-leninismu, kdy kritizuje i to, že se „Luxemburgová pokoušela „vyvléknout“ z nutného závěru o hlubokých ekonomických příčinách snah o národní stát“ (tamtéž, s. 35). Upozorňuje též na to, že: „Jsouc unesena bojem proti nacionalismu v Polsku, zapoměla Rosa Luxemburgová na nacionalismus Velkorusů ...“ (tamtéž, s. 49), neboť součástí Leninova boje byl i boj proti ruské monarchii a „velkoruskému šovinismu“ (čehož se drží i po vypuknutí I. SV). Lenin kritizuje popírání nezbytnosti „uznání práva na sebeurčení v programu marxistů Ruska“ (tamtéž, s. 67), jak to činí i Luxemburgová. Podle Lenina je internacionální sociální demokracie pro uznání práva národů na sebeurčení. Lenin též odmítá názor, že nezávislost Polska je utopií (Marx tak údajně má být „utopický“), kdežto Luxemburgová má údajně být „praktická“. Pojednání Lenin zakončuje slovy: „Úplná rovnoprávnost národů; právo národů na sebeurčení; spojení dělnictva všech národů – tomuto národnostnímu programu učí dělníky marxismus, učí je tomu zkušenosti celého světa i zkušenosti Ruska“ (tamtéž, s. 90). Srov. <http://www.ksm.cz/marxismus/c.6.2.-narod.html>.

¹³ V roce 1896 stranu reprezentuje na kongresu II. internacionály. Opětovně se ostře střetává se zástupci nacionálně laděné Polské socialistické strany (Polska Partia Socjalistyczna), jejímž ústředním politickým požadavkem je samostatnost Polska. Národní samostatnost byla v té době přijímána jako jeden z požadavků, který právě socialisté hájí. Odvolávali se přitom na postoje K. H. Marxe & F. Engelse, podporující nezávislost Polska a vítězství buržoazních revolucí proti šlechtě. Podle Luxemburgové se však doba změnila. Na základě studie *Průmyslový rozvoj Polska* (Luxemburgová, 1898a) kritizuje nediferencovaný přístup k národnostní otázce. Polská šlechta měla ztratit s rozvojem kapitalismu sociální základnu a v carském Rusku viděla oporu pro potlačování progresivních hnutí. Výsledkem je oslabení úsilí polské šlechty o národní samostatnost. Rodící se polská buržoazie se k ideji národní samostatnosti stavěla též nepřátelsky, neboť většina odbytu průmyslu se realizovala na ruském trhu. Svou kritikou vyvolává skandál, přičemž je dokonce obviňována jako ruská agentka.

sociálně demokratickém hnutí. Od roku 1905 pracuje jako redaktorka novin SPD *Vorwärts* (*Kupředu*), se kterými předtím měla konflikty kvůli jejich pravicové orientaci.¹⁴ V období 1907-19 vyučuje na stranické škole – přednáší marxismus a ekonomii na Centrální stranické škole sociální demokracie v Berlíně. V roce 1907 je zde jmenována docentkou politické ekonomie. Z přednášek po její smrti vzniká kniha *Úvod do národní ekonomie* (Levi, 1925).

Luxemburgová je opakovaně v Německu pronásledována a i vězněna. V roce 1904 za urážku císaře Viléma II. ve veřejném projevu (za „*znevažování majestátu*“). Je odsouzena ke třem měsícům, odsedí si měsíc jeden. Další rozsudek z roku 1906 ji viní z „*rozdmýchávání třídní nenávisť*“ a „*podněcování k násilnostem*“. Za což si odpykává následující rok dva měsíce arestu. Počátkem roku 1914 je odsouzena k ročnímu vězení za výroky na frankfurtských schůzích v roce 1913 a další soudní řízení probíhají v roce 1914. Zatčena je také ruskou policií ve Varšavě na jaře roku 1906. V Polsku organizuje dělnické nepokoje a povstání proti ruským vojskům. Díky úplatku je propuštěna na kauci.¹⁵ Po vypuknutí ruské revoluce v roce 1905 se snaží o zprostředkování zkušeností a poučení z revoluce pro dělníky německé a pro polskou stranu píše sérii článků a brožur.¹⁶ Rozvíjí přitom ideu permanentní revoluce, kterou razí hlavně L. D. Trockij.¹⁷ Na rozdíl od ruské levice Luxemburgová doufá, že ruská revoluce nemusí být jen revolucí buržoazní, nýbrž se může dostat až za hranice buržoazní demokracie a skončit i mocí v rukou dělníků (či úplnou porážkou). A neboť vždy důsledně ctí motto, že „*na počátku všeho byl čin*“,¹⁸ o revoluci nejenom píše¹⁹ a akademicky teoretizuje, nýbrž i na cizí pas proniká na konci roku 1905 – navzdory nedobrému zdravotnímu stavu – do ruské části Polska. Na základě zkušeností s touto revolucí začíná odmítat prázdňé teoretizování a abstraktní debaty německých socialistů, včetně tradiční parlamentní taktiky SPD.

¹⁴ Srov. (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 58 aj.). Berlínský stranický list *Vorwärts* i následně R. Luxemburgová opakovaně ostře napadá a posměšně kritizuje, namátkou např. v kontextu revolučních událostí roku 1918 v *Rote Fahne*. Vysmívá se např. tomu, že *Vorwärts* doporučuje „*svě staré babské lektvary ... pořádek a klid. A ... předepíše druhý recept: politické a parlamentní školení*“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 495). Srov. (tamtéž, s. 533 aj.).

¹⁵ Další prameny uvádějí propuštění na kauci z důvodu zdravotního stavu – srov. (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 579).

¹⁶ Srov. (Luxemburgová, Rosa-Luxemburg-Stiftung, 2015).

¹⁷ Původcem konceptu je též Parvus (A. L. I. Helphand (1867 – 1924)), náležející k nejtajemnějším postavám revolučního hnutí. V 80. letech 19. století emigruje z Ruska, studuje a působí v německé sociální demokracii. Pracuje i v Rusku (menševický časopis *Načalo* apod.) a podílí se na revolucích 1905 a 1917. Před a během I. SV zbohatl, v Německu financoval vědecký ústav, socialistický časopis či působil jako vládní poradce pro Východní Evropu. Bývá mu přisuzováno, že jako agent německé vlády, skrze prostředníky, podporoval a financoval ruské bolševiky. Je autorem děl o světové ekonomice, řady brožurek aj. Podporuje Trockého a teorii permanentní revoluce (Kdy L. D. Trockij přebírá Parvusovy teorie o vývoji kapitalismu ve všeobecný systém, který do pozadí zatlačí národní státy a rozšíří zájmy buržoazie i proletariátu mimo tyto státní jednotky. Přebírá i jeho přístup k masové stávce jako počátku budoucí revoluce). Ideově se ale s Trockým později rozchází v otázce důslednosti diktatury proletariátu. Operuje s představou dělnické demokracie, kdy v soutěži s jinými demokratickými společenskými vrstvami má proletariát dozrávat ke své historické roli. Odmítá i Leninovu vizi společnosti řízené elitou revolucionářů. Předpokládal, že po vítězství bolševiků dokáže penězi, vlivem i intelektem revolucí manipulovat, což mu Trockij ani Lenin neumožnili. Ve svých posledních textech volá po evropské integraci na demokratických a tržních základech. Parvus byl první z řady levicově orientovaných ekonomů studujících dlouhé vlny. A minimálně u marxistů by se mohl dlouhodobý cyklus nazývat Parvusovým a ne Kondratěvovým – srov. (Sirůček, 2018c). Parvus se explicitně zabývá cyklickým vývojem kapitalistických ekonomik a pravidelným střídáním dlouhodobých vzestupných a sestupných fází. V 90. letech 19. století, resp. na přelomu 19. a 20. století, formuluje koncept dlouhých vln zahrnující ekonomické i jiné společenské procesy. Dlouhodobé výkyvy považuje za vnitřně imanentní vlastnost kapitalismu, postihující všechny sféry ekonomiky. Model ale neobsahuje vysvětlení bodů obratu a jeho empirická podpora je vágní. I proto zapadl. Blíže viz (Sirůček, 2016a).

¹⁸ Srov. např. (Luxemburgová, 1919b, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 541).

¹⁹ Např. (Luxemburgová, 1905a).

V textu, sepsaném ve Finsku, s názvem *Masová stávka, strana a odbory* (Luxemburová, 1906) vyzývá dělníky k radikálním akcím. Nástrojem boje má být právě masová stávka, které v revolučním zápase přisuzuje specifickou roli.²⁰ V horlivé propagaci masové stávky se přitom R. Luxemburová „... více než v jiných otázkách blížila stanovisku Leninovu“.²¹ Na nesčetných schůzích stranických i odborářských agituje ohledně masových stávek, boje za právo volební a vytrvale kritizuje militarismus a varuje před hrozící imperialistickou válkou. Do popředí opět vystupuje v roce 1910, kdy se urputně angažuje v hnutí za změnu volebního práva v Německu na právo rovné a všeobecné. Požaduje masové stávky, čímž se dostává do rozporu s dalším teoretikem SPD K. J. Kautským. Luxemburová se stále zřetelněji vzdaluje od čím dál více centristické pozice SPD²² a vyjadřuje oprávněné obavy, že představitelé strany – navzdory verbálně deklarovanému marxismu – v situaci, která bude vyžadovat rozhodnou akci, nakonec zbaběle couvnou. Její prorocké obavy již brzy historii plně potvrdí, a to především v předvečer Velké války. Roku 1912 vystupuje s požadavkem na zavedení hlasovacího práva žen.²³ V této době koncipuje a vydává své klíčové teoretické pojednání *Akumulace kapitálu* (Luxemburová, 1913a). Věnováno je kritickému náhledu na Marxovu teorii reprodukce i pojetí zániku kapitalismu a usiluje o vysvětlení mechanismu fungování kapitalistického systému. Teoretická bádání přitom Luxemburové poskytují oporu pro její praktické aktivity politické, v čele s neúnavnou agitací protiválečnou.²⁴ Právě rázný boj proti militarismu, především německému, náleží neodmyslitelně k životu i odkazu Luxemburové.

Ta se aktivně účastní řady evropských socialistických kongresů (1900,²⁵ 1907,²⁶ 1912 aj.), kde tvrdě kritizuje válečnickou politiku vedoucí ke koloniálním masakrům, ke konfliktům na Balkáně i k dalším z předeher Velké války. Luxemburová nesmiřitelně napadá německý militarismus a imperialismus a neúnavně burcuje evropské dělnické strany k jednotnému postupu proti nebezpečí války. Vytrvale agituje a prosazuje generální stávku, která má posílit solidaritu dělnictva a vést k zamezení nebezpečí války. V okamžiku vypuknutí války navrhuje Luxemburová společnou odpověď evropských dělnických stran v podobě generální stávky.

²⁰ Což odporuje oportunistickým a revizionistickým proudům v SPD, včetně odborářských byrokratů. Odbory se podle těchto názorů měly omezovat pouze na hospodářské zájmy dělníků s důrazem na tarifní smlouvy, arbitráže a jiné pokojné formy dohod. Stávku označovaly za „zastaralý“ prostředek. Např. V. kongres německých odborů v roce 1905 schvaluje rezoluci, zakazující propagování masových politických stávek. Srov. (Kolektiv, 1984b).

²¹ S citací předmluvy F. W. R. Piecka in (Luxemburová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 8). Pieck s odvoláním na Lenina následně připomíná, že „po boku Leninově a bolševiků“ Luxemburová stála i v boji proti militarismu a imperialistické válce. Leč nestála vždy po jejich boku důsledně a „... v rozhodujících otázkách stála proti Leninovi“ (tamtéž, s. 9). Podle Stalina západní leví sociální demokraté „nebyli dost zralí“.

²² V SPD se v podstatě rýsují tři základní proudy: 1) Revizionističtí reformisté typu E. Bernsteina (postupně akceptující imperialistickou politiku), 2) tzv. „marxistické centrum“ (K. J. Kautsky, kterého Luxemburová titulovala coby „teoretika a vůdce bažiny“), verbálně sice radikální, nicméně v praxi stále více tíhnoucí k parlamentním formám boje a 3) proud revoluční, který inspiruje a reprezentuje především Luxemburová. K druhému proudu dodejme, že o „bahně“, „živlech bahna“ i jejich selháních hovoří např. po sjezdu SPD v Jeně v roce 1911 – srov. (Luxemburová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 317-327).

²³ Srov. (Luxemburová, 1912) – propagační brožuru k II. sociálně demokratickému dni žen (Stuttgart, 12. 5. 1912). Česky in (*Dílo II*, 1955, s. 341-347).

²⁴ R. Luxemburová např. teoreticky objasňuje i číselně ilustruje, že výdaje na armádu a na zbrojení snižují prostředky na zvyšování životní úrovně pracujících. Podrobněji viz (Luxemburová, 1913a).

²⁵ Po referátu R. Luxemburové je přijata rezoluce, vyzývající k energickým internacionálním akcím, ke společnému boji proti militarismu ve světové politice. Srov. (Kolektiv, 1984b).

²⁶ Stuttgartská rezoluce II. internacionály (z jejího kongresu v roce 1907) zdůrazňuje, že případné krize po vypuknutí války musí socialisté využít k urychlení pádu kapitalismu. Luxemburová přímo navrhuje „využití války, aby bylo vůbec urychleno svržení třídního panství“ (Luxemburová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 244). Což ovšem neznamená, že by samotná Luxemburová válku vítala (a považovala za nutnou i postačující podmínku revoluce). Srov. (Heller, Nežil a kol., 2011), konkrétně např. tezi: „Pro vývoj socialismu by byla cesta násilí a války mimořádně škodlivá, ne-li smrtelná“ (tamtéž, s. 460).

20. 2. 1914 proslovuje R. Luxemburgová před zemským soudem ve Frankfurtu svou obhajovací řeč *Militarismus, válka a dělnická třída* (Luxemburgová, 1914).²⁷ Plamenně hájí své antiválečné a antimilitaristické agitace na frankfurtských schůzích.²⁸ Pronáší i tyto věty: „... války lze vést jen tehdy a jen tak dlouho, dokud se jich masa pracujících buď nadšeně účastní, protože je považuje za spravedlivou a nutnou věc, anebo je alespoň trpně snáší. Jestliže naopak velká většina pracujících dojde k přesvědčení ...“²⁹ – *jestliže, pravím, většina lidu dojde k přesvědčení, že války jsou barbarský, hluboce nemravný, reakční a lidu nepřátelský zjev, pak se staly války nemožné – i když třeba na začátku ještě poslouchá voják rozkazů vrchnosti!*“ (Luxemburgová, 1914, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 394). Proválečnou orientaci celé SPD R. Luxemburgová nakonec sice nezmění, nicméně ve své protiválečné propagandě neústupně a odvážně vytrvá i po vypuknutí I. SV.

Během války je teoretickou vůdkyní německé levice v sociální demokracii a posléze ve Spartakovském hnutí. Přitom je po většinu války dlouhodobě vězněna či opakovaně „preventivně internována pod bezpečnostním dohledem“ (v Berlíně, Poznani, Vratislavi). Odsouzena je v roce 1915 za vlastizrady, protiválečné agitace (organizuje stávky hlavně ve zbrojovkách, demonstrace, kde nabádá mládež k odmítání branné povinnosti a neuposlechnutí rozkazů, vojáky podněcuje ke vzpouře atd.) a za neutuchající volání po sociální revoluci.³⁰ Z článků propašovaných z vězení³¹ vznikají texty *Krise sociální demokracie* (Luxemburgová, 1916)³² a *Ruská revoluce* (Luxemburgová, 1922a). Prvně jmenovaný materiál přináší nesmiřitelnou kritiku pravicového vedení SPD coby přísluhovače německých imperialistických kruhů.³³ I v internaci – s nedostatečnými informacemi a cenzurovanou poštou – si Luxemburgová obvykle zachovává optimismus ohledně toho, že se válečné útrapy

²⁷ Česky in (*Dílo II*, 1955, s. 389-399).

²⁸ Odmítá nařčení, že nabádala k „vraždě představených“. Kritizuje militaristy požadovanou „slepotou poslušnost vojáka“ v rámci hlavního bodu obžaloby – vybízení vojáků, aby v případě války odmítali plnit rozkazy střílet na nepřítele. Bojovnou řeč zakončuje slovy: „... *Sociální demokrat neutíká. Stojí za svými činy a směje se vašim trestům. A nyní mne tedy suďte!*“ (Luxemburgová, 1914, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 399).

²⁹ „... *a probouzet v nich toto přesvědčení, toto vědomí, je právě úkol, který jsme si vytkli my, sociální demokraté ...*“ (tamtéž).

³⁰ Soudní řízení s Luxemburgovou probíhají v období 1914-15, kdy je posazena na lavici obžalovaných i za pranýřování trýznění vojáků, obvyklé v německé armádě. Po demonstraci obětí trýznění je proces zastaven.

³¹ Důležitou roli přitom sehrává důvěrný spolupracovník Luxemburgové a její obhájce při politických procesech P. Levi (1883 – 1930). Levi nastupuje do vedení Komunistické strany Německa na místo zavražděného L. Jogichese, který v čele nahradil také zavražděné K. Liebknechta a R. Luxemburgovou. Srov. (Levi, 1924), resp. (Levi, 2012). Leviho pozdější odchod z Kominterny urychluje podíl na prvním vydání díla *Ruská revoluce* (Luxemburgová, 1922a) – textu kritického k prvním krokům nové sovětské vlády po VŘSR. Luxemburgová kritizuje násilné rozehnutí ústavodárného shromáždění, rozdělení feudální půdy rolníkům, deklarování práva národů na sebeurčení a dříve nežli např. L. D. Trockij varuje před zbyrokratizováním revoluce.

³² Sepsáno roku 1915, známé jako *Juniova brožura*. Česky in (*Dílo I*, 1955, s. 202-315).

³³ O SPD konstatuje: „*Dějiny byly sotva svědkem toho, aby se nějaké strana sama více zesměšnila!*“ (Luxemburgová, 1916, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 272). „*Tím, že vzdala třídní boj, zřekla se však naše strana zároveň účinného ovlivňování trvání války a vytváření míru!*“ (tamtéž, s. 275). Odmítá hesla vedení SPD o „obraně vlasti“ v podmínkách oboustranné imperialistické války – srov. (tamtéž, s. 277, 279 aj.). Luxemburgová přitom stále národní hnutí v éře imperialismu považuje v zásadě za reakční a za brzdy revolučního boje. Nevidí za imperialismu síly, které by mohly vést národní osvobozené války. I když možnost takového národního hnutí vedeného proletariátem připouští. Připouští i použití hesel o právo národů na sebeurčení či národní obraně v rovině agitace proti imperialistické válce. Srov. kritiku in (Lenin, 1987), resp. (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 92-106). Součástí textu (Luxemburgová, 1916) bývá i dodatek *Hlavní teze o úkolech mezinárodní sociální demokracie*, sepsané R. Luxemburgovou. Byly schválené Spartakovci 1. 1. 1916 v bytě K. Liebknechta, bez přítomnosti Luxemburgové, která dlela ve vazbě. Dodatek zakončují slova: „*Vlast proletářů, jejíž obraně musí být podřízeno všechno ostatní, je socialistická internacionála!*“ (Luxemburgová, 1916, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 315).

stanou dostatečnou motivací ke svržení kapitalismu. Na sklonku války se však začíná obávat, že revoluce německá pravděpodobně přijde příliš pozdě na to, aby zachránila revoluci ruskou.

Vysvobozena z internace je až 8. 11. 1918, kdy se starý režim hrouť a události velmi rychle nabývají na dramatičnosti. Z Vratislavi okamžitě odjíždí do Berlína za starými přáteli a ihned se zapojuje do hektického dění prvních fází revoluce.³⁴ Spolu s Liebknechtem se pouští do reorganizace Spartakovců. Tato podzemní organizace vzniká v roce 1916 ze skupiny kolem časopisu *Internationale (Internacionála)*, kterou Luxemburgová pomáhá zakládat roku 1914. Zahrnuje radikální socialisty-internacionalisty zásadně odmítající válku, přičemž se vesměs jedná o „*tvrdé jádro*“ vůdců dělnických stávek. Vedou boj proti válce a válečné politice německé sociální demokracie. Spartakovci tvrdě kritizují schválení válečných úvěrů ze strany SPD,³⁵ která podpořila německou účast v I. SV.³⁶ Což R. Luxemburgová považuje za triumf revizionismu a neustále vyzývá k protiválečným akcím a stávkám. Radikálně levicoví spartakovci odmítají jakkoli podpořit válku a usilují o stržení německého proletariátu do vlny stávek.³⁷ Vytrvale agitují proti imperialistické válce, proti reakční politice německé vlády i proti kompromisnictví předáků SPD. Spartakovci rozšiřují ilegální protiválečné pamflety podepsané jako Spartakus, přičemž samotná Luxemburgová přijímá pseudonym Junius.³⁸

K vůdčím osobnostem Spartakovců náleželi taktéž K. Liebknecht (1871 – 1919), F. W. R. Pieck (1878 – 1960), F. E. Mehrink (1846 – 1919) nebo C. Zetkinová (1857 – 1933). Jejich cílem bylo nastolení diktatury proletariátu. Spartakovci protestují proti poválečné vládě a provádí i sporadické násilné akce. Luxemburgová je však přitom považována spíše za stoupenkyni nenásilného uchopení moci cestou postupných politických změn. Je odpůrkyní násilí, nicméně uvědomuje si, že násilí je nutné při obraně.³⁹ Luxemburgová opakovaně apeluje na hluboký pocit odpovědnosti, který může pomoci předcházet zbytečným krutostem.

³⁴ Kdy vlastně neexistuje vedení revoluce. Spartakovci jsou ideově slabí a nezvládají postavit se do čela německého proletariátu v celonárodním měřítku. Věni přitom nelze považovat za revoluci socialistickou, natož komunistickou (ani následné revoluční události nepřerůstají v revoluci socialistickou – a to v důsledku subjektivního faktoru). Lidé požadují především ukončení války a hněv obrací pro stávajícímu režimu. Císař nakonec abdikuje a během listopadu 1918 se hrouť velmocenské postavení Německa, které je nuceno plnit podmínky dohodnutého příměří. Jako konec Velké války bývá oslavováno datum 11. 11. 1918, kdy od 11 hodin na všech frontách zavládlo příměří. Versaillská mírová smlouva – jako formální ukončení války, vzešlá z pařížské konference konané v roce 1919 – stanovila poražené zemi značně tvrdé podmínky, což většina Němců (napříč politickým spektrem) těžce nesla a vnímala jako nespravedlnost. Čehož posléze využívá A. Hitler.

³⁵ Připomínáno bývá osudové datum 4. 8. 1914, kdy válečné rozpočty podpořili socialisté němečtí. A obdobně učinili i jejich kolegové francouzští, kteří se předtím spíše drželi pozic Luxemburgové. Z „*internacionalistů*“ se stávají „*obránci vlasti*“, kteří chtějí boj proti „*ruskému despotismu*“ či „*germánskému imperialismu*“. Přitom se odvolávají i na usnesení II. internacionály. 2. 12. 1914 provedl K. Liebknecht – blízký spolupracovník R. Luxemburgové – v říšském parlamentě důslednou kritiku pravicového vedení SPD, kdy se dovolával práva na sebeurčení. Nikoli ovšem pro buržoazii, nýbrž pro přepadené a utlačované národy. K Liebknechtovi se přidávají další sociální demokraté, kteří odmítají šovinismus ve straně i ve státě a v SPD postupně nastává rozkol.

³⁶ Krutou sprchou pro mnohé bylo především to, že imperialistickou, dobytčnou válku podpořila nejsilnější a nejvlivnější strana dělnického hnutí – německá SPD. I přes vytrvalé protiválečné agitace R. Luxemburgové němečtí sociální demokraté válku naplno podpořili. Což bylo pro Luxemburgovou i tragédií osobní. Některé prameny zmiňují, že krátce dokonce uvažuje o sebevraždě, nicméně rychle začíná pracovat i agitovat dále. I po vypuknutí války přitom trvá na odmítavém stanovisku ohledně sebeurčení národů – srov. (Luxemburgová, 1916). Lenin, když se poprvé ze stranických novin dozvěděl, že SPD takto hlasovala, odmítal uvěřit a považoval inkriminované vydání novin za rafinovaný padělek carské policie. Lenin po vypuknutí války ostře odsuzuje, že socialistické strany nejdůležitějších válčících států přijaly za svůj úkol „*obranářský nacionalismus a šovinismus*“. A zahajuje propagandu za provedení socialistické revoluce, za přeměnu války ve válku občanskou.

³⁷ 28. 1. 1918 zastavují práci berlínští dělníci a podporu získávají i v dalších průmyslových centrech Německa. Stávka se mění ve stávku generální, probíhají mítinky a demonstrace, rozháněné policíí. Sociálně demokratičtí předáci se snaží masy odradit od revoluce. Stávka úspěšná nebyla, předznamenává však revoluční výbuch.

³⁸ Lucius Junius Brutus (545 př. n. l. – 509 př. n. l.) je považován za zakladatele Římské republiky.

³⁹ Srov. např. (Luxemburgová, 1918c).

Němečtí pracující by měli být obezřetní vůči přehmatům, ke kterým ve vypjatých revolučních okamžicích nezdůvodně dochází.⁴⁰ Po vypuknutí VŘSR, kterou R. Luxemburgová jinak vítá,⁴¹ brzy kritizuje a ostře napadá bolševickou politiku (Luxemburgová, 1922a, 2018).

Po listopadovém propuknutí revoluce v Německu Luxemburgová okamžitě agituje pro revoluci sociální, s historickým cílem uskutečnění socialistického sociálního řádu a odstranění pravidel kapitálu.⁴² Což rozhodně nelze učinit pouhými nařízením shora, nýbrž jen vědomou akcí pracujících ve městech i na vesnicích. Revoluce si vyžaduje držení moci v rukou pracujících – dělnických a vojenských rad. Luxemburgová opakovaně varuje před mnoha a mnoha problémy a těžkostmi revoluce, namátkou např. s vojáky, jejichž transformace z ochránců reakce na obránce revolučního proletariátu má být dlouhodobá.⁴³ S Liebknecem se Luxemburgová v revolučním Berlíně sklonku roku 1918 stává vůdčí osobností sociálně demokratické levice. Významně se podílí na vypracování politických požadavků a programových prohlášení. Působí jako vedoucí redaktorka *Rote Fahne (Rudý prapor)*, novin Spartakovského svazu (Spartakusbund)⁴⁴ a centrální tiskoviny levicových revolucionářů.

Uvědomuje si přitom rozdílnosti revoluce ruské a německé. V Německu absentuje revoluční rolnictvo, neboť německé se domnívalo, že z války něco získá.⁴⁵ Dále v Německu byla daleko silnější buržoazie a přežívaly vytrvalé iluze o parlamentní demokracii. V Německu nemohla také být uplatněna dvě ústřední hesla ruské revoluce, a to mír a půda. Mír už nastal a touha po půdě tady nebyla natolik silná, aby rolníky vedla k revoltě. Pracující masy sice vesměs pro socializaci byly, leč drtivá většina netušila, co má dělat. Němečtí dělníci sice Spartakovcům naslouchali, aktivně se účastnili i masových demonstrací a stávek, ovšem současně věřili sociálním demokratům, kteří je přesvědčovali, že k socialismu lze dospět cestou reform. Sociální demokracie a její vůdcové si zachovávali silné postavení. Klíčovou roli tak sehrával tisk, kdy R. Luxemburgová již v prvním článku pro *Rote Fahne (Začátek – (Luxemburgová, 1918a))* načrtává program revoluce.⁴⁶ Argumentuje pro pokračování revoluce a vládu rad,

⁴⁰ Luxemburgová odmítá krvavý teror, krveprolití nebo politické vraždy, které nepokládá za nezbytné k dosažení cílů proletářské revoluce. Tato totiž nevstupuje do boje s naivními iluzemi, a tudíž „nepotřebuje krvavý teror, aby oplátila své zklamání“. Proletářskou revoluci nepovažuje Luxemburgová za zoufalý pokus menšiny proměnit svět pomocí násilí, nýbrž za „čin drtivé většiny pracujících, jimž vyplňují své historické poslání a tvoří tak z dějinné nutnosti dějinnou realitu“ (s využitím Májíček, 2012). Srov. (Luxemburgová, 1899b, 1906, 1922a).

⁴¹ V jednom z dopisů, které Luxemburgová posílala z vězení, nazývá VŘSR „světodějnou událostí, jejíž následky tu zůstanou navždy“ (Kolektiv, 1984b, s. 104).

⁴² V projevu na ustavujícím sjezdu KPD (Luxemburgová, 1919b) prohlašuje: „... pro nás neexistuje nyní žádný minimální ani maximální program; obojí je socialismus; to je minimum, které dnes musíme prosazovat“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 526).

⁴³ Po uzavření příměří do vývoje v Německu opravdu významným, a možná i rozhodujícím, způsobem zasáhla demobilizace milionů vojáků. Především na nich záleželo, kam se rozbouřená situace bude ubírat. A většina z nich radikálně levé názory nesdílela. Existovaly však i revolučněji naladěni muži z Kielu a následně Berlína aj.

⁴⁴ V době silícího revolučního vření mas Spartakovci usilují o vytvoření samostatné strany a 11. 11. 1918 zakládají Spartakovský svaz. 14. 12. 1918 zveřejňují návrh programu. Revoluční síly však zůstávají roztříštěné a chybí jedno ústředí. 29. 12. 1918 konference Spartakovského svazu a dalších levicových skupin přijímá usnesení, že je nutné vystoupit z USPD a založit komunistickou stranu. Srov. (Kolektiv, 1984b).

⁴⁵ V projevu na ustavujícím sjezdu KPD (Luxemburgová, 1919b) varuje, že rolnictvo zůstává „zálohou pro kontrarevoluční buržoazii“. Která při ohrožení (vlnou socialistických stávek) bude mobilizovat právě rolnictvo coby „fanatického přívržence soukromého vlastnictví“. Proto doporučuje: „Proti této hrozící kontrarevoluční síle není jiného prostředku než přenést třídní boj na venkov, mobilizovat proti rolnictvu proletariát bez půdy a drobné rolníky“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 540).

⁴⁶ „Odstranit panství kapitálu, uskutečnit socialistický společenský řád je historickým námětem současné revoluce – a nic menšího ... Z cíle revoluce jasně vyplývá její cesta, z úkolu vyplývá metoda. Všechna moc do rukou pracujících mas, do rukou rad dělníků a vojáků, zajistit dílo revoluce před jeho číhajícími nepřáteli: to je směrnice pro všechna opatření revoluční vlády. Každý krok, každý čin vlády by měl jako kompas ukazovat tímto směrem: Vybudovat a znovu zvolit místní rady dělníků a vojáků ...; tyto zastupitelské orgány mas nechť neustále zasedají a přenášejí vlastní politickou moc z malých výborů výkonných rad na širší základnu rad dělníků

přičemž útočí na sociální demokraty, alibisticky lavírující mezi vládou rad a národním shromážděním, jehož svolání prosazuje vláda. Luxemburgová odmítá snahy sociálních demokratů zabránit občanské válce: „*„Občanskou válku“*, kterou se pokoušejí s úzkostlivou pečlivostí z revoluce vypudit, však vypudit nelze. Občanská válka je jen jiným názvem pro třídní boj a myšlenka, že by se dal zavést socialismus bez třídního boje, parlamentním usnesením většiny, je směšnou maloměšťáckou ilusí“ (Luxemburgová, 1918b, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 477).⁴⁷ 25. 11. 1918 *Rote Fahne* přináší internacionální výzvu *Proletářům všech zemí*, podepsanou za Spartakovce K. Liebknechtem, R. Luxemburgovou, F. E. Mehringem a C. Zetkinovou (Svaz Spartakovců, 1918).⁴⁸

Fúzí Spartakovců s menšími radikálními skupinami vzniká na přelomu let 1918 a 1919 Komunistická strana Německa (Kommunistische Partei Deutschlands, KPD). Na ustavujícím sjezdu 30. 12. 1918 – 1. 1. 1919 je za stěžejní úkol označeno důsledné provedení revoluce, nastolení skutečné moci dělníků a rolníků a realizace socialistické společnosti. Předsedkyní se, spolu s K. Liebknechtem, stává R. Luxemburgová, která dostává na starost stranický program. Přednáší referát o programu (Luxemburgová, 1919b).⁴⁹ Mimo obecně přijímaných principů nabádá k trpělivosti a ostražitosti. Cesta k socialismu nemá být jednoduchá a přímá, nýbrž naopak plná nástrah a zvrátů. Zdůrazňuje důležitost správné taktiky a strategie.⁵⁰

Spartakovci byli od roku 1917 připojeni k Nezávislé sociálně demokratické straně (Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands, USPD). Vzniklé roku 1915 z podnětu K. J. Kautskyho a dalších protiválečně naladěných členů SPD, ve které dochází k rozkolu. Po abdikaci císaře Viléma II.⁵¹ a následném vyhlášení republiky nastává mocenská rošáda. V Německu to vše, revoluce se přelévá do všech koutů země, vznikají vojenské a dělnické rady. Do čela dělnických rad se staví především členové SPD či radikálnější USPD.

*a vojáků; co nejrychleji svolat říšský parlament dělníků a vojáků, aby se proletáři celého Německa ustavili jako třída ...; neprodleně zorganizovat nikoli „rolníky“, nýbrž vesnické proletáře a drobné rolníky, kteří dosud jako vrstva stojí mimo revoluci ...; vytvořit proletářskou rudou gardu ke stálé ochraně revoluce a ustavit dělnickou milici ...; vytlačit převzaté orgány absolutistického vojenského státu ze správy, soudnictví a armády; okamžitá konfiskace bohatství a majetku dynastie i velkostatkářského majetku jako první prozatímní krok k zajištění zásobování lidu, neboť hlad je nejnebezpečnějším spřežencem kontrarevoluce; okamžitě svolat do Německa světový kongres dělníků a zdůraznit socialistický a internacionální ráz revoluce, neboť jen v Internacionále, jen ve světové proletářské revoluci je zakotvena budoucnost německé revoluce“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 469-470).*

⁴⁷ Maloměšťácké iluze trefně glosuje: „*Představují si průběh nejmohutnější sociální revoluce, jakou kdy lidstvo prožilo, tak, že se sejdou různé společenské třídy, pěkně klidně a „důstojně“ si spolu podiskutují, a pak provedou hlasování – snad i s oním proslulým počítáním hlasů po vzoru anglické sněmovny. Když kapitalistická třída uvidí, že je v menšině, prohlásí pak jakožto disciplinovaná parlamentní strana s povzdechem: Nedá se nic dělat! Vidíme, že jsme byli přehlasováni, budiž! Podrobujeme se a předáváme všechna svá panství, továrny, doly, všechny své pancéřové pokladny a své krásné zisky dělníkům ...“ (tamtéž, s. 476).*

⁴⁸ Česky in (*Dílo II*, 1955, s. 484-487). S výzvou proletářům všech zemí ke společnému boji. „*Lidstvo stojí před alternativou: rozpad a zánik v kapitalistické anarchii, nebo obrození sociální revolucí“ (tamtéž, s. 486). Výzvu autoři zakončují provolání: „Internacionála je zítřka lidský rod! Ať žije světová proletářská revoluce! Proletáři všech zemí, spojte se!“ (tamtéž, s. 487).*

⁴⁹ Srov. též <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/luxemburg/1918/12/programm.html>.

⁵⁰ Např. v kontextu s diskuzí o účasti ve volbách do národního shromáždění, které měly proběhnout v polovině ledna 1919. Luxemburgová byla stoupenkyní účasti, na sjezdu je však odhlasována neúčast. Luxemburgová opakovaně varuje před nemístným revolučním optimismem, přičemž vyjadřuje naději, že se KPD brzy vymaní „z dětských nemocí“, neboť konec konců ztělesňuje revoluční jádro Německa – s využitím (Májíček, 2012).

⁵¹ Na podzim roku 1918 se Německo nachází v krajně obtížné situaci vojenské, politické i ekonomické. Vážne zásobování, na západní frontě série ofenzív očekávané výsledky nepřinesla a Dohoda naopak přechází do protiútoků, které už Německo nedokáže čelit. Pronikavě roste nespokojenost dělníků, rolníků i středních vrstev. Obyvatelstvo ztrácí víru a vojáči už nechtějí bojovat za císařský režim, který se začíná rozkládat. Příslovečnou jiskru zažehává živelné povstání námořníků v Kielu. Povstání se začátkem listopadu 1918 šíří po základnách v severním Německu, vojáči odmítají plnit rozkazy důstojníků, vznikají námořnické a vojenské rady, dělníci přerušují práci, na svobodu se dostávají političtí vězni, včetně Liebknechta a o něco později i Luxemburgové.

Situace se pro revoluční síly nevyvíjí příznivě, k čemuž přispívá, že v táboru radikální levice panují rozpory a její postup není jednotný. Radikálové jsou politicky zatlačováni do pozadí a německá koaliční vláda pod vedením SPD, z obavy před rudou revolucí, se domlouvá s představiteli armády o pomoci při potlačování radikalismu a bolševismu. Proti radikálům a demonstrujícím dělníkům jsou nasazováni zkušení frontovní vojáci a na cvičištích kolem Berlína se formují dobrovolnické oddíly nacionálně pravicového paramilitárního Freikorpsu.⁵²

Druhé povstání Spartakovců v Berlíně v lednu 1919 R. Luxemburgová sice považuje za chybu,⁵³ nicméně po jeho propuknutí vybízí k akci, aby se předešlo krvavé porážce. Upozorňuje přitom na „*slabost revolučních sil*“ a revoluční úsilí soustavně tlačí směrem k dělnické demokracii a k vyjednávání. Ne všichni (tehdy i později) s jejími postoji souhlasí. Existují různá obviňování Luxemburgové z nemístné váhavosti, že zahájení vytláčování revoluční podstaty z programu KPD i z toho, že sama přispěla k reorganizaci kontrarevoluce. Luxemburgová i Liebknecht jsou nuceni se ukrývat, v polovině ledna jsou však vypátráni. Slova jejího posledního článku vyjadřují neochvějnou víru v masu i v nevyhnutelnost revoluce. V posledním úkrytu 14. 1. 1919 koncipuje svůj poslední článek, nazvaný *V Berlíně vládne klid a pořádek* (Luxemburgová, 1919a): „*„V Berlíně vládne pořádek“, vítězoslavně hlásá měšťácký tisk, hlásá to Ebert a Noske, hlásají to důstojníci „vítězných jednotek“, kterým berlínská maloměšťácká lůza mává šátkem a jimž provolává slávu! „V Berlíně vládne pořádek!“ Vy tupí drábi! Váš „pořádek“ stojí na písku. Však se revoluce zítra zase „s rachotem vztyčí“ a k vaší hrůze jako pozoun zazní její hlas: byla jsem, jsem a budu“* (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 558 a 563).⁵⁴

Spolu s dalšími bojovníky je Luxemburgová zatčena, Pieckovi se podaří utéci. Luxemburgová a Liebknecht jsou následně odvezeni na velitelství Freikorpsu v Hotelu Eden. Kolem smrti R. Luxemburgové (i K. Liebknechta) dodnes panují četné nejasnosti. Jako náhrobní nápis si přála vytesat volání sýkorek „*cvi, cvi*“. Což se jí nesplnilo. Z policie jsou s Liebknechtem údajně odvedeni armádou, mučeni a zastřeleni, resp. umláceni příslušníky Freikorpsu z Garde-Kavallerie-Schützen-Division.⁵⁵ K. Liebknecht je pohřben 25. 1. 1919. Tělo R.

⁵² 9. 11. 1918 Liebknecht, s podporou Spartakovců, vyhláší socialistickou německou republiku. V bouřlivých listopadových dnech přicházejí do Berlína revolučně naladěni námořníci z Kielu a k nim se připojují mnozí další, obdobně smýšlející. Po bezvýsledném jednání s vládou obsazují radikálové budovu kancléřství a dále i berlínské velitelství. Propukají bratrovražedné boje, kde postupně protirevoluční síly začínají mít navrch. Mezi tím se od USPD odruhuje radikální frakce Spartakovců a je založena KPD. Počátkem ledna 1919 je svoláno několik demonstrací, které přerůstají v další spartakovské povstání, které vojáci a dobrovolníci následně utápí v krvi. Potlačené povstání berlínské radikální levice (kdy i přes politicky aktivní dělnictvo boj v proletářskou revoluci nepřerostl) odstartovává sérii ozbrojených střetů a v Německu fakticky zuří občanská válka. Boje trvají do května 1919 s různou intenzitou a odehrávají se na různých místech, včetně vyhlášení Bavorské republiky rad a jejího taktéž krvavého potlačení početnými vojenskými jednotkami. Ve Výmaru je v červenci 1919 přijata ústava a Německo se stává demokratickou republikou v čele s voleným prezidentem. Prvním se stává F. Ebert.

⁵³ Luxemburgová stále odmítá přílišné násilí při uchopení moci a varuje i před tím, že se Berlín může dostat do izolace od zbytku země tak, jako to hrozilo revolučnímu Petrohradu v roce 1917. Některé prameny hovoří o jistém souznění názorů na postup revoluce u Luxemburgové a Liebknechta, jiné zase konstatují zásadní nesoulad mezi nimi. Liebknecht měl, navzdory přijatému strategickému programu, souhlasit s pokračováním povstání.

⁵⁴ Česky in (*Dílo II*, 1955, s. 558-563).

⁵⁵ In (Borovička, 1980) je vyličen atentát ve smyslu nikoli náhody, ani činu rozvášněného davu, nýbrž jako plánovaná a předem připravená akce. Oficiální verze hovořila o zastřelení K. Liebknechta při pokusu o útěk a R. Luxemburgové cestou do vyšetřovací vazby. Pachatelé mají být příslušníci kontrarevolučních jednotek, hájících Berlín před rudou revolucí. Jména a podrobnosti však zůstávají dodnes nejisté, přičemž kolují různé verze pohnutých lednových událostí. Původně obvinění (když Ebertova vláda předstírá rozhořčení nad neuctivým zacházením s mrtvolami zatčených radikálních politiků) se hájili tím, že tvrdý postup schválili tehdejší kancléř F. Ebert i ministr obrany G. Noske. Oba sociální demokraté, přičemž F. Ebert (vůdce revizionistického křídla SPD) byl dokonce žákem Luxemburgové ze stranické školy v Berlíně. Připomínána taktéž bývají slova, která G. Noske říká ve svých vzpomínkách: „*Einer muss der Bluthund werden, ich scheue die Verantwortung nicht*“ („*Někdo se musí stát krvavým psem, já se odpovědnosti nebojím*“). Srov. interpretaci událostí in (Andler, 1919).

Luxemburgové, s přivázanými závažími, je vhozeno do Landwehrského kanálu řeky Sprévy a je nalezeno až na přelomu května a června. Pohřeb se koná 13. 6. 1919. Liebknecht i Luxemburgová jsou pohřbeni na berlínském hřbitově Friedrichsfelde. Hroby jsou dodnes manifestačně navštěvovány, a to především při připomínkách výročí jejich násilné smrti.⁵⁶

Telegrafické střípky z dramatických osudů celoživotní rebelky a přesvědčené revolucionářky R. Luxemburgové zakončíme slovy historika ekonomického myšlení É. Jamese, který v pasáži revoluční socialismus konstatuje: „*Rosa Luxemburgová se nikdy nezpronevěřila marxistickému ideálu, pro který v plné akci také zemřela*“ (James, 1968, s. 46). A v poslední řadě připomeňme slova V. I. Lenina:⁵⁷ „*Byla a zůstane orlem!*“⁵⁸

⁵⁶ Na hřbitově se nachází památník socialistů, jehož centru dominují slova: „*Die Toten mahnen uns*“ („*Mrtví nás varují*“). (Fülberth, 2013) neopomíjí dodat, že až do roku 1989 každoroční berlínská demonstrace nepřipomínala pouze Luxemburgovou a Liebknechta, nýbrž i Lenina, jehož život skončil též v lednu (21. 1. 1924). K faktu, že část levice Lenina už neoslavuje, uvádí, že toto „*může mít smysl, protože to odpovídá novému a v podstatě korektnímu popisu situace: svět byl sražen z aktuální revoluční situace o stupeň níž, a tak se levice ... setkává na shromaždišti, z něhož Lenin ve skutečnosti na nějakou dobu zmizel*“ (Fülberth, 2013 – s využitím s. 2 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>). Pravidelní účastníci mítinků druhou lednovou neděli však uvádějí, že transparenty s Leninem nevymizely.

⁵⁷ Vedle Lenina nad smrtí Luxemburgové (a Liebknechta) truchlí také L. D. Trockij – srov. text *Karl Liebknecht and Rosa Luxemburg* z roku 1919, dostupný na <http://www.marxist.com/trotsky-on-karl-liebknecht-rosa-luxemburg.htm>. V roce 1932 Trockij Luxemburgovou obhájuje před „*Stalinovou kletbou*“ (Stalin, 1953) v textu *Hands Off Rosa Luxemburg!*, dostupném na <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1932/06/luxemburg.htm>.

⁵⁸ „... *orel se sice může mnohdy snést hlouběji než kuře, ale kuře nemůže nikdy dosíci takových výšin jako orl. Rosa Luxemburgová se mylila v otázce nezávislosti Polska; mylila se v roce 1903 v posuzování menševismu; mylila se, když se v červenci 1904 spolu s Plechanovem, Vanderveldem, Kautským a ostatními zasazovala o sjednocení bolševiků s menševiky; mylila se ve svých vědeckých spisech z roku 1918 (příčemž koncem roku 1918 a počátkem roku 1919 sama své chyby z velké části opravila). Ale přes tyto všechny své chyby byla a zůstane orlem ...* „*Německá sociální demokracie je po 4. srpnu 1914 smrdutou mrtvolou*“ – tímto výrokem vchází jméno Rosy Luxemburgové do dějin dělnického hnutí celého světa“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu předmluvy in *Dílo I*, 1955, s. 5, s odvoláním na Leninovy *Spisy*. Svazek 33. 4. ruské vydání, s. 184).

Ekonomické studie a politické texty R. Luxemburgové

Přehledové materiály kvantifikují politické a vědecké výstupy R. Luxemburgové číslem okolo 700 projevů, článků, pamfletů a knih. Publikovány byly v mnoha souborech i mnoha a mnoha vydáních. Tudiž je nutné plně souhlasit s názorem, že „v tak rozsáhlém literárním souboru každý nalezne potřebné odstavce pro potvrzení toho či onoho názoru“ (Varadzin, 2004, s. 35).⁵⁹ O její osobnosti, postojích i vizích se začalo kriticky diskutovat již během života Luxemburgové, což mučednická smrt následně umocňuje.⁶⁰ Se závěry a argumentací R. Luxemburgové polemizoval V. I. Lenin, L. D. Trockij či G. Lukács a další marxisté, resp. pseudomarxisté. Přitom je však možné konstatovat, že její dílo bylo dlouho spíše ignorováno (či dokonce přímo potlačováno) a pro „oficiální“ marxisty a komunisty velikou a zářivě jasnou hvězdou (politickou ani ekonomickou)⁶¹ příliš R. Luxemburgová obvykle nebývala. Což ovšem současně nikterak nebránilo tomu, aby její smrt byla propagandisticky hojně využívána jako oblíbený a tradiční argument-symbol proti kapitalistickému Západu.⁶²

Ikonický charakter R. Luxemburgové začíná být cíleně pěstován až v souvislosti se zájmem a pozorností určitých akademických kruhů. A to kruhů zejména blízkých nové tzv. levice. Především od 60. let minulého století vzniká nemálo prací o „*Rudé Rose*“, jejíž život, dílo i odkaz se stávají módním předmětem – obvykle politicky korektního – bádání nejenom ženských aktivistek, ale i mnoha dalších autorů, a to marxistických i nemarxistických. Již od své smrti Luxemburgová magicky inspiruje básníky, dramatiky a další umělce.⁶³ Globálně tradovanými se stávají její parafrázované nadčasové výroky jako: „*Svoboda je především svobodou toho, kdo myslí jinak*“⁶⁴ anebo „*Otázkou všech otázek je socialismus nebo barbarství*“.⁶⁵ Vítězství socialismu Luxemburgová přitom nepovažuje pouze za automatický

⁵⁹ Včetně možných dezinterpretací či vytrhávání jednotlivostí z odlišného kontextu.

⁶⁰ Ke známým životopiscům Luxemburgové náleží P. Frölich (Frölich, 1940).

⁶¹ Srov. učební texty dějin ekonomických teorií – např. (Sitárová, Kliment a kol., 1981) či (Petráček, Tallerová, 1977), kde se její jméno nevyskytuje. Nefiguruje ani v učebnici politické ekonomie kapitalismu (Vojtíšek a kol., 1980). Krátké heslo Luxemburgové věnuje *Ekonomická encyklopedie* (Kolektiv, 1984a), které připomíná i její úvahy teoreticky chybné a ustupující z marxistických pozic (chybné pojetí akumulace, úzké chápání imperialismu aj.) – srov. (tamtéž, s. 507). Příliš pozornosti ekonomce Luxemburgové nevěnují ani přehledové texty dějin ekonomických učení západní provenience, kdy např. (Blaug, 1985) její jméno uvádí pouze v souvislosti s J. V. Robinsonovou a M. Kaleckim – srov. (Sojka, 2010). Luxemburgová ovšem bývá tradičně zmiňována v textech mapujících historii mezinárodního dělnického hnutí – srov. (Kolektiv, 1984b, s. 67, 73, 76, 104, 121 aj.) i dějiny KSČ – srov. (Kolektiv, 1976, s. 39, 54). A to v především v kontextu boje s revizionismem, dále v souvislosti s jejími protiválečnými aktivitami a s revolučními událostmi v Německu. In (Mogilevskij, 1975, s. 14) je R. Luxemburgová uváděna mezi „*revolucionáři-internacionalisty*“, kteří v dobách oportunistu a sociálšovinismu vůdců sociální demokracie „*ztělesňovali zájmy pracujících mas na Západě*“.

⁶² Argumentace typu: Co nás budete poučovat o „*demokracii*“ – zavraždili jste přece R. Luxemburgovou, K. Liebknechta a manžele Rosenbergoví. Nová tzv. levice zase ráda srovnává Luxemburgovou s M. L. Kingem a zdůrazňuje její boj za demokratická práva. Což vztahuje i na emancipační ženské hnutí, diktaturu menšin apod.

⁶³ Např. B. Brecht píše pamětní báseň *Epitaf* („*Die rote Rosa nun auch verschwand. Wo sie liegt, ist unbekannt. Weil sie den Armen die Wahrheit gesagt haben sie die Reichen aus dem Leben gejagt*“), později i zhudebněnou. „*Světici, Rosu*“ opěvuje S. K. Neumann (https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/40/80/07/rude_zpevy.pdf). Působivé a emocionálně silné je životopisné drama *Rosa Luxemburgová*, natočené v koprodukcí NSR a ČSSR roku 1986. Luxemburgovou přehnaně nemytologizuje, nýbrž představuje jako komplikovanou osobnost, když se zaměřuje především na partnerskou dvojici Luxemburgová-Jogiches. Tento filmový portrét získal i mezinárodní ocenění.

⁶⁴ Tato známá slova jsou precizována níže. Srov. (Luxemburgová, 1922a, resp. <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1918/russian-revolution/ch06.htm>).

⁶⁵ Srov. internacionální hesla in (Svaz Spartakovců, 1918). In (Luxemburgová, 1916) stojí: „*Bedřich Engels kdysi prohlásil: buržoasní společnost má na vybranou: buď přechod k socialismu, nebo návrat k barbarství*“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 211). Za barbarství ve své době považovala I. SV. Za dilema světových dějin pak označuje volbu, před čtyřiceti lety predikovanou Engelsem: „*buď triumf imperialismu a zánik veškeré kultury jako ve starém Římě, vylidnění, zpustošení, degenerací a jeden velký hřbitov. Nebo vítězství socialismu, to znamená vítězství uvědomělé bojové akce mezinárodního proletariátu proti imperialismu a jeho metodě: proti válce*“ (tamtéž, s. 212). Známa slova Luxemburgové bývají populárně

plod spontaneity mas. Zhroucení kapitalismu znamená v jejím pojetí ohrožení lidstva barbarstvím, a účinné socialistické vůdcovství mělo sehrát svou roli v odvrácení této hrozby. Alternativy revoluce Luxemburgová výstižně pojmenovává jako socialismus nebo barbarství.

Disertací *Průmyslový rozvoj Polska* (Luxemburgová, 1898a), sepsanou s respektováním principů historického materialismu, reaguje R. Luxemburgová na svůj zájem o politickou ekonomii během studií v Curychu a Paříži. Již od roku 1900 publikuje nejenom články a pamflety politické, ale též analýzy a srovnávací studie k evropským sociálním a ekonomickým otázkám (v *Leipziger Volkszeitung*, *Przegląd Socjal-Demokratyczny* aj.). Přispívá k popularizaci Marxovy ekonomické teorie, kterou sama hodlá obohatit o analýzu nových jevů. Např. podstatu německého imperialismu se snaží charakterizovat v kontextu vývoje světové ekonomiky v pojednání *Krise sociální demokracie* (Luxemburgová, 1916).⁶⁶

V rámci svých ekonomických prací R. Luxemburgová kriticky reaguje na teoretické koncepty německé historické školy a na doporučení této školy blízkého katedrového socialismu.⁶⁷ Jejím přístupem je však sama i částečně ovlivněna. Některé interpretace hovoří i o tom, že se pokoušela o jistou syntézu přístupů německé historické školy s klasickou politickou ekonomikou i marxismem.⁶⁸ Na ekonomii přitom nahlíží jako na vědu historickou, vzniklou na základě způsobu výroby a zvláštností jejích vztahů. Tímto odmítá „univerzální“ jedinou ekonomii pro všechny vývojové stupně hospodářství.⁶⁹ Historický proces nahlíží komplexně, v jednotě technické a organizační, vědeckého rozvoje, právních koncepcí a zákonů.⁷⁰ Komplexita jejího

tradována též jako: „Lidstvo čekají jen dvě možnosti: socialismus nebo barbarství“. Predikce Luxemburgové se měla později naplnit fašismem a II. SV. V podobném duchu měl svá varování koncipovat také nekomunista A. Einstein: „Socialismus nebo zánik lidstva!“, resp. „Skutečným účelem socialismu je překonat predátorskou fázi lidského vývoje“ – srov. <http://www.obrys-kmen.cz/index.php/rocnik-2017/185-32-2017-16-srpen-2017/1890-proc-socialismus>. Novou naléhavost alternativám, zformulovaných R. Luxemburgovou má přinášet namátkou např. postmoderní studie historických alternativ pro lidstvo z počátku nového milénia (Mészáros, 2009).

⁶⁶ Srov. (Luxemburgová, 1916, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, např. s. 225-231). Demaskuje např., že v I. SV „nejde o „existenci a svobodný vývoj Německa“ ... nejde o německou kulturu ..., nýbrž o nynější zisky Deutsche Bank ... a o budoucí zisky Mannesmannů a Krupů ...“ (tamtéž, s. 256).

⁶⁷ Srov. (Luxemburgová, 1900a, resp. 1951 – česky in *Dílo II*, 1955, s. 75-99), kde uštěpačně glosuje W. Sombarta coby „nového proroka“, který povstal německé dělnické třídě a „hlásá německému proletariátu evangelium naděje a víry“ (tamtéž, s. 75). Kritizuje Sombartovy důkazy ohledně „hospodářské všemohoucnosti odborářského hnutí“, včetně údajné nutnosti emancipace „odborů z „poručnictví“ sociální demokracie“ (tamtéž, s. 85). Argumentuje Marxem a dospívá k závěru, že: „Národohospodářská „německá věda“ fungovala odjakživa jako doplněk policie. Kdežto policie zakročovala proti sociální demokracii obušky, měla „německá věda“ postupovat „duchovními zbraněmi““ (tamtéž, s. 93). Včetně ohlupování veřejného mínění a „vytvoření profesorské moudrosti, která kázala harmonii zájmů a zvrácenost třídního boje“ (dtto). A když toto Marx rozbil „napadří“, vrhla se oficiální „německá věda“ na „vyvracení“ Marxe či spíše na pomlouvání jeho i jeho žáků. In (Luxemburgová, 1903-04, resp. 1951 – česky in *Dílo II*, 1955, s. 127-135) kritizuje zasedání Spolku pro sociální politiku, kde se opět „sešly ozdoby oficiální sociální vědy: Schmoller, Brentano, Sombart a Philippowich se státními ministry ve výslužbě, tajnými dvorními rady a zástupci velkokapitálu ...“ (tamtéž, s. 127).

⁶⁸ „... Luxemburgová střídá běžné postupy historického bádání s postupy logického výkladu problému. V tomto ohledu patřila mezi autory, kteří dokázali „smířit“ německou historickou školu s přístupem klasického ekonomického myšlení“ (Varadzin, 2004, s. 36 – s ilustračními odkazy na začátek díla Luxemburgová, 1913a) – srov. např. kapitolu I tamtéž, dostupnou na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1913/accumulation-capital/ch01.htm>. K metodologii ekonomických škol podrobněji viz (Blaug, 1985), (Holman a kol., 1999), (Sirůček a kol., 2007), (Sojka, 2010).

⁶⁹ Ekonomii jako vědu historickou nazírá německá historická škola, se svým genetickým přístupem. Ekonomické jevy považuje za historicky podmíněné i historicky relativní. Přeceněním empiricko-induktivních metod však tato zaměňuje politickou ekonomii za dějiny národního hospodářství a je neteoretická. Již předchůdce německé historické školy F. List popírá existenci „obecné-univerzální“ politické ekonomie a přichází s ideou „národní politické ekonomie“. Ekonomie má vždy odrážet a respektovat národní specifika a sloužit zájmům národa. Podrobněji – včetně konceptů reformního katedrového socialismu – viz (Sirůček a kol., 2007), (Sojka, 2010).

⁷⁰ „Ekonomické zákony měly pro ni rozhodující charakter z hlediska dlouhodobých procesů jako určující síla dějin, které jsou spjaty se sociálním životem společnosti“ (Varadzin, 2004, s. 36 – s ilustračním odkazem na

uvažování se projevuje též v kritice německého konceptu ekonomického myšlení coby národního hospodářství, kdy je ekonomie vykládána jako nauka o národním hospodářství.⁷¹

Ze záznamu berlínských přednášek Luxemburgové na stranické škole před I. SV o politické ekonomii kapitalismu vzniká kniha *Úvod do národní ekonomie* (Levi, 1925).⁷² Tato je vydána až po její smrti, přičemž část rukopisu se ztrácí. Text podává populární výklad základních rysů kapitalismu, všechna témata dokončena ale nejsou.⁷³ Autorka při výkladu odhaluje dobově populární ekonomy a nepřehlídí podstatu, třídní ráz ani stranickost politické ekonomie.⁷⁴ Na základě bohatého historického materiálu formuluje i řadu zajímavých konkrétních závěrů. Užívá přitom – v Německu značně oblíbeného – označení „*národní ekonomie*“ (namísto politické ekonomie), a to ačkoli v díle samotném podrobně dokazuje, že za kapitalismu nemůže být o „*národní ekonomii*“ ani řeči.⁷⁵ Politickou ekonomii vztahuje pouze ke kapitalismu a s jeho odstraněním spojuje „*konec národní ekonomie jako vědy*“.⁷⁶ Marxistka Luxemburgová Marxovu teorii tak spojuje s tím, že v ní „*národní ekonomie*“ dochází nejenom svého završení, nýbrž i konce jako věda.⁷⁷ Přitom si však odporuje uznáním, že kapitalistický rozvoj má před sebou ještě značný kus cesty, neboť kapitalistický způsob výroby představuje „*jen nepatrný zlomek*“ celkové výroby na zeměkouli.⁷⁸

Levi, 1925, resp. Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 447-452). V tomto ohledu lze doporučit celou kapitolu *Z hospodářských dějin (I)* in tamtéž, s. 397-459 i pasáže další.

⁷¹ A to pod vlivem např. německého stoupence klasické politické ekonomie Raue. K. H. Rau (1792 – 1870) v období 1826-37 publikoval tři díly učebnice politické ekonomie (*Lehrbuch der politischen Ökonomie*), která silně ovlivnila formální pojetí výuky národního hospodářství v Německu. Rau výklad konceptů klasické politické ekonomie člení na výklad zákonů národohospodářské teorie, hospodářskou politiku a veřejné finance. Po nástupu německé historické školy vliv K. H. Raue začíná slábnout. R. Luxemburgová se zmíněné pojetí snaží měnit. Ekonomii nazírá jako vědu o „*zvláštních zákonech kapitalistického výrobního způsobu*“, čímž odmítá „*univerzálnost*“ jedné ekonomie. Srov. kapitolu *Co je národní ekonomie?* in (Levi, 1925, resp. Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, s. 325-397).

⁷² Česky in (*Dílo I*, 1955, s. 325-595).

⁷³ Podle (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 325-595) text zahrnuje dále členěné kapitoly: *Co je národní hospodářství?*, *Z hospodářských dějin (I)*, *Z dějin hospodářství (II)*, *Zbožní výroba*, *Mzdový zákon a Tendence kapitalistického hospodářství*. S poznámkami ohledně odlišností v rukopisu.

⁷⁴ V poznámkách k tomuto dílu němečtí soudruzi chválí: Kniha je důkazem, že „*politickou ekonomii je možno přednášet prostě a srozumitelně, a že přednášky mohou mít přesto vysokou theoretickou i politickou úroveň*“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu poznámek in *Dílo I*, 1955, s. 319). Nicméně upozorňují na jeho nedokončenost i na to, že: „*Jednotlivé formulace nejsou ještě vybroušeny, nějaký materiál je ještě nutno ověřit a leckterá myšlenka není dosti promyšlená*“ (tamtéž, s. 320). Konstatují ovšem i „*závažné nedostatky theoretické i politické*“ (dtto). Které z velké části připisují tomu, že nemohla znát Leninovu teorii imperialismu. Dále zmiňují nesprávné chápání zákona hodnoty. Luxemburgová tvrdí, že soukromé výrobce navzájem spojuje směna, nikoli práce (s odvoláním na s. 512 a 519-20, tamtéž) a tvrdí též, že zbožní výrobu neřídí hodnota, nýbrž směna (s odvoláním na s. 516 a 517 tamtéž). Vytýkáno je jí i neúplné a nesoustavné vysvětlení podstaty a funkcí peněz (s odvoláním na s. 527-528 tamtéž), nejasnosti v problematice metod zvětšování nadhodnoty (s odkazem na s. 562 tamtéž), oslabování zákona absolutního a relativního zblázdňování (s odkazy na s. 569-570 tamtéž). Luxemburgová správně neklade ani otázku zániku kapitalismu, což následně rozvíjí v *Akumulaci kapitálu* (Luxemburgová, 1913a). Vzpomenuty jsou i její údajné nejasnosti ohledně revolučního hnutí v carském Rusku.

⁷⁵ Srov. (Levi, 1925, resp. Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 336 a 338).

⁷⁶ „*Národní ekonomie jako věda dohraje svou úlohu v okamžiku, kdy anarchistické hospodářství kapitalismu ustoupí plánovitému hospodářskému řádu, vědomě organizovanému a řízenému celou společností. Vítězství moderní dělnické třídy a uskutečnění socialismu bude tak znamenat konec národní ekonomie jako vědy*“ (Levi, 1925, resp. Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 391).

⁷⁷ Politická ekonomie – v interpretaci R. Luxemburgové – dosáhla svého vrcholu v Marxově učení a již tuto nelze dále (mimo „*jednotlivostí*“) rozvíjet: „*V Marxově teorii došla národní ekonomie nejen svého dovršení, ale také svého konce jako věda ... Poslední kapitolou ekonomického učení je sociální revoluce světového proletariátu*“ (Levi, 1925, resp. Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 395).

⁷⁸ Srov. (Levi, 1925, resp. Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, s. 594). (Varadzin, 2004) v této souvislosti klade otázku: „*Jinak řečeno bude-li se vyvíjet předmět zkoumání, nebude se vyvíjet věda?*“ (tamtéž, s. 37 – s ilustračními odkazy na (Levi, 1925, resp. Luxemburgová, 1951 – s využitím českého

Text analyzuje taktéž vývojové tendence světové ekonomiky, včetně problémů kapitalismu s dalším rozšiřováním trhů. Již tato práce poprvé načrtává myšlenku o zániku kapitalismu pro nemožnost dalšího rozšiřování trhů. Což precizuje hlavní ekonomický spis Luxemburgové *Akumulace kapitálu* (Luxemburgová, 1913a). Rozpínavost kapitalistické výroby neznající hranic, v kombinaci s tendencí ke klesající míře zisku, má vést k celosvětovému rozšíření kapitalismu a konkurence, ke snižování podnětů k investicím a nutnosti zániku kapitalismu, včetně vize konečného kolapsu procesu reprodukce. Luxemburgová podrobněji zkoumá též např. roli přímých zahraničních investic pro hospodářský vývoj. Tyto investice považuje za zásadně důležité pro rozvoj závislých zemí a boj o možnost jejich realizace označuje za jeden z faktorů vedoucí k válkám.⁷⁹ Což historie víceméně potvrzuje. Během života R. Luxemburgová formuluje nemálo hypotéz, čímž vytrvale provokuje k diskuzím i rozvoji teoretického ekonomického (a nejenom ekonomického) myšlení, a to nejenom marxistického.

R. Luxemburgová – coby prominentní revoluční aktivistka a publicistka – píše o klíčových teoretických a taktických otázkách evropských socialistů v době před I. SV. Na mezinárodním kongresu v roce 1893 se setkává s F. Engelsem, na kongresu roku 1907 zase podporuje mnohé návrhy V. I. Lenina⁸⁰ atd. Sama se stává aktivní účastnicí dvou revolucí – revoluce ruské (1905-07) a revoluce německé (1918-19). Její texty poukazují i na bídu dělníků na počátku 20. století, zabývá se též široce problematikou svobody individua, problematikou emancipace žen,⁸¹ organizováním odborového a politického hnutí i perspektivami mezinárodního socialistického hnutí. Jako politická autorka v práci vytrvale pokračuje i ve vězení a posléze v revoluční tiskovině *Rote Fahne*. Její další politické příspěvky jsou věnovány např. významu Svátku práce (*Jaký je původ Prvního máje* (Luxemburgová, 1894)⁸² nebo *Oslava I. máje* (Luxemburgová, 1907)).⁸³ R. Luxemburgová opakovaně podtrhuje význam masových přímých akcí a politických demonstrací pro boj dělnictva proti kapitalismu a proti válce – v protikladu k parlamentní politice zrozené z reformistických a oportunistických iluzí.

Luxemburgová např. odmítá podporu vládním militaristickým či celním opatřením výměnou za politické nebo sociální ústupky. Varuje, že pokud se „zásady třídního boje obětují okamžitým úspěchům“, znamená to „stát na půdě oportunismu“.⁸⁴ V Německu se známou

překladu in *Dílo I*, 1955, s. 390, 395, 594). Uvedené F. Varadzin označuje za absurdní a na adresu R. Luxemburgové podotýká: „V tomto ohledu podléhala ve výkladu teoretických záležitostí až příliš potřebám politické praxe. Je to vysvětlitelné z hlediska způsobu jejího života, avšak to neznamená, že lze realisticky přebrat její výhody i z hlediska teorie marxismu“ (Varadzin, 2004, s. 37).

⁷⁹ Srov. (Levi, 1925, resp. Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 592-593 aj.). Luxemburgová rekapituluje etapy, kterými evropský kapitál „zahájil své panství v mimoevropských zemích“. Nejprve šlo o etapy pronikání obchodu a pak vyvlastnění půdy (i jejich výrobních prostředků) domorodcům. „Po prvních dvou etapách však zpravidla následuje dříve či později třetí etapa: zakládání vlastní kapitalistické výroby v koloniální zemi ...“ (tamtéž, s. 592). Dále srov. ilustrace ohledně „vyssávání kolonií“ mateřskými zeměmi (tamtéž, s. 354 aj.) a především doklady ohledně „velkého putování kapitálu“ ze starých průmyslových zemí do mladých zemí, a odpovídající zpětné putování příjmů (tamtéž, s. 358-359 aj.). S vývozem kapitálu kráčí ruku v ruce vývoz negativních jevů, jako je bída, vyhlazování a zadlužení domorodců, vykořisťování, existenční nejistota, krize etc. „Jako chobotnice vysunují evropská „národní hospodářství“ svá chapadla do všech zemí a ke všem národům, aby je zardousila ve velké síti kapitalistického vykořisťování“ (tamtéž, s. 359).

⁸⁰ Stuttgartský kongres II. internacionály v roce 1907 varuje před vzrůstajícím nebezpečím imperialistických výbojů. Na podnět Lenina a Luxemburgové je jeho rezoluce doplněna ve smyslu směrnice pro postup sociálně demokratických stran v případě války.

⁸¹ Vedle boje za hlasovací právo žen (Luxemburgová, 1912) se angažuje např. v problematice rozvodu, ve smyslu práva ženy svobodně odejít od muže (a v kontextu diskuzí o národnostní otázce) – srov. (Lenin, 1986, s. 254-255). Připomenout je možné i její četné texty v „časopise pro zájmy dělnic“ *Gleichheit, Zeitschrift für die Interessen der Arbeiterinnen* – např. (Luxemburgová, 1907).

⁸² Česky in (*Dílo II*, 1955, s. 13-14). Srov. (Luxemburgová, 1972).

⁸³ Česky in (*Dílo II*, 1955, s. 213-216). Srov. (Luxemburgová, 1972).

⁸⁴ V textu *Possibilismus a oportunismus* (Luxemburgová, 1898b) pokračuje: „Oportunismus je ostatně politická hra, při níž se dvojnásob ztrácí: nejen zásady, nýbrž i praktický výsledek. Domněnka, že se cestou ústupků

stává brožurou *Sociální reforma nebo revoluce?* (Luxemburová, 1899b),⁸⁵ která socialisty principiálně rozděluje v názorech ohledně doktríny.⁸⁶ Radikálně vystupuje proti E. Bernsteinovi a revizím marxismu. Luxemburová jednoznačně zastává revoluční principy. Jákýkoli ústupek buržoazní ideologii považuje za neakceptovatelný kompromis a revizionismus. Pro své řečnické a argumentační schopnosti se brzy stává přední mluvčí proti parlamentní orientaci SPD. Neústupně trvá na tom, že revoluční uchopení moci proletariátem a zavedení efektivní správy výroby a rozdělování jsou nezbytné. Rozpory mezi prací a kapitálem ani krize kapitalistické ekonomiky nemohou reformy nikdy zahladit. Hospodářský krach kapitalistického systému nazírá jako nevyhnutelný. Úvahy v tomto směru rozvíjí v dalších dílech (Luxemburová, 1913a aj.). R. Luxemburová usiluje o očistění SPD od revizionistů. Vyloučení raných revizionistů ze strany se jí – díky smířlivecké většině – prosadit nepodařilo. Nicméně přispívá k tomu, že vedení K. J. Kautskyho⁸⁷ částečně udrželo v programu marxismus. Bernsteinova umírněná pozice je odmítnuta SPD v roce 1903.

Sjednocovací sjezd v roce 1875 vytváří jedinou německou dělnickou stranu. Je však spojen s ústupky lassalovství – známým se stává jako „*gothajský kompromis*“ a legalizuje oportunistus ve straně.⁸⁸ Nová fáze vývoje oportunistu začíná rokem 1895. Představitelé oportunistického křídla na sjezdech i v tisku usilují o revizi marxismu. Revizionisté v SPD otevřeně kritizují marxistickou linii, požadují neutralitu odborů v politickém boji a schvalují koloniální a militaristickou politiku vlády. Tradici revizionismu zakládá E. Bernstein (1850 – 1932). Požaduje pouze transformaci kapitalismu, kdy socialistického cíle má být dosaženo postupnými reformami.⁸⁹ Bernstein tvrdí, že ekonomické prognózy K. H. Marxe se nenaplnily. Všeobecný zákon kapitalistické akumulace a dějinná tendence akumulace mají být vývojem popřeny (počet vlastníků se nesnižuje, nýbrž vzrůstá, ve společnosti nedochází k polarizaci a navíc jsou politická privilegia buržoazie oslabována demokratickými organizacemi typu družstev či odborů a továrním zákonodárstvím). Protiklady se v kapitalismu nemají zotřovovat, ale naopak zmírňovat. Kartely, trusty a finanční instituce mají postupně regulovat anarchii systému,⁹⁰ čili místo opakujících se krizí má dle Bernsteina

dosáhne největších úspěchů, zakládá se totiž na úplném omylu“ (Luxemburová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 21). Článek *Červivé ořechy* (Luxemburová, 1899a) kritizuje „*oportunistický vánek*“, který ve straně „*shazuje s takovou prudkostí červivé ořechy měšťáckých úvah o „krisi marxismu*““ (Luxemburová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 57). Reaguje zde na snahy „*překonávat Marxe*“ – včetně historického materialismu –, v duchu německé historické školy a katedrového socialismu.

⁸⁵ Česky dostupnou na <https://www.marxists.org/cestina/luxemburgova/1900/srefsrev/index.htm>.

⁸⁶ V kontextu polemik s Bernsteinem Luxemburová poznamenává, že diskuze s E. Bernsteinem se stává srážkou „*dvou světových názorů a dvou tříd*“ – srov. (Kolektiv, 1984b, s. 67).

⁸⁷ S teoretikem, žurnalistou a jedním z vůdců německé sociální demokracie Kautskym (1854 – 1938) se však Luxemburová následně neshoduje např. ohledně požadavků masových stávek. Principiálně se s ním v roce 1910 rozchází v otázce, jakou cestou mají pracující přijít k moci. K. J. Kautsky zpočátku bojuje s revizionismem E. Bernsteina. Vyvrací např. jeho revizi Marxe ohledně existence značného počtu malých a středních podniků a v důsledku toho údajné demokratizace kapitálu. Kautsky upozorňuje, že uvedené nevyklučuje trendy koncentrace kapitálu a monopolizace. Zaměřuje tak pozornost dělnické třídy na boj proti monopolům. Později se Kautsky – coby renegát (jak ho označuje Lenin v práci z roku 1918 *Proletářská revoluce a renegát Kautský* (Lenin, 1950 – srov. <https://www.marxists.org/cestina/lenin/1918/renkauindx.htm>)) – sám stává revizionistou marxismu (a leninismu). Kautsky proslul konceptem ultraimperialismu, kdy imperialismus nevnímá jako určitý stupeň vývoje kapitalismu, nýbrž tento redukuje na politickou expanzi, s cílem anexe agrárních území. Dospívá k závěrům o zmírňování rozporů mezi prací a kapitálem a za „*hlásání míru s imperialismem*“ je kritizován Leninem – srov. (Lenin, 1957, s. 291-292). Srov. též (Lenin, 1986).

⁸⁸ Podrobněji viz (Kolektiv autorů SSSR a NDR, 1986).

⁸⁹ E. Bernstein věří v samospasitelnost demokracie, socialismus pro něj demokracii začíná i končí. V demokracii si mají být všichni rovni a každý hlas má mít stejnou váhu. Ideová bezbřehost i politické pokrytectví však demokracii devalvují na neškodnou hračku pro masy, kdy skutečně důležitá rozhodnutí vznikají jinde a jinak.

⁹⁰ R. Luxemburová (Luxemburová, 1899b) argumentuje, že organizace kapitalistického monopolu a finanční instituce mají tendenci protiklady ještě více vyostřovat. Mají různými cestami zesilovat rozpor mezi způsobem

nastávat tendence k permanentní prosperitě. Konceptu revoluce nahrazuje reformismem. Pouze parlamentarismus má skýtat naději na úspěch, neboť „čas revolucí je ten tam“. Sociální reformy Bernstein přeměňuje z prostředku na cíl. Kapitalismus je údajně schopen přizpůsobení a socialistická strana se nemá orientovat na dobytí politické moci, nýbrž jenom na zlepšování podmínek dělníků. Socialismus má být dlouhodobě uskutečněn rozšiřováním společenské kontroly a principů družstevnictví (výrobní družstva měla snižovat zisk obchodníků a postupně vést k socialismu, odbory měly vyvolat zmenšení zisků průmyslníků).

S principiální kritikou Bernsteina vystupuje v tisku Luxemburgová⁹¹ a samotný E. Bernstein se setkává s odporem na sjezdu strany v roce 1898. Luxemburgová prohlašuje: „*Naopak, hnutí samo o sobě, bez vztahu ke konečnému cíli, hnutí jako cíl sám o sobě není ničím, konečný cíl je pro nás vším*“ (Luxemburgová, 1898c).⁹² Bernstein koncept zpřesňuje a sumarizuje námítky revizionistů proti marxismu, s deklarovaným cílem dalšího rozvoje marxismu na půdě německé sociální demokracie.⁹³ Luxemburgová odpovídá seriálem článků, souhrnně publikovaných jako (Luxemburgová, 1899b). Dokladuje, proč reformy nejsou vhodným prostředkem k nastolení socialismu. Zároveň kvalitativně vymezuje termín revoluce a zdůrazňuje nezaměnitelnost těchto politických nástrojů. Přičemž zákonné sociální reformy neodsuzuje, nýbrž naopak podporuje – oba třídní boje (za zlepšení podmínek pomocí ústupků kapitalismu i za sociální revoluci) se totiž vzájemně podmiňují. Ovšem nelze si tyto vybírat „*v dějinném bufetu podle libosti jako horké nebo studené párky*“.⁹⁴ Reformy (prosazované např. legislativní praxí ve sněmovně) a revoluce nejsou volně volitelnými, a zaměnitelnými, metodami dějinného pokroku.⁹⁵ Reformy totiž pouze modifikují stávající systém a tento nemění.⁹⁶ Reformy Luxemburgová považuje za reformy kapitalismu, nikoli za uskutečnění

výroby a způsobem присвоjení si výsledků práce i zostřovat protiklad mezinárodního kapitalistického světového hospodářství a nacionálního kapitalistického státu (např. přinášejí celní války) a zostřovat tak spory mezi jednotlivými kapitalistickými státy. Argumentuje tímto proti iluzím ohledně všeobecné „socializace“ již v rámci kapitalistického uspořádání. Luxemburgová také brání Marxův & Engelsův koncept kapitalistických krizí.

⁹¹ Bernsteinovy texty kritizuje též K. J. Kautsky a zásadním způsobem V. I. Lenin, především v práci *Marxismus a revizionismus* in (Lenin, 1954). Lenin konstatuje nevyhnutelnost revizionismu v kapitalistické společnosti, včetně kolísavosti a slabosti maloměšřáctva (Lenin, 1954, s. 34-36). Demaskuje sociálně-historické kořeny oportunistu, kdy sociální základnou oportunistu se stává dělnická aristokracie, ekonomicky koupená částí monopolních zisků (Lenin, 1958a, s. 360; 1958b, s. 193-194; 1959, s. 366-367).

⁹² S využitím (Kolektiv autorů SSSR a NDR, 1986, s. 115). Bernsteinův okřídlený výrok „*Hnutí je vším, konečný cíl je ničím*“ se stává vůdčím heslem revizionistů. Diktatura proletariátu a socialismus jsou pro ně „*ničím*“, „*vším*“ reformy, o které má dělnictvo usilovat ve svazku s liberální buržoazií. Srov. (Kolektiv, 1984b).

⁹³ Bernsteinova hlavní práce vychází v originále roku 1899, česky jako *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie* (česky Bernstein, 1902).

⁹⁴ (Luxemburgová, 1899b, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 101).

⁹⁵ Podle (Luxemburgová, 1899b) má jít o momenty, „*kteřé se navzájem právě tak podmiňují a doplňují, zároveň však vylučují, jako například severní a jižní točna, jako buržoazie a proletariát*“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 101). Luxemburgová pokračuje: „*Je zásadně mylné a zcela nehistorické představovat si reformní práci jen jako rozšířenou revoluci a revoluci jako zhuštěnou reformu. Sociální převrat a zákonná reforma liší se od sebe nikoli trváním, ale podstatou. Celé tajemství dějinných převratů za použití politické moci záleží právě v přeměně pouhých kvantitativních změn v novou kvalitu, konkrétně řečeno: v přechodu jednoho dějinného období v jiné, jednoho společenského řádu v jiný*“ (tamtéž).

⁹⁶ Revoluci označuje v třídních dějinách za „*akt politické tvorby*“, zatímco legislativa má být „*politickým vyjádřením již existujícího života společnosti*“. Přičemž každá právní úprava je výsledkem revoluce. Jádro problému spojuje s tím, že „*v každém historickém období může reformní činnost probíhat pouze v rámci struktury sociální formy vytvořené poslední revolucí*“. V každém historickém období se tedy práce na reformách uskutečňuje pouze ve směru, který jí dává impuls poslední revoluce, a pokračuje, dokud se impuls od poslední revoluce neustále projevuje (s využitím úvodních odstavců kapitoly 8, dostupné na <http://www.marxist.org/archive/luxemburg/1900/reform-revolution/index.htm> – srov. (Luxemburgová, 1899b)). Srov. též (Luxemburgová, 1906 aj.).

věci socialismu.⁹⁷ Může sice dojít ke zmírnění vykořisťování, nicméně nikoli k potlačení kapitalismu jako takového. Luxemburgová oprávněně Bernsteinovi vytýká, že se zřekl zespolečenštění výrobních prostředků a spokojil se s reformami obchodu prostřednictvím spotřebních sdružení. Za bezprostřední cíl třídního boje R. Luxemburgová staví revoluční dobytí moci proletariátem⁹⁸ a tímto staví propast mezi revizionismem a revolučním marxismem. Ve šlépějích revolučního marxismu dále (částečně) kráčí Spartakovci a KPD.

V dalších politických textech – např. v pojednání *Masová stávka, strana a odbory* (Luxemburgová, 1906)⁹⁹ – autorka rozpracovává svůj pohled na proletářskou revoluci. Uvažuje o spojení boje hospodářského a politického,¹⁰⁰ o propojení každodenního zájmu dělníka s dlouhodobým revolučním cílem. Sází přitom na ohromnou vlnu stávek a demonstrací, mítinků a pochodů, včetně metody pokusů a omylů. S ponecháním volného prostoru spontánním iniciativám dělnických mas, s ponecháním prostoru jejich vlastnímu úsilí a zkušenostem. Vše s ovlivňováním a pod vedením – nicméně nikdy ne spoutáním či ovládnutím – revoluční socialistické strany. Za významný nástroj třídního boje označuje masovou stávku,¹⁰¹ kdy načrtává její historii především v Rusku. Nemá jít o umělý produkt záměrné taktiky sociální demokracie, nýbrž masová stávka je pro ni „*přirozeným historickým zjevem na půdě nynější revoluce*“ (Luxemburgová, 1906, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 177).¹⁰² Teoretické úvahy o masové stávce, včetně doporučení pro podmínky Německa, i zkušenosti praktické z ruské revoluce 1905-07¹⁰³ vedou Luxemburgovou k neochvějné víře ve schopnosti pracujících kolektivně jednat. Rozhodující mocenský prostředek vedoucí k cíli spojuje s „*politickou výchovou v každodenním boji*“.¹⁰⁴

⁹⁷ „Na tomto základě pak Luxemburgová charakterizovala revizionismus jako „teorii socialistického morálního rozkladu, vulgárně ekonomicky zdůvodněnou teorii kapitalistického rozkladu““ (Kolektiv autorů SSSR a NDR, 1986, s. 120).

⁹⁸ Celoživotně vytrvale agituje za sociální revoluci, kdy např. in (Luxemburgová, 1904, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 149-157) zdůrazňuje, že: „S vývojem a růstem sociální demokracie je stále nezbytnější, aby zejména v parlamentě neutonula v jednotlivých otázkách denního života a neprováděla pouhou politickou opozici, ale aby stále mocněji prosazovala svou „zásadní tendenci“: snahu o politické uchopení moci proletariátem za účelem socialistického převratu“ (tamtéž, s. 157). Varuje před „maloměšťáckými iluzemi“, které si sociální revoluci naivně představují jako pokojné a důstojné parlamentní hlasování společenských tříd. Srov. (Luxemburgová, 1918b, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 476).

⁹⁹ Česky in (*Dílo I*, 1955, s. 123-201) či dostupné na <https://www.marxists.org/cestina/luxemburgova/1906/masstavka/index.htm>.

¹⁰⁰ Boj hospodářský označuje za spojku „mezi jednotlivými politickými křížovatkami“, boj politický za „periodické zúrodnování půdy pro boj hospodářský“ (Luxemburgová, 1906, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 158). V revolučním období ekonomický boj přerůstá v boj politický. A každá z velkých politických akcí se – po svém vrcholu – mění na vlnu hospodářských stávek. Oba boje se navzájem ovlivňují a jejich „jednotou je ... masová stávka“ (tamtéž, s. 158-159), kterou nelze oddělovat od revoluce.

¹⁰¹ V dřívějších revolucích buržoazních, kdy šlo o pouhé svržení staré vlády (a vedení i politické školení přitom obstarávaly buržoazní strany), byla vhodnou formou revolučního boje „krátká bitva na barikádách“. Masová stávka má být vhodným prostředkem v době, „kdy se musí dělnická třída sama v průběhu revolučního boje vzdělávat, sama shromažďovat a sama vést“. A kdy je revoluce zaměřena nejen proti staré státní moci, nýbrž i proti kapitalistickému vykořisťování – (Luxemburgová, 1906, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 178).

¹⁰² „... masová stávka, jak nám ji ukazuje ruská revoluce, není chytrácký prostředek, vymudrovaný pro silnější účinnost proletářského boje, nýbrž je to způsob pohybu proletářské masy, forma projevu proletářského boje v revoluci“ (Luxemburgová, 1906, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 155).

¹⁰³ Luxemburgová vyzývá německý proletariát, aby se od ruské revoluce „učil“. V SPD přitom probíhaly vášnivé diskuze ohledně mimoparlamentních forem boje, kdy Jenský sjezd SPD v roce 1905 uznává – pod tlakem revolučně naladěných mas – generální stávku jako „nejúčinnější prostředek boje“. Srov. (Kolektiv, 1984b).

¹⁰⁴ Což konstatuje např. na sjezdu SPD ve Stuttgartu v roce 1898 (Luxemburgová, 1898c) – „... říkám, že jediný násilný prostředek, který nás povede k vítězství, je socialistické uvědomování dělnické třídy v denním boji“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 24). Pod vlivem VŘSR a revolučních

Luxemburová staví na tom, že, že socialistická revoluce vždy musí být procesem vzdělávání a osvícení dělnických mas. Emancipace dělníků musí být dosaženo samotnou dělnickou třídou. A proletářská revoluce je svou povahou sebekritická, s mnoha odbočkami, provázená nesčetnými problémy.¹⁰⁵ Socialismus nemůže být nadekretován, uzákoněn a uveden v život vládou.¹⁰⁶ Musí vyrůstat z mnohotvárných snah a různorodých aktivit proletářských mas.¹⁰⁷ S klíčovou úlohou spontaneity těchto mas. A jejich boj a uchvázení moci budou nevyhnutelně vždy předčasné,¹⁰⁸ neboť žádoucí zkušenost jim nemůže udělit žádná škola socialismu mimo tento boj. Důležitá je politická zkušenost dělnictva, skrze kterou se utváří jeho organizace, síla i vědomí. Úspěchy a vítězství vytvoří jednu část, omyly, chyby a porážky¹⁰⁹ zároveň zase část druhou.¹¹⁰ Za naprosto zásadní po celý život R. Luxemburová považuje právo dělnictva rozhodovat o svém osudu, i přes nebezpečí dopuštění se chyb, čehož se zcela vyvarovat nelze.

Klíčové místo v konceptu Luxemburové tudíž zaujímá živelnost mas,¹¹¹ s ponecháním prostoru spontánním aktivitám dělníků. Současně přitom s ovlivňováním a pod adekvátním

bojů v Německu však již dospívá k pojetí diktatury proletariátu blízké Leninovi a bolševikům. Na ustavujícím sjezdu KPD prohlašuje: „*Odzbroit kontrarevoluci, ozbrojit masy, obsadit veškeré mocenské posice ... také je držet a jich využívat*“ (Luxemburová, 1951 – s využitím českého překladu předmluvy in *Dílo I*, 1955, s. 12). Pieck dodává: „*Revoluční duch Rosy Luxemburové nepřipustil, aby setrvala na starých omylech*“ (dtto).

¹⁰⁵ V čem se R. Luxemburová dovolává K. H. Marxe, včetně tezí o nezbytné sebekritičnosti socialistické revoluce. Podrobněji viz text poprvé publikovaný roku 1852 *Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta* in (Marx, 1954 – srov. https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1852/18_brumaire/index.htm).

¹⁰⁶ Z projevu R. Luxemburové na ustavujícím sjezdu KPD (Luxemburová, 1919b): „*Socialismus se nemůže uskutečnit dekrety, ani kdyby je vydala sebeskvělejší socialistická vláda. Socialismus musí být uskutečněn masami, každým proletářem ...*“ (Luxemburová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 533).

¹⁰⁷ „*Bez uvědomělé vůle a bez uvědomělého činu většiny proletariátu není socialismu*“ (Luxemburová, 1918b, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 479). V kontextu událostí roku 1918 Luxemburová – v duchu svého třídního instinktu i přístupu – zde pokračuje: „*Aby vytříbil toto uvědomění; aby zocelil tuto vůli, aby organisoval tyto činy, je nutný třídní orgán: říšský parlament proletářů měst i venkova*“ (dtto).

¹⁰⁸ In (Luxemburová, 1899b) autorka upozorňuje, že: „*Socialistický převrat předpokládá dlouhý a tvrdošjný boj, během něhož proletariát bude zdánlivě více než jednou vržen zpět, takže se po prvé, z hlediska konečného výsledku celého boje, nutně dostane k veslu „předčasné“*“ (Luxemburová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 108). Současně konstatuje, že „*tyto „předčasné“ útoky proletariátu jsou samy jedním, a to velmi důležitým činitelem, který vytváří politické podmínky konečného vítězství, přičemž proletariát může až během oné politické krise, která bude doprovázet jeho uchopení moci, teprve v ohni dlouhých a houževnatých bojů dosáhnout potřebného stupně politické zralosti, který mu dá schopnost provést konečný velký převrat*“ (dtto). Luxemburová dodává: „*Tak se stávají ony „předčasné“ útoky proletariátu na politickou státní moc samy důležitými dějinnými okamžiky, které rovněž spoluzpůsobují a spoluurčují okamžik konečného vítězství*“ (dtto). Neboť tudíž proletariát musí státní moc „*bezpodmínečně jednou či víckrát „příliš brzy“ dobývat, aby ji nakonec dobyl natrvalo ...*“, tak „*není oposice proti „předčasnému“ uchopení moci ničím jiným než oposicí proti snaze proletariátu vůbec zmocnit se státní moci*“ (tamtéž).

¹⁰⁹ Srov. slova z posledního článku R. Luxemburové (Luxemburová, 1919a): „*... revoluce je jediná forma „války“ – a také to je jejím zvláštním životním zákonem – v níž může být konečné vítězství připraveno jen sérií „porážek“!*“ (Luxemburová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 561).

¹¹⁰ Srov. kritická slova ohledně „*selhání organizačního talentu*“ v nejdůležitějších chvílích německé revoluce v období 1918-19. R. Luxemburová připomíná, že organizovat revoluci je něco jiného, nežli podle schématu organizovat „*volby do říšského sněmu nebo živnostenských soudů*“. A konstatuje: „*Organisaci revolučních aktů se totiž musíme a můžeme naučit jen v revolučních akcích, jako se člověk může naučit plavat jen ve vodě. K tomu tu je historická zkušenost! Ze zkušenosti je však také třeba se učit*“ (Luxemburová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 550).

¹¹¹ Pieck kriticky konstatuje: Luxemburová byla „*upřímnou přívrženkyň socialistické revoluce a dobytí politické moci dělnickou třídou. Zastávala však osudný názor, že rozhodující je živelnost mas ...*“ (Luxemburová, 1951 – s využitím českého překladu předmluvy in *Dílo I*, 1955, s. 9). Což odporuje myšlence V. I. Lenina o tom, že poddávání se živelnosti dělnického hnutí vede k zesílení vlivu buržoazní ideologie na dělníky. A ústí i v její chyby ohledně podcenění úlohy strany, ohledně její organizace i hegemonie proletariátu a jeho spojenců. Kdy např. „*Organisátorskou, technickou přípravu masové stávký a ostatních bojů nepovažovala za úkol strany*“ (tamtéž, s. 10). Zde je možné připomenout slova Luxemburové o tom, že úloha sociální demokracie musí „*spočívat ne v technické přípravě a řízení masové stávký, nýbrž především v politickém vedení*

vedením revoluční socialistické strany,¹¹² nikoli ovšem ve smyslu spoutání a centrálního ovládní. Spontaneitu považuje R. Luxemburgová za nutnou k dosažení politické organizace a k úspěšnému vedení třídního boje. Živelnost a organizaci (coby živý projekt vzešlý z bojů dělnictva) označuje za aktivity jednoho politického procesu, které neexistují jedna bez druhé. Je přesvědčena, že ve společnosti existuje základní a spontánní zápas mezi třídami, který se ve svém průběhu neustále posouvá na vyšší a vyšší úroveň. Spontánnost hnutí pro Luxemburgovou přitom není pouhým abstraktním pojmem, nýbrž dialektika spontánnosti a organizace – coby ústřední rys její politické filozofie – čerpá z konkrétních zkušeností evropského dělnického hnutí, včetně masových stávek. Na rozdíl od sociálně demokratického pohledu II. internacionály nepovažovala Luxemburgová organizaci za produkt vědecko-teoretického pochopení historických procesů, nýbrž za živý projekt vzešlý ze samotných zápasů dělnické třídy. Což bývá dokumentováno řadou citací z různých textů.¹¹³

R. Luxemburgová pevně věří v nevyhnutelnost zániku kapitalismu (kdy příčiny jeho kolapsu precizuje in (Luxemburgová, 1913a)), jehož osud má být zpečetěn. Proč tedy revoluce? Pád kapitalistického systému má být dějinnou nutností, stejně jako revoluce, kdy jedno přímo vyplývá z druhého. Kapitalismus nastolí podmínky, které se stanou živou půdou pro silné revoluční hnutí, a toto v okamžiku zralosti historické situace provede změnu systémů. Revoluce, podle Luxemburgové, odráží třídní uvědomění dělnictva a jako taková může přinést i urychlení jinak zdlouhavého historického procesu zániku kapitalismu. Má-li být však revoluce trvalá, a v souladu se socialistickými principy, musí splňovat určitá kritéria. Především musí mít „*povahu spontaneity*“, zaručující, že změna je prováděna zdola. Organicky a přirozeně proletariátem. Luxemburgová odmítá vykonstruované revoluce, zpravidla vnucované shora. Upozorňuje na problém zachování svobod v porevolučním vývoji. Nepopírá sice úplně vůdčí roli strany, ovšem strana vždycky musí zůstat vykonavatelkou vůle proletariátu a nikoli vůle stranických vůdců. Za zcela nepřijatelné Luxemburgová považuje uchopení moci vedoucími členy strany. Kdy tito – např. i v zájmu zachování správného kurzu – potlačí všechny kritické hlasy. Nastolené otázky R. Luxemburgová řeší především v kontextu vývoje socialistického hnutí, resp. revolucí v Rusku (Luxemburgová, 1922a aj.).

celého hnutí“ (Luxemburgová, 1906, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 176). Odmítnutím Leninova plánu výstavby strany nového typu se tak dostává na menševické pozice. Vyčítáno R. Luxemburgové bývá též to, že nebojovala dostatečně za revoluční – a bojový – charakter německé SPD tím, že důsledně netrvala na organizačním odloučení od reformistů a oportunistů.

¹¹² Srov. „*Sociální demokracie je nejvyspělejší, třídně nejuvědomělejší předvoj proletariátu. Nemůže a nesmí fatalisticky čekat se založenýma rukama, až nastane „revoluční situace“, čekat na to, až živelné lidové hnutí spadne s nebe. Naopak, musí, jako vždy, předcházet vývoj věcí, snažit se jej urychlit*“ (Luxemburgová, 1906, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 176).

¹¹³ Srov. „*Pracující třídy ve všech zemích se učí bojovat pouze na základě zkušenosti vlastního zápasu ... sociální demokracie ... je pro proletariát pouze ochráncem pokroku, malý kousek v celku pracujícího lidu, krví jejich krve, masem jejich mas. Sociální demokracie reaguje na požadavky pouze rozvinutého zápasu vyhledáváním a nacházením cest a jednotlivých hesel a přímým vedením již probíhajících bojů*“ (Luxemburgová, 1905b – s využitím http://ciml.250x.com/sections/german_section/rosa_karl_spartakusbund/luxemburg_1905_was_weiter.pdf).

„*Sociální demokracie je v podstatě ztělesněním moderního zápasu dělnické třídy, zápasu, který je řízen vědomím vlastních historických souvislostí. Ve skutečnosti jsou hlavními vůdci ... samotní pracující, kteří dialekticky rozvíjí svůj vlastní postup ... V důsledku toho je sociální demokracie pouze uvědomělý strážný dělnického třídního hnutí ...*“ (Luxemburgová, 1910 – s využitím http://ciml.250x.com/sections/german_section/rosa_karl_spartakusbund/luxemburg_august_bebel_1910.pdf).

Na síti je možná najít také citáty jako: „*Moderní dělnická třída neuskutečňuje svůj zápas podle plánů vzešlých z knihy nebo teorie, moderní dělnický boj je částí historie, částí sociálního pokroku, a uprostřed historie, uprostřed vývoje, uprostřed boje se učíme, jak musíme bojovat ... To je přesně to, co je na tom chvályhodné, kdy ohromný kus kultury uprostřed moderního dělnického hnutí definuje epochu, kdy ohromné masy pracujících poprvé spoluvytváří své vědomí, svou víru a navíc sami poznávají zbraně svého osvobození*“ (s využitím https://en.wikipedia.org/wiki/Rosa_Luxemburg#Dialectic_of_Spontaneity_and_Organisation).

Luxemburgová se po celý život snaží vycházet z marxismu. Je nezvratně přesvědčena o existenci silně polarizované společnosti, kde třídní antagonismy vytvářejí napětí, které je hybnou silou systému a v konečném důsledku přinese i jeho změnu. V něčem souhlasí s V. I. Leninem a některé jeho návrhy i v mezinárodním dělnickém hnutí podporuje. Rozchází se však s jeho názory např. na organizační výstavbu avantgardní strany. V roce 1904 zpracovává pro *Neue Zeit* materiál *Organizační otázky ruské sociální demokracie* (Luxemburgová, 1903-04a). Kritizuje Lenina za snahy o zúžení a přísnou centralizaci avantgardní strany. Odmítá teze o centralismu a tvrdí, že každá úspěšná revoluce, která použije této strategie, se promění v komunistickou diktaturu.¹¹⁴ Ještě před I. SV bolševické ideje označuje za „sektářské“.¹¹⁵

Nekritizuje pouze bolševickou teorii, nýbrž následně i praxi, v čele s nedemokratickými tendencemi přítomnými v ruské revoluci. Přitom souhlasí se strategickými perspektivami ruské revoluce 1905 (coby předzvěsti revolucí budoucích) a do značné míry později i revoluce v roce 1917. Hodnotí vysoko vyzrálost dělnického hnutí v Rusku, přičemž si cení jeho spontánního charakteru i faktu, že vyvěrá zdola, ze širokých řad proletariátu. Revoluční nasazení ruského proletariátu v letech 1905 a 1917 dokonce dává za vzor těžkopádnějšímu hnutí německému. Důkazem akceschopnosti ruského socialistického hnutí se pro ni stává revoluce v roce 1905, byť tato zatím úspěšná nebyla. Z čehož vyvozuje i správnost využití masových stávek coby vhodného revolučního prostředku v jakémkoli prostředí (Luxemburgová, 1906). Ke směru, který vývoj v Rusku nabírá od roku 1917, má však již od počátku nemalé výhrady. Varovně predikuje, že pokud revoluce v Rusku zůstane izolována, dojde v jejím vývoji k řadě deformací. Na což také kriticky poukazuje v posmrtně vydaném, a nikoli zcela dokončeném, pojednání *Ruská revoluce* (Luxemburgová, 1922a, 2018). Ostře napadá Lenina a Trockého především za zrušení demokratických práv po VŘSR a jejich počínání označuje za „pomýlené“. Odmítá programový násilný boj i diktátorské a teroristické metody použité ke svržení vlády v Rusku a likvidaci parlamentní demokracie. Poukazuje na to, že síla proletariátu byla zneužita k upevnění diktatury bolševiků, kteří upřeli svobodu a právo rozhodovat širokým vrstvám obyvatelstva. Zůstává pevně věrna idejím demokratického revolučního socialismu, včetně práva svobodného projevu a existence demokratických institucí, i přes jejich zdánlivou křehkost. Také opakovaně varuje před zbyrokratizováním revoluce.¹¹⁶ Přitom vždy byla i nesmlouvavou kritičkou byrokracie sociálně demokratické.

R. Luxemburgová vítá únorovou revoluci roku 1917, která opět ukázala sílu proletariátu, a tím strhla i liberální buržoazii. Úkol ruského proletariátu vidí v ukončení imperialistické války a současně boji proti imperialistické buržoazii. Rusko považuje, díky Velké válce, za zralé pro

¹¹⁴ Na což Lenin odpovídá textem *Krok vpřed, dva kroky vzad* u roku 1904 (Lenin, 1953, s. 476-488, resp. Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 21-32). Lenin vyvrací námitky ohledně „bezohledného centralismu“ a rekapituluje svůj náhled na ruské stranické boje. Kritizuje R. Luxemburgovou, že „opakuje jen samé fráze, aniž se namáhá vysvětlit jejich konkrétní smysl ...“ (tamtéž, s. 24). I to, že konkrétní fakta silně „odporují ... povšechnostem a šablonovitým abstrakcím s. Luxemburgové“ (tamtéž, s. 25).

¹¹⁵ Sektářství mělo stranu oddělit od mas, obdobně jako Bernstein oddělil hnutí od cíle. Srov. (McLellan, 2007). Antisovětské interpretace Luxemburgové rády připomínají i její kritická slova ohledně panství strany leninského (a později stalinského) typu, které ve jménu diktatury proletariátu mělo vést k totální „stranické diktatuře nad proletariátem“. Zdůrazňována bývají také varování ohledně „přizpůsobování ideálů socialismu tužbám velkých národů, které jsou pod vlivem imperialistické ideje“. Srov. (Luxemburgová, 1903-04a, 1908-09, 1922a, 2018).

¹¹⁶ Se zmíněným souvisí i jeden z jejich často citovaných výroků, původně pocházející z článku *K ruské revoluci* z roku 1918, s kritikou bolševické taktiky: „Bez všeobecných voleb, bez neomezené svobody tisku a shromažďování, bez svobodného střetávání názorů ve všech veřejných prostorách vyhasne život, nebo se stane pouhým zdáním života, ve kterém jediným aktivním činitelem zůstane byrokracie“ (s využitím pasáže kapitoly 6, dostupné na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1918/russian-revolution/ch06.htm> – srov. (Luxemburgová, 1922a, 2018)).

socialistickou revoluci,¹¹⁷ která má pro proletariát německý být zase „*osudovou otázkou cti*“. Po VŘSR za „*historickou odpovědnost*“ německého proletariátu označuje vedení vlastní revoluce a ukončení války. Vypuknutí VŘSR přijímá nadšeně,¹¹⁸ nesdílí však názor, že pro úspěch mezinárodního dělnického hnutí je nutná nekritická podpora naprosto všeho, co bolševici činí. Ani jejich postupy taktické nepovažuje za obecný model socialistické taktiky, který je možné bezezbytku doporučit mezinárodnímu proletariátu. Marxistická metoda analýzy podle ní znamená, že nic se nepřijme, pokud to nejprve neprojde revoluční kritikou. Faktory povahy objektivní mohou vést revolucionáře k omylům, ze kterých mohou opravdová nebezpečí učinit subjektivní faktory ve vedení strany i revoluce. Luxemburgová se tak nebojí jasně pojmenovat kroky či principy, o nichž se domnívá, že se v nich ruští soudruzi mýlí.

Ne vždy však přitom možná plně docenuje specifčnost ruských podmínek, které mnohdy šíří spektra možných řešení ruským revolucionářům fatálně limitovaly. Konkrétní chyby R. Luxemburgová spatřuje v následujících oblastech. V otázce přerozdělení půdy trvá na společenském kolektivním principu. Postup nové sovětské vlády, v duchu hesla o rozdělení veškeré půdy rolníkům, nepovažuje za socialistický. Má totiž posilovat vztah k soukromému vlastnictví, což přinese další obtíže při výstavbě socialistického hospodářství (rolníci budou nabytou půdu usilovně bránit). Navrhuje začít u velkých a středních pozemků, které mají být kolektivizovány a drobní zemědělci následně mají příkladem být přesvědčováni o výhodnosti společného obdělávání půdy. V zaostalém Rusku, s nepočetným proletariátem ve srovnání s rolnictvem, byl však ústupek rolníkům (v podobě přerozdělení půdy od vyvlastněných velkostatkářů) zřejmě nezbytný. Města se mohla ocitnout v izolaci a revoluce by brzy vyhasla.

Luxemburgová napadá též politiku národnostní. Heslo o právu národů na sebeurčení považuje stále za chybné, obdobně jako již ve sporech s polskými nacionalisty. Požaduje revoluční jednotu napříč bývalým carským Ruskem, s jednotou jeho území a zabráněním jakémukoli separatismu. Nová sovětská vláda by úsilím o zachování území bývalé carské říše u mnohých národů příliš sympatií však zřejmě nezískala. Dalším bodem kritiky je zrušení parlamentu. Luxemburgová odmítá předání veškeré moci sovětům a navrhuje kombinaci sovětů – rad pracujících, vzniklých coby alternativní orgány moci, a ústavodárného shromáždění.¹¹⁹ Což ovšem skýtá nebezpečí dvojí moci a vážná ohrožení pro moc novou, pro moc sovětů.¹²⁰

¹¹⁷ Luxemburgová tudíž revoluci nepovažuje za předčasnou, tedy za takovou, ke které nebyly ještě vytvořeny adekvátní podmínky. Podmínky objektivní, a to na tehdejší úrovni rozvoje společnosti. „*Uznávala však, že se může jako předčasná ukázat, nedokáže-li zůstat na úrovni úkolů a uhájit své postavení, což bylo spojováno s působením subjektu*“ (Heller, Neužil a kol., 2011, s. 470 s odkazem na Luxemburgová, 1899b, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 108).

¹¹⁸ Vypuknutí VŘSR chválí slovy, že nejde pouze „*o spásu Ruské revoluce, nýbrž také o spásu cti mezinárodního socialismu*“ (s využitím posledního odstavce kapitoly 1, dostupné na <http://www.marxists.org/archive/luxemburg/1918/russian-revolution/ch01.htm> – srov. (Luxemburgová, 1922a, 2018)). Pojednání (Luxemburgová, 1922a) je zakončeno poukazem na „*nesmrtelnou historickou službu*“, kterou bolševická politika vykonala tím, že „*pochodovala v čele mezinárodního proletariátu s dobytím politické moci a praktickým pokusem o realizaci socialismu ... A v tomto smyslu budoucnost všude náleží „bolševismu*““. O pár řádků výše Luxemburgová píše: „*Bolševici ukázali, že jsou schopni všeho, čím může pravá revoluční strana přispět v rámci historických možností. Nečekají se od nich zázraky. Vzorná a bezvadná proletářská revoluce v izolované zemi vyčerpané válkou, rdoušené imperialismem a zrazené mezinárodním proletariátem by byl zázrak*“ (s využitím závěru kapitoly 8, dostupné na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1918/russian-revolution/ch08.htm> – srov. (Luxemburgová, 1922a, 2018)).

¹¹⁹ Což zmiňuje M. Ransdorf v kontextu úvah o „*vzájemném zprostředkování obou forem demokracie*“, kdy upozorňuje na chybu myslet si, že „*vyšší forma demokracie znamená lineární posun od zastupitelské demokracie k bezprostřední demokracii*“ (Ransdorf, 1996, s. 404). Odmítnutí zastupitelské demokracie a parlamentního systému (s likvidací principu rovnováhy a dělby moci) podle Ransdorfa přispělo k tomu, že se naplnilo varování R. Luxemburgové z roku 1918 – došlo totiž ke „*zplanění samosprávných struktur*“ (tamtéž).

¹²⁰ Při revoluci německé má Luxemburgová názor změnit. A to, když kritizuje postoj USPD, jejíž spoléhání na národní shromáždění má zatlačovat revoluci zpět k revolucím buržoazním: „*Nejde dnes o to, zda demokracie*

Stěžejní bod kritiky bolševiků představuje jejich údajná spoluzodpovědnost za omezování a podkopávání dělnické demokracie. Luxemburgová neochvějně věří v dělnickou demokracii, kterou považuje od proletářské revoluce a socialismu za neoddelitelnou. Dělnickou demokracii v podstatě ztotožňuje s diktaturou proletariátu, která musí být dílem i vůlí třídy.¹²¹ Ostře kritizuje bolševický postup v Rusku a varuje před jejich budoucí diktaturou. V tomto směru formuluje i jeden z jejích nejznámějších – a nejcitovanějších – výroků: „*Svoboda je vždy svobodou toho, kdo myslí jinak*“. Svoboda pouze pro vyvolené (členy politické strany, ať je tato jakkoli početná) není pro R. Luxemburgovou dostačující. Nejenom kvůli abstraktní spravedlnosti, nýbrž především z důvodů praktických. Pokud se ze svobody stane privilegium, nemůže být plně rozvinut poučný a očisťující účinek, který často bývá s projevy nesouhlasu spojen.¹²² Revoluční kritiku Luxemburgová považuje za ničím nenahraditelnou.¹²³

Třebaže nepřestávala usilovat o diktaturu proletariátu, odmítala bolševický model diktatury jedné strany. Přitom částečně přihlíží k prostředí, a to i mezinárodnímu, ve kterém revoluce vzniká a vyvíjí se. Kriticky hovoří o „*totálním selhání mezinárodního proletariátu*“, včetně klíčového selhání proletariátu německého (který nebyl schopen válku zastavit)¹²⁴ i o „*dábelsky krutých podmínkách*“ (včetně ztrát díky Brestlitevskému míru).¹²⁵ Luxemburgová tudíž kritizuje útok na sovětskou demokracii po převzetí moci, nicméně uznává obtížnost situace, se kterou byli bolševici v tvrdé realitě konfrontováni i tlaky z tohoto plynoucí.

Na kritiku bolševické teorie a následné praxe ze strany Luxemburgové existují různé názory. Moderní, resp. postmoderní liberální stoupenci odkazu „*Rudé Rosy*“ zdůrazňují její bytostný proletářský internacionalismus i celoživotní neústupnost při prosazování idejí demokratického revolučního socialismu. Obvykle neopomenou náležitě zdůraznit a podtrhnout, že v mnohém Luxemburgové údajně daly dějiny za pravdu. Např. ohledně likvidace dělnické demokracie,

či diktatura. Otázka, kterou dějiny daly na pořad dne, zní: buržoasní demokracie nebo proletářská demokracie. Neboť diktatura proletariátu, toť demokracie v socialistickém smyslu“ (Luxemburgová, 1918b, resp. 1951 – s využitím českého překladu *Dílo II*, 1955, s. 478). Srov. (Hájek, Mejdrová 2000).

¹²¹ „*Socialistická demokracie začíná společně se zničením třídní vlády a budováním socialismu. Začíná v ten samý okamžik dobytí moci socialistickou stranou. Je to to samé, co diktatura proletariátu Ano, diktatura. Ale diktatura skládající se ze způsobu uplatňování demokracie, nikoli její eliminace, z energetického, rozhodného útoku na pevně zakořeněná práva a ekonomické vztahy buržoasní společnosti, bez něhož nemůže být socialistická proměna společnosti dokonána. Ale tato diktatura musí být dílem třídy a nikoli vedoucí menšiny ve jménu této třídy*“ (s využitím 4. a 5. odstavce kapitoly 8, dostupné na <http://www.marxists.org/archive/luxemburg/1918/russian-revolution/ch08.htm> – srov. (Luxemburgová, 1922a, 2018)).

¹²² „*Svoboda jen pro přívržence vlády, jen pro členy jedné strany – ať už jsou početné, možná – není vůbec žádná svoboda. Svoboda je vždy a výhradně svoboda pro toho, kdo myslí jinak. Ne kvůli nějakému fanatickému pojetí „spravedlnosti“, ale proto, že vše, co je poučné, zdravé a očistné v politické svobodě, závisí na této základní charakteristice a její účinnost zmizí, když se „svoboda“ stane zvláštním privilegiem ... Ale socialistická demokracie není něco, co začíná pouze v zaslíbené zemi po vytvoření základů socialistické ekonomiky; nepřichází jako nějaký vánoční dárek pro hodné lidi, kteří v mezidobí loajálně podporovali hrstku socialistických diktátorů. Socialistická demokracie začíná současně s počátky zničení třídního panství a budování socialismu*“ (s využitím pasáže kapitoly 6, dostupné na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1918/russian-revolution/ch06.htm> – srov. (Luxemburgová, 1922a, 2018)).

¹²³ K tradovaným výrokům Luxemburgové náleží také slova svědčící o jejím kritickém – a nikoli dogmatickém – přijímání marxismu, včetně svých teorií: „*Marxismus je revoluční světový názor, který musí vždy usilovat o nové vztahy. Ničeho se nemusí bát tolik, jako možnosti, že zatumhe v předchozí vývojové formě. Rozbité hlavy v sebekritice a historických hromech a blecích jsou nejlepší cestou k udržení síly*“. Pochází ze samotného závěru díla (Luxemburgová, 1921). Těž bývá překládáno takto: „*Marxismus je revoluční světový náhled, který musí vždy usilovat o nové objevy, který naprosto opovrhne tuhostí kdysi platných tezí a jehož živá síla se nejlépe uchovává v intelektuálním střetu sebekritiky a drsné a rozporuplné historie ...*“ (srov. předposlední odstavce kapitoly 6, dostupné na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1915/anti-critique/ch06.htm>).

¹²⁴ Srov. kritiku především německé sociální demokracie in (Luxemburgová, 1916).

¹²⁵ S využitím <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1918/russian-revolution/ch06.htm> – srov. (Luxemburgová, 1922a, 2018).

zbyrokratizování revoluce nebo úzce související její predikce, že ani nedokončená revoluce není ochráněna před barbarstvím. Neochvějná demokratičnost a urputná radikálnost Luxemburgové, která neústupně vždycky požadovala úplné odstranění nejen vykořisťování, nýbrž i nesvobody měly vadit nejenom kapitalistům, nýbrž i sovětským tzv. totalitářům.

Osobnosti ruského, a později sovětského, vedení však bývali i mínění poněkud jiného. Lenin i Trockij označují její pojetí marxismu za překonané a politicky naivní. Argumentují, že svět reálný (nikoli utopicky vysněný Luxemburgovou, která přitom naprosto neústupně nezřídka trvá i na nesprávných principech) si žádá taktiku daleko tvrdší a mnohem agresivnější. Dodávají, že někdy Luxemburgová vlastně „*ani neví, o čem mluví*“. J. V. Stalin pozici R. Luxemburgové odsuzuje jako „*utopickou, polomenševickou, permanentně revoluční*“¹²⁶ a tento názor též platil jako oficiální mínění celého promoskevského komunistického tábora.

Opakované kritiky se týkají jejího umíněného odmítání práva národů na sebeurčení, včetně teze, že obranné národní války jsou za kapitalismu nemožné.¹²⁷ Dále pojetí imperialismu (coby politiky boje kapitalistických zemí za získání zbytků světového nekapitalistického prostředí), dalších ekonomických vývodů a souvisejících predikcí nebo nedoceňování revoluční úlohy rolnictva.¹²⁸ Taktéž i toho, že při teoretizování mnohdy příliš podléhala potřebám politické praxe. Údajné omyly, a to nejenom její, byly hanlivě označovány jako luxemburgismus.¹²⁹ Ovšem včetně hodnocení, že v závěru života Luxemburgová především

¹²⁶ V roce 1931 J. V. Stalin v textu *O některých otázkách dějin bolševismu (Dopis redakci časopisu Proletářská revoluce)* (Stalin, 1953, s. 92-107, resp. Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 107-119) Luxemburgovou označuje za trockistku. V řadě aspektů má Luxemburgová k L. D. Trockému (a trockismu) skutečně relativně blízko. Stalinova kritika dále Luxemburgovou řadí mezi „*polomenševiky*“, kdy Luxemburgová (s Parvusem) vymysleli „*utopické a polomenševické schema permanentní revoluce (zkomolené podání Marxova schematu revoluce), prodchnuté skrz naskrz menševickým odmítáním politiky svazku dělnické třídy a rolnictva, a postavili je proti bolševickému schematu revolučně demokratické diktatury proletariátu a rolnictva. Později bylo to polomenševické schema permanentní revoluce převzato Trockým (zčásti Martovem) a stalo se zbraní v boji proti leninismu*“ (odkaz. *Dílo I*, 1955, s. 112). Stalin – s odkazy na Lenina – též připomíná organizační a ideologickou slabost coby charakteristický rys levých sociálních demokratů, a to nejen před I. SV.

¹²⁷ Rozvinuté in (Luxemburgová, 1916) – „... v dnešním imperialistickém prostředí nemohou být vůbec žádné národní obranné války ...“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 282). Proti textu (Luxemburgová, 1916) vystupuje Lenin článkem *O Juniově brožuře* z roku 1916 (Lenin, 1987), resp. (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 92-106). Pieck shrnuje: „*Vývoj v letech po první světové válce a zvláště druhá světová válka potvrdily správnost Leninova stanoviska a odhalily celý omyl Rosy Luxemburgové v této otázce*“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu předmluvy in *Dílo I*, 1955, s. 11). Samotný Lenin uvádí: „*V Juniově brožuře lze vycítit jednotlivce, který nemá přátel z ilegální organizace, zvyklé domýšlet do všech důsledků revoluční hesla a soustavně vychovávat masu v jejich duchu*“ (tamtéž, s. 106). Uvedené nepovažuje pouze za Juniovu osobní nedostatek, nýbrž za „*výsledek slabosti všech německých levých, opředěných se do všech stran hnusnou sítí kautskyánského pokrytectví, pedantství, „přátelství“ k oportunistům*“ (dtto). Materiál však Lenin zakončuje optimisticky: „*Juniovi přívrženci dovedli přes svou osamocenost překročit k vydávání ilegálních letáků a k válce proti kautskyánství. Dokáží také jít dál kupředu po správné cestě*“ (dtto).

¹²⁸ Srov. (Kolektiv, 1984a, s. 507). Přehlížení či dokonce popírání otázky spojenců proletariátu je vztahováno ke spoléhání se na živelnost a podcenění role strany. Ohledně pohledu na rolnictvo bývá ale poukazováno na vývoj jejích názorů. Pieck připomíná, že při revoluci ruské ještě „*vidí v mase rolníků „nehodný živel pro revoluční hnutí*““ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu předmluvy in *Dílo I*, 1955, s. 11). Na ustavujícím sjezdu KPD se však již pokouší „*diferencovat vesnické obyvatelstvo a mobilizovat proletářské bezzemky a malorolníky*“ (dtto). Srov. (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 469-470).

¹²⁹ Interpretovaný jako sociálně demokratická ideologie, coby specifická forma centrismu, která radikálně využívá argumenty Lenina a Luxemburgové o potřebnosti masové strany a dělnické demokracie. Demokracii pro dělníky má vyjadřovat shromáždění a formou revoluce má být rada, jako nový název parlamentu, který má zajistit revoluční směřování. Luxemburgismus má vycházet z názorů Luxemburgové, opozičních vůči Leninovi a také ze změny praktických aktivit Luxemburgové po vypuknutí války. Jeho součástí má být vize, že formální organizace jsou vůči proletářskému boji vždy pozadu a tento je během revolučních vzestupů revolucionizuje a revitalizuje. Jejich náprava je tudíž možná v masové stávce – v akci, která přesahuje organizace. Luxemburgismus tak obhájuje permanentní kontakt s masami, kterého lze dosáhnout pouze skrze organizace

organizováním revoluční strany proti luxemburgismu sama bojovala.¹³⁰ Některé hlasy poznamenávají, že (i) v „*kauze luxemburgismu*“ byla R. Luxemburgová spíše zase obět'.¹³¹

seskupující masy. Dějiny mají vše napravit a proto samotná Luxemburgová má i tu nejhorší dělnickou stranu považovat za daleko lepší, nežli stranu žádnou. Luxemburgismus má bránit skutečné centralizaci komunistů kolem revolučního programu, a to i levičáckým argumentem, že je třeba být tam, kde jsou dělníci. Srov. oddíl *Lenin a Stalin o Rose Luxemburgové a luxemburgismu* in (Luxemburgová, 1951 – česky *Dílo I*, 1955, s. 19-119).

¹³⁰ „*Tak se Rosa Luxemburgová v posledním bouřlivém období svého života sama stala bojovnicí proti tomu, co označujeme za luxemburgismus*“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu předmluvy in *Dílo I*, 1955, s. 13). Přestala se poddávat živelnosti mas a začala docenovat úlohu revoluční strany (např. bojem proti sektářským usnesením na sjezdu KPD o neúčasti ve volbách do národního shromáždění apod.).

¹³¹ Tradovaná bývá invektiva, připisovaná předsedkyni KPD R. Fischerové, že luxemburgismus je „*bacilem syfilidy*“ zaneseným do dělnického hnutí (Fülberth, 2013 – s využitím s. 2 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>). Za představitele luxemburgismu, a za „*zrádce strany*“, byl označován P. Levi a další, kteří se stali „*renegáty a nepřáteli dělnické třídy*“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu předmluvy in *Dílo I*, 1955, s. 13).

Problémy akumulace kapitálu a imperialismus podle R. Luxemburgové

R. Luxemburgová náleží k marxistickým ekonomům, kteří významnými podněty přispěly k rozvoji ekonomického myšlení, a to nejenom marxistického. Kritické otázky, nastolené Luxemburgovou – zejména v souvislosti s její teorií akumulace¹³² – se vracejí v díle M. Kaleckého, J. V. Robinsonové (a částečně i J. M. Keynese). Některé otázky přitom na aktuálnosti neutratily dodnes a jsou stále předmětem různých interpretací. S odstupem času bývá konstatováno, že zásluhou právě prací R. Luxemburgové – přes její omyly – postupně i marxisté akceptují ideu nedostatečné poptávky, typickou a ústřední pro keynesovství.¹³³

V základních východiscích svých úvah ohledně akumulace kapitálu přitom R. Luxemburgová nebyla historicky zcela osamocena, kdy je níže uváděna plejáda různorodých autorů stavicích na obdobných teoretických východiscích. Což posiluje tvrzení, že koncepce akumulace, podaná především in (Luxemburgová, 1913a), „*reaguje na skutečný problém*“ – „... *jakkoli, je ve své logické struktuře a argumentaci chybná*“ (Janiš, 1967, s. 53-54). Připomínána bývá prudká diskuze, kterou na prahu Velké války vyvolává právě R. Luxemburgová. Diskuze, která dobově nenechává chladnou většinu teoretiků sociální demokracie. J. Janiš k této diskuzi ovšem trefně poznamenává, že je „*zarážející, jak málo porozumění měli účastníci diskuze pro reálné ekonomické procesy, jak mnoho energie věnovali soudům o tom, zda ten či onen pojem odpovídá významu, který mu dal Marx*“ (Janiš, 1967, s. 65). Diskuze byla plná silných slov, ironických poznámek či patetických zvolání – a to i ze strany Luxemburgové, která se cítila dotčena a totálně nepochopena (Luxemburgová, 1921). Čeho se diskuze týkala? Pochybností o možnostech realizace celého společenského produktu bez působení exogenních faktorů. Tímto se problémem se v historii přitom zabývalo mnoho ekonomů, a to ekonomů značně nesourodých. R. Luxemburgová tak bývá řazena mezi autory jako T. R. Malthus, J. CH. L. S. Sismondi, J. M. Keynes, ale také J. V. Stalin. Přitom „... *praktické závěry těchto ekonomů se lišily mnohem více než jejich teoretická východiska*“ (Janiš, 1967, s. 53).¹³⁴

Co diskuze před I. SV vyvolává? Hutné a rozsáhlé pojednání *Akumulace kapitálu: Příspěvek k ekonomickému objasnění imperialismu* (Luxemburgová, 1913a). Knihu autorka považuje za své životní dílo, které však není přijato podle jejích představ.¹³⁵ Většina bezprostředních ohlasů je silně kritických, a to z tábora marxistů, německých a rakouských¹³⁶ sociálních

¹³² V marxisticky laděné ekonomické literatuře problémy akumulace kapitálu i nové podmínky hospodářského vývoje, v souvislosti s přechodem k monopolnímu kapitalismu, poprvé odráží R. Hilferding (Hilferding, 1910).

¹³³ Populárně, s Keynesem, vyjádřeno: „*Neviditelná ruka trhu trpí zánětlivým onemocněním kloubu a musí být doplněna viditelnou pěstí vlády*“. Hlavní důvod Keynes nakonec nalézá v nedostatečné agregátní poptávce, řečeno terminologií moderní ekonomie. Plánované výdaje (především kapitalistů na investice) jsou nedostatečné ke generování produktu při plném využití zdrojů (zejména plné zaměstnanosti). Keynes tvrdí, že hlavním ohrožením kapitalismu je masová nezaměstnanost a stát se musí angažovat např. svými výdaji. K etapám vývoje názorů Keynese, teorii nedostatečné poptávky i keynesovství blíže viz (Sirůček a kol., 2007), (Sojka, 2010).

¹³⁴ Všichni jmenovaní „*tak či onak*“ vycházeli z protikladu mezi kapitálovou akumulací a spotřebou. Ovšem v praxi navrhoval „*Malthus podporu neproduktivní spotřeby polo-feudálních vrstev, Sismondi – po něm ruší narodnici – návrat k předkapitalistickým hospodářským formám, kde není vlastnictví odděleno od práce, Rosa Luxemburgová viděla dočasné východisko v extenzivní expanzi do nekapitalistického prostředí, Keynes viděl lék ve státním intervencionismu, který může kapitalistické poměry zachránit, a Stalin rýsoval vidinu stále se zostřujících rozporů a zúžené reprodukce, které vytvářejí předpoklady pro náhlý zvrát mocenských, a tím i ekonomických poměrů*“ (Janiš, 1967, s. 53).

¹³⁵ V prvních odstavcích pojednání „*Antikritika*“ (Luxemburgová, 1921) si autorka ironicky stýská, že se „*stala obětí čistého nedorozumění*“. Včetně toho, že její „*čistě teoretická studie o abstraktním vědeckém problému*“ – míněna kniha (Luxemburgová, 1913a), která má být „*čistě teoretická, striktně objektivní a není namířena proti žádnému žijícímu ekonomovi*“ – se stala předmětem odsouzení celým týmem politického deníku, míněn *Vorwärts* ze dne 16. února 1913 (srov. Luxemburgová, 1921, úvodní pasáže kapitoly 1, dostupné na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1915/anti-critique/ch01.htm>).

¹³⁶ Za připomenutí stojí postupná změna názoru ekonomika a politika – rakouského austromarxisty – Bauera. O. Bauer (1881 – 1938) dílo Luxemburgové zpočátku kritizuje (Bauer, 1913). Přitom objevuje svůj „*problém*“

demokratů i pravice. Příznivější recenze jsou výjimečné. V roce 1915, v době polemik s odpůrci, ve vězení vzniká pokračování, které poprvé vychází roku 1921 jako *Akumulace kapitálu aneb co epigoni udělali s Marxovou teorií: Antikritika* (Luxemburová, 1921).¹³⁷

K hlavním důvodům odmítnutí celé práce náleželo mínění, že R. Luxemburová řeší vlastně neexistující problém,¹³⁸ neboť Marxova reprodukční schémata ukazují na principiální možnost realizace. Svou studii totiž přesvědčená revoluční marxistka Luxemburová neskromně pojímá jako explicitní kritiku, resp. rozvinutí teorie reprodukce K. H. Marxe. Ústředním smyslem se jí stává prověření Marxových schémat z hlediska jejich „praktické sociální možnosti“.¹³⁹ Základní vadu Marxových schémat spojuje s tím, „že předpokládají to, co by bylo nutné teprve dokázat a co – pokud zůstaneme na půdě čistého kapitalismu – ani dokázat nelze: možnost realizace všech částí společenského produktu“ (Janiš, 1967, s. 54-55). Konkrétně jde především o problém realizace nadhodnoty, přesněji její akumulované části.¹⁴⁰

Ve svém klíčovém teoretickém ekonomickém díle (Luxemburová, 1913a) tak autorka rozvíjí teorii akumulace a charakterizuje zákonitosti kapitalismu. Argumentuje, že ve výlučně kapitalistickém prostředí není možná akumulace kapitálu a proto vzniká tlak na expanzi vůči nekapitalistickým zemím a vrstvám. A bez této expanze nepovažuje existenci kapitalismu za možnou. Ke zhroucení kapitalismu tudíž nevede útok organizovaného dělnictva, nýbrž nedostatek nekapitalistických zemí. Luxemburová tak náleží mezi velmi různorodé autory, kteří popírají možnosti dlouhodobého rozvoje kapitalismu. Věří na relativně rychlé vyčerpání možností rozvoje kapitalisticky organizované výroby. Marxisté-leninisté Luxemburovou rádi kritizují za jistý „automatismus“ zhroucení kapitalismu v duchu jejích predikcí. Pieck rekapituluje: „Rosa Luxemburová úplně přehlédla, že v monopolech vyvstala síla, která

Marxe (který si ve schématech libovolně volí míru akumulace a i jinde ve svém díle zůstává v tomto ohledu neurčitý). Tudíž Bauer hledá faktory, které míru akumulace objektivně determinují. „*Takto zobjektivizovanou akumulaci potom postavil proti mlhavým postupům Rosy Luxemburové*“ (Janiš, 1967, s. 62) – blíže viz (Janiš, 1965, 1967). Pochybnostem Luxemburové o smyslu akumulace Bauer hodlal čelit objektivním faktem kvantitativně determinované akumulace. Luxemburová ovšem na jeho teorii nevidí nic pozitivního a má pro Bauera pouze silná slova odsudku a pohrdání (Luxemburová, 1921 – srov. kapitoly 3, 4 a 5, dostupné na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1915/anti-critique/index.htm>). Později je však O. Bauer názory R. Luxemburové pravděpodobně sám ovlivněn a jistým způsobem i jimi nasměrován. In (Bauer, 1936) totiž autor koncipuje náčrt ekonomického modelu růstu, který operuje s předpokladem nedostatečné poptávky ve sféře „*konečné spotřeby*“, v čemž lze spatřovat vliv právě R. Luxemburové. Srov. (Sweezy, 1967).

¹³⁷ Pokračování bývá od roku 1923 součástí knihy *Akumulace kapitálu* jako II. díl. Srov. <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1915/anti-critique/index.htm>, kde je – v anglickém překladu – dostupných šest kapitol původního textu *Akumulace kapitálu: Antikritika*.

¹³⁸ Což Luxemburová ironicky glosuje posledním odstavcem kapitoly 1 in (Luxemburová, 1921): „*Řešení, které jsem navrhla, mohlo být považováno za správné nebo nesprávné; mohlo být kritizováno, napadeno, doplněno; nebo bylo možné vytvořit řešení jiné. Nic z toho se nestalo. To, co následovalo, bylo zcela nečekané: odborníci vysvětlili, že není co řešit!*“ (s využitím <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1915/anti-critique/ch01.htm>).

¹³⁹ V překladu podle (Janiš, 1967) ústřední poslání díla *Akumulace kapitálu* (Luxemburová, 1913a) formuluje samotná autorka takto: „*Marx sice vyřešil problém akumulace celkového společenského kapitálu, ale nevyřešil jej ... Pro ilustraci své koncepce sestavil několik matematických schémat, ale jakmile přistoupil k analýze jejich praktické sociální možnosti a k jejich prověření z tohoto hlediska, vyrvala mu pero z jeho ruky nemoc a smrt. Řešení tohoto problému se stalo úkolem jeho žáků a moje „Akumulace“ je pokusem v tomto směru*“ (tamtéž, s. 54 s odkazem na ruské vydání *Akumulace kapitálu* z roku 1923, s. 562 – srov. Luxemburová, 1921, předposlední odstavec kapitoly 1, dostupné na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1915/anti-critique/ch01.htm>).

¹⁴⁰ Problém přitom nespočívá v realizaci variabilního kapitálu (dělníci totiž kupují spotřební statky, „*jejichž sumární hodnota je totožná*“). Problémem nemá být ani realizace části produktu odpovídající hodnotě spotřebovaného kapitálu konstantního, neboť „*za jakýchkoli společenských poměrů musí být obnovena výroba*“. Z důvodů obdobných nenastávají potíže ani s realizací té části nadhodnoty, kterou kapitalisté vynakládají na vlastní spotřebu. Zbývá ovšem část společenského produktu, která je „*hodnotově ekvivalentní akumulované části nadhodnoty*“ (s využitím Janiš, 1967, s. 55). Pochybnosti i řešení Luxemburové jsou specifikovány níže.

zahnívajícimu, odumírājícimu kapitalismu umožňuje agresi jak navenek, tak i dovnitř“ (Luxemburová, 1951 – s využitím českého překladu předmluvy in *Dílo I*, 1955, s. 11).¹⁴¹

Řečeno s využitím soudobé ekonomické terminologie: Podle Luxemburové kapitalismus trpí chronickým nedostatkem agregátní poptávky, musí proto expandovat do nerozvinutých zemí a představuje tak hlavní příčinu mezinárodního napětí a nestability. K formulovaným závěrům dospívá na základě reinterpretace teorie reprodukce Marxe,¹⁴² která tvoří významnou součást celkové analýzy kapitalistického systému.¹⁴³ Problémy kapitalistického reprodukčního procesu Marx přitom nahlíží na různých stupních abstrakce, které se doplňují do jednotného celku.¹⁴⁴ S koncepty prosté a rozšířené reprodukce celkového společenského kapitálu, a jejich konsekvencemi, přitom souvisí i Marxova teorie nevyhnutelného zániku kapitalismu.¹⁴⁵

¹⁴¹ Pieck – v kontextu tradičních „oficiálních“ námitek vůči celému dílu i životu R. Luxemburové – dodává, že kniha teoreticky „zdvíždá podceňování rolnictva, odmítání zásady seburčení národů, tedy i odmítání práva na odtržení, popření významu národně osvobozeneckých hnutí v koloniích a národně utlačených zemích a jednotné fronty mezi proletářskou revolucí a národně osvobozeneckým hnutím“ (dtto).

¹⁴² Marx existenci kapitalistického výrobního způsobu spojuje s reprodukcí kapitalistických výrobních vztahů a reprodukcí osobních a věcných podmínek výroby. Reprodukci zakládá na podmínkách realizace formulovaných pro reprodukci prostou a rozšířenou. Samotnému Marxovi teorie reprodukce sloužila především ve smyslu základu kritiky anarchičnosti kapitalistické výroby. Bezporuchová plynulost výroby totiž vyžaduje přesné kvantitativní proporce mezi produkcí vyráběnou jednotlivými sektory. Jejich dodržení je však v kapitalistické tržní ekonomice obtížné, vzhledem k panující nejistotě a živelnosti. V důsledku rozporů a zákonitě živelnosti kapitalistické výroby dochází k nezaměstnanosti a nadvýrobě. Porušená rovnováha je násilně a přechodně obnovována krizemi. Což je nutný jev v systému, kde bezprostřední cíl výroby představuje zisk a nikoli uspokojování potřeb. Pro kapitalismus zůstává typická nerovnováha a cyklický vývoj spojený s periodicky se opakujícími krizemi z nadvýroby. K pojetí cyklů a krizí u Marxe (& Engelse) blíže viz (Sirůček, 2016a).

¹⁴³ Marx se těmito otázkami zabývá na řadě míst svého *Kapitálu*. Kapitalistický výrobní proces jako reprodukční je zkoumán již v prvním díle *Kapitálu* (Marx, 1953 – srov. sedmý oddíl *Akumulační proces kapitálu*, s kapitoly 21 – 25) s těžištěm pozornosti zaměřeným na sféru výroby. První dva oddíly druhého dílu *Kapitálu* zkoumají reprodukci a oběh individuálního kapitálu. Třetí oddíl druhého dílu obsahuje rozbor reprodukce a oběhu kapitálu společenského. Srov. (Marx, 1955, např. s. 411, 413).

¹⁴⁴ Kdy např. přechod od individuálního kapitálu ke společenskému je jedním z kroků postupu od abstraktního ke konkrétnímu. Též Marxův *Kapitál I (Výrobní proces kapitálu)* ve výkladu postupuje od abstraktního ke konkrétnímu, od vztahů nejobecnějších a nejjednodušších, ke složitějším. Od zboží k penězům, od peněz ke kapitálu a absolutní nadhodnotě, od absolutní nadhodnoty k nadhodnotě relativní a jednotě obou způsobů produkce nadhodnoty, dále ke mzdě a od procesu výroby nadhodnoty k její přeměně v kapitál (Marx, 1953). *Kapitál II (Oběžný proces kapitálu)* soustřeďuje pozornost na proces oběhu kapitálu, na vysvětlení specifík kapitálového pohybu, v němž jsou třídní vztahy (objasněné prvním dílem) vyjádřeny. První oddíl *Metamorfózy kapitálu a jejich koloběh* (kapitoly 1 – 6) rozebírá koloběh průmyslového kapitálu v jeho funkčních formách. Oddíl druhý *Obrat kapitálu* (kapitoly 7 – 17) zkoumá obrat kapitálu jako nepřetržitě opakující se proces. Pohyb celkového společenského kapitálu rozebírá třetí oddíl *Reprodukce a oběh celkového společenského kapitálu* (kapitoly 18 – 21). Marx kriticky hodnotí pojetí reprodukce u fiziokratů, A. Smitha (kapitola 19) a dále u D. Ricarda či J. B. Saye aj. Marx podává výklad reprodukce prosté (kapitola 20), rozšířené i procesu akumulace (kapitola 21). Schémata dokumentují složitost reprodukce za kapitalismu, kdy Marx odhaluje těžkosti a rozpory realizace v podmínkách kapitalismu, nevyhnutelně vedoucí k periodickým hospodářským krizím (Marx, 1955). Dodejme, že *Kapitál III (Celkový pohyb kapitalistické výroby)* analyzuje konkrétní formy vznikající v celkovém procesu pohybu kapitálu jako jednoty procesu výroby i oběhu a tzv. IV. díl *Kapitálu (Teorie o nadhodnotě)* kriticky hodnotí názory dřívějších ekonomů i Marxových současníků. Srov. (Rozenberg, 1981).

¹⁴⁵ V kontextu zkoumání rozšířené kapitalistické reprodukce je Marxem formulován všeobecný zákon kapitalistické akumulace. „*Akumulace bohatství na jednom pólu je tedy zároveň akumulací bíd, útrap práce, otroctví nevědomosti, zesurování a morální degradace na opačném pólu, tj. na straně třídy, která vyrábí svůj vlastní výrobek jako kapitál*“ (Marx, 1953, s. 679 – srov. závěr 10. odstavce subkapitoly 4 kapitoly 23, dostupné na <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1867/kapital/ch23.htm>). Trvalá přeměna nadhodnoty v kapitál při rostoucí organické skladbě kapitálu vede v podmínkách kapitalistické konkurence na jedné straně ke koncentraci a centralizaci kapitálu (tj. roste společenský charakter výroby). A na straně druhé vede k rostoucímu zbídačování proletariátu, proletarizaci širokých vrstev, včetně rezervní armády nezaměstnaných a masové likvidace drobných výrobců. Neustále se tudíž zostřuje rozpor mezi společenským charakterem výroby a soukromou formou přivlastňování, což předurčuje nezbytnost zániku kapitalistického výrobního způsobu.

Luxemburová se explicitně i hrdě hlásí k marxismu, snaží se z něj vycházet a tento i tvůrčím způsobem rozvíjet a obohacovat. Marxismus v jejím pojetí ovšem bývá považován za trochu „jiný“, obdobně jako i samotná R. Luxemburová. Většina pramenů se však shoduje na tom, že především ohledně vědecké metodologie je marxismem zásadně ovlivněna. Což je patrné u úvah hospodářských. Marxismus přitom nepovažuje za pouhý nástroj k řešení teoretických problémů. Chápe jej ve smyslu metody, která umožňuje adekvátně skloubit analýzu ekonomických problémů s aspekty zájmů, idejí i politických aktivit společenských tříd, skupin a vrstev. Základem její ekonomické analýzy zůstává materialistická dialektika a logicko-historická metoda. I když je nepochybně „Marxem okouzlena“, dospívá občas až k názorům, které Marxe¹⁴⁶ a dialektický vývoj¹⁴⁷ popírají. Nejenom ohledně schémat reprodukce. Může dokonce vzniknout otázka, zda její reinterpetace, resp. zjednodušování Marxe zůstávají ještě vůbec marxistické. Nicméně dílo (Luxemburová, 1913a) bývá obvykle považováno za obhajobu Marxovy metody analýzy rozporů v kapitalismu.

Luxemburová operuje s myšlenkou o zániku kapitalismu pro nemožnost dalšího rozšiřování trhů. Poprvé tuto formuluje již v *Úvodu do národní ekonomie* (Levi, 1925) na podkladě analýzy vývojových tendencí světové ekonomiky.¹⁴⁸ S využitím klesající tendence míry ziskové vyslovuje závěr, že: „Nezadržitelně a každým krokem svého vlastního a dalšího vývoje se kapitalistická výroba blíží době, kdy se bude moci rozšiřovat a vyvíjet stále pomaleji a obtížněji“ (Levi, 1925, resp. Luxemburová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 594).¹⁴⁹ Tímto má kapitalismus dospívat ke stavu, kdy jeho celosvětové rozšíření zesílí konkurenci, snižuje podněty k investicím a vede k nutnosti jeho zániku. Což částečně navazuje na vize A. Smitha¹⁵⁰ či J. S. Milla, nicméně nekoresponduje zcela s koncepty a

S postupem akumulace kapitálu sílí a početně roste dělnická třída, které má stát hrobařem kapitalismu, který si tohoto sám vytvořil. Boj má být završen revolucí. „Monopol kapitálu se stává okovem výrobního způsobu, který spolu s ním a pod jeho ochranou vyrostl. Centralizace výrobních prostředků a zespolečnění práce dosahují bodu, kdy se jim kapitalistický obal stává nesnesitelným. Obal puká. Odbíjí hodina kapitalistického soukromého vlastnictví. Vylvlastňovatelé jsou vylvlastňováni“ (Marx, 1953, s. 804 – srov. závěr 3. odstavce od konce kapitoly 24, dostupné na <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1867/kapital/ch24.htm>).

¹⁴⁶ Např. názor, že Marxovou teorií „národní ekonomie“ (tedy politické ekonomie v pojetí Luxemburové) končí jako věda – výše komentovaný v kontextu díla *Úvod do národní ekonomie* (Levi, 1925).

¹⁴⁷ „Metoda Rosy Luxemburové je v podstatě metafyzickou, a nikoli dialektickou metodou. Podle její koncepce se kapitalismus vnitřně nerozvíjí, nepřechází z jedné fáze do druhé. I když Rosa Luxemburová bojuje proti abstrakcím a nazývá je teoretickými fikcemi, je stoupencem historismu, přece jedno i druhé chápe metafyzicky. Podle její koncepce existuje kapitalismus vůbec – s úsilím mechanicky se rozšiřovat po celé zeměkouli, což je pro něj charakteristické. Rosa Luxemburová uznává vnitřní rozpory kapitalismu, avšak podle její teorie tyto rozpory nejsou zdrojem pohybu kapitalismu vpřed, nejsou základem jeho zániku. Základem zániku kapitalismu je vyčerpání vnějšího (nekapitalistického) prostředí, které je živnou půdou kapitalismu. A z toho vyplývá, že kapitalismus se postupně sám přežívá; jeho poslední hodina odbije tehdy, až budou zlikvidovány „třetí osoby“, u nichž se může realizovat nadhodnota“ (Rozenberg, 1981, s. 206).

¹⁴⁸ V kapitole *Tendence kapitalistického hospodářství* (podle Luxemburová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 586-595). „Především to znamená obrovské rozšíření panství kapitálu, vytváření světového trhu a světového hospodářství, ve kterém jsou všechny obydlené země navzájem výrobci a odběrateli výrobků, v němž si navzájem pracují do ruky a jsou účastny na jednom a téměř celý svět obepínajícím hospodářství“ (Levi, 1925, resp. Luxemburová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 590). Z čehož R. Luxemburová následně vyvozuje: „Sama o sobě nezná tato rozpínavost kapitalistické výroby žádné hranice, protože technický proces a tím i výrobní síly naší zeměkoule nejsou ničím omezeny“ (tamtéž, s. 593).

¹⁴⁹ „... čím více země rozvíjí vlastní kapitalistický průmysl, tím větší je potřeba a možnost rozšiřování výroby na jedné straně a tím nepatrnější jsou v poměru k tomu možnosti rozšiřování tržních omezení“ (dtto). Luxemburová však připouští, že kapitalistický rozvoj „má ovšem před sebou ještě velký kus cesty, neboť kapitalistický způsob představuje jen nepatrný zlomek celkové výroby naší zeměkoule“ (tamtéž).

¹⁵⁰ Srov. např. „V zemi plně nasycené kapitálem v poměru k rozsahu celého jejího obchodu a výroby, používalo by se v každém odvětví tolik kapitálu, kolik by povaha a rozsah tohoto podnikání dovolovaly. Proto by byla všude konkurence co největší a v důsledku toho běžné zisky co nejnižší“ (Smith, 1958, s. 110). K vizím ohledně perspektiv kapitalismu u A. Smitha a J. S. Milla podrobněji viz (Sirůček a kol., 2007), (Sojka, 2010).

vývody K. H. Marxe.¹⁵¹ Luxemburgová nezpochybňuje Marxovu teorii nadhodnoty, ovšem přichází s vlastní koncepcí mechanismu, rozhybávajícího soukolí kapitalismu. A v tomto (a nejen v tomto) se s Marxem rozchází, včetně důvodů zhroutení kapitalistického uspořádání.

Stěžejní dílo *Akumulace kapitálu* (Luxemburgová, 1913a) pracuje s tezí, že kolaps kapitalismu bude důsledkem „množství neprodaného zboží v rámci nemožnosti jej exportovat na další trhy“. Luxemburgová kriticky analyzuje Marxova schémata rozšířené reprodukce z druhého dílu *Kapitálu* a formuluje pochybnost o možnostech realizace části nadhodnoty, která slouží k další akumulaci kapitálu v rámci vlastních struktur kapitalistického systému. Pokouší se o teoretický výklad tvrzení o hospodářském krachu kapitalistického systému, jehož ústřední problém spojuje s otázkou trhů. Míjí, že kapitalistický trh není schopen absorbovat veškerou nadhodnotu, vytvořenou ve výrobě. Imperialismus nabízí pouze dočasné a stále násilnější a militantnější řešení – v podobě zajišťování přístupu do nekapitalistického prostředí (méně rozvinuté země, převážně zemědělské apod.) a na nové trhy. Kapitalismus nutně musí expandovat do nerozvinutých území, neboť trpí chronickým nedostatkem agregátní poptávky. Musí tak mít nutně imperialistický charakter.¹⁵² A díky tomuto označuje Luxemburgová kapitalismus i za hlavní příčinu mezinárodního napětí a nestability. Zároveň však přitom dochází k erozi tohoto prostředí až ke stavu, v němž bude kapitalismus obecně převažovat (dojde ke „zkapitalizování“ i nových trhů) a bez možnosti dalšího rozšiřování trhů se kapitalistický systém více méně automaticky zhroutí. Čím více totiž kapitál destruuje nekapitalistické vrstvy doma i ve světě, a čím více snižuje životní standard dělníků jako celku (kdy má klesat podíl mezd na důchodu), tím má docházet k větším změnám „v každodenní historii kapitálu“. V podmínkách predikovaných politických a sociálních katastrof, a otřesů, které jsou provázeny periodickými hospodářskými krizemi, už nemá být možná akumulace. A v jistém stadiu vývoje pak už nemá zbývat žádná jiná cesta, nežli cesta socialistická.¹⁵³

Knihu *Akumulaci kapitálu* (Luxemburgová, 1913a) otevírá první oddíl *Problém reprodukce* (kapitoly 1 – 9),¹⁵⁴ kde autorka taktéž reinterpretuje a kritizuje K. H. Marxe. Následně se text postupně vyrovnává, a to především v oddílu druhém *Historické znázornění problému* (kapitoly 10 – 24),¹⁵⁵ s námitkami nejrůznějších ekonomů. Luxemburgová vychází z kritického hodnocení analýzy reprodukčního procesu, včetně modelů reprodukce podaných autory jako byli F. Quesnay, A. Smith, D. Ricardo, T. R. Malhus, J. B. Say nebo P. B. Struve, M. I. Tugan-Baranovskij aj. Ke konci pojednání dospívá k „historickým podmínkám akumulace kapitálu“, což je i pojmenování oddílu třetího (kapitoly 25 – 32).¹⁵⁶ K těmto náleží

¹⁵¹ Srov. např. (Marx, 1974, s. 338-348).

¹⁵² R. Luxemburgová nepřehlídí ani koloniální praktiky, kdy se podřizování celých koloniálních, povětšinou rolnických populací imperativům kapitalistické akumulace neobejde bez násilného vyvlastňování jejich výrobních prostředků kapitálem. Srov. např. (Levi, 1925, resp. Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 592-593 aj.). Značná část textu *Úvod do národní ekonomie* (Levi, 1925) ilustruje podřizování kolonií zájmům kapitálu, s prezentací velkého množství konkrétních příkladů z Afriky, Ameriky aj.

¹⁵³ Především z nelevicových řad jsou vznášeny námitky poukazující na fatalismus a „slepu víru“ v nevyhnutelnost tohoto procesu. Argumentováno bývá historickými zkušenostmi s adaptacemi kapitalismu (včetně např. teorie i praxe keynesovství, orientovaného na problémy s nedostatečnou agregátní poptávkou v moderním kapitalismu 20. století). Včetně tvorby nových systémů regulace akumulace či sociálních jistot, které moderní i postmoderní kapitalismus stále udržují v chodu. Poukazováno tak bývá na to, že vývoj predikce Luxemburgové nepotvrzuje, což však jiní spíše zase odmítají – srov. (Fülberth, 2013). Zmíněné oblíbené výhrady bývají vznášeny nejenom k Luxemburgové, ale i k teorii zániku kapitalismu (a dalším teoriím) Marxe.

¹⁵⁴ S využitím <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1913/accumulation-capital/ch01.htm>. Kapitoulou 1 *Předmět bádání* lze v tomto díle dokumentovat, že autorka opět střídá postupy historického bádání s postupy logického výkladu problému – srov. např. 2. a předposlední odstavce tamtéž. Srov. (Levi, 1925).

¹⁵⁵ S využitím <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1913/accumulation-capital/ch01.htm>.

¹⁵⁶ S využitím <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1913/accumulation-capital/ch01.htm>.

i militarismus, který akumulaci kapitálu doprovází ve všech jejích historických fázích.¹⁵⁷ Plní současně také další funkce, kdy z hlediska čistě ekonomického militarismus figuruje jako důležitá sféra akumulace kapitálu, coby prostředek realizace nadhodnoty.¹⁵⁸

R. Luxemburgová využívá logickou analýzu i historickou metodu, přičemž za východisko používá reprodukční schémata K. H. Marxe. Marxovu teorii reprodukce reinterpretuje a podrobněji zkoumá historické podmínky akumulace. S Marxem i Leninem přitom polemizuje. Reaguje např. na kapitolu 21 druhého dílu *Kapitálu* (Marx, 1955), kde Marx řeší problém akumulace a tím i realizace.¹⁵⁹ Ovšem podle Luxemburgové schémata poskytují pouze „zdanlivá řešení“.¹⁶⁰ Poukazuje např. na to, že pohyb začíná od I. skupiny výroby (produkce výrobních prostředků). A klade otázku, kdo pak spotřebovává množství výrobních prostředků, které se v důsledku toho zvětšuje? Podle schématu má uvedené spotřebovat II. skupina (výroba spotřebních předmětů), aby mohla produkovat více existenčních prostředků. A Luxemburgová se opět ptá, kdo spotřebovává toto zvětšené množství existenčních prostředků? Podle schématu je spotřebovává I. skupina, neboť nyní zaměstnává více dělníků. Podle Luxemburgové jde o „pohyb v kruhu“. Z kapitalistického hlediska považuje „za absurdní“, produkovat více spotřebních předmětů, jen proto, aby se uživilo více dělníků a vyrábět dostatek výrobních prostředků jen proto, aby se tím získalo zaměstnání pro tento zvětšený počet dělníků.¹⁶¹ Marxističtí oponenti však argumentují, že nelze všechno redukovat pouze na to, aby zvětšený počet dělníků dostal zaměstnání – to by pak bylo skutečně absurdní. „Ale vždyť kapitalisté na tom „vydělávají“: zvětšují svou nadhodnotu a svůj kapitál; není zde tedy nic absurdního, zejména ne z kapitalistického hlediska“ (Rozenberg, 1981, s. 199).

¹⁵⁷ „Militarismus plní v dejinách kapitálu presne určenú funkciu. Sprevdzda akumuláciu vo všetkých jej historických fázach. V období tzv. pôvodnej akumulácie, t. j. v začiatkoch európskeho kapitálu, má rozhodujúcu úlohu pri dobývaní Nového sveta a indických oblastí s korením, neskôr pri dobývaní moderných kolónií, rozbíjaní sociálnych väzkov primitívnych spoločností a privlastňovaní ich výrobných prostriedkov, pri vynucovaní tovarového obchodu v krajinách, ktorých sociálna štruktúra zaostáva za tovarovým hospodárstvom, pri násilnej proletariázií domorodcov a vynucovaní námezdnjej práce v kolóniách, pri vytváraní a rozširovaní záujmových sfér európskeho kapitálu v mimoeurópskych oblastiach, pri vynucovaní železničných koncesii v zaostalých krajinách a pri vymáhaní právnych nárokov európskeho kapitálu z medzinárodných pôžičiek a napokon vystupuje ako prostriedok konkurenčného boja kapitalistických krajín o oblasti s nekapitalistickou kultúrou“ (Luxemburgová, 1913a – s využitím slovenského prekladu, 1979, s. 526-527). Srov. úvodní pasáže kapitoly 32, dostupné na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1913/accumulation-capital/ch32.htm>.

¹⁵⁸ „Na základě nepřímých daní militarismus prakticky působí obidvoma smery: na úkor normálních životních podmínek robotnické třídy zabezpečuje tak vydržiavanie orgánov kapitalistickej nadvlády, existujúcej armády, ako aj veľkolepú oblasť akumulácie kapitálu“ (Luxemburgová, 1913a – s využitím slovenského prekladu, 1979, s. 538). Srov. 9. odstavec od konce kapitoly 32, dostupné na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1913/accumulation-capital/ch32.htm>. Výdaje na armádu a zbrojení přitom způsobují pokles prostředků na zvyšování životní úrovně pracujících vrstev, což text též ilustruje.

¹⁵⁹ M. Ransdorf poznamenává, že Marxův *Kapitál* je nutné pojímat v jednotě jeho tří dílů, jak to činí Lenin. Luxemburgová při analýze reprodukčního procesu však téměř výhradně vychází z druhého dílu *Kapitálu*, a tak se „muselo ... její úsilí o teoretickou reprodukci imperialismu setkat s neúspěchem“ (Ransdorf, 1996, s. 84). K čemuž M. Ransdorf dodává: „Luxemburgová totiž sice věděla o Marxově modelové metodě, ale neznala hlubinné vrstvy Marxovy metody teoretické reprodukce společenské skutečnosti“ (tamtéž).

¹⁶⁰ „Sám Marx pouze vytyčil otázku akumulace úhrnného společenského produktu, ale neodpověděl na ni. Vzal sice jako předpoklad své analýzy čistě kapitalistickou společnost, avšak nejenže nedovedl na tomto základě svou analýzu do konce, ale přerušil ji právě v této kardinální otázce“ (Rozenberg, 1981, s. 203, s odkazem na nespecifikované sovětské vydání díla *Akumulace kapitálu*, s. 389 – srov. <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1913/accumulation-capital/index.htm>). Srov. „Překážka ve způsobu realizace nadhodnoty, kterou zde Marx nazývá „zdanlivou obtížností“, je nicméně dostatečně důležitá pro to, aby se celá další diskuze v *Kapitálu*, díl II, soustředila na překonání této překážky“ – (Luxemburgová, 1913a, úvod 7. odstavce kapitoly 8 *Pokus o řešení obtíží s Marxem*, dostupné na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1913/accumulation-capital/ch08.htm>).

¹⁶¹ Srov. (Luxemburgová, 1921 – např. 27. odstavec kapitoly 1, dostupné na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1915/anti-critique/ch01.htm>).

Další z podob hlavní námitky R. Luxemburgové vůči schématům Marxe spočívá v tvrzení, že pro nadhodnotu akumulovanou ve stále větším množství se nedostává kupujících.¹⁶² Přičemž celé dílo (Luxemburová, 1913a) vytrvale opakuje tezi formulovanou předchozím odstavcem. Správné odpovědi na otázku, odkud se berou kupující (tedy ve větším množství dělníků) „je možné se vyhnout pouze odvoláním na to, že poskytnout práci zvětšenému počtu dělníků je z kapitalistického hlediska absurdní. Již jsme však řekli, že zde nic absurdního není, jestliže použití nových dělníků přináší nadhodnotu“ (Rozenberg, 1981, s. 199). Ohledně otázky, odkud se berou noví dodateční dělníci lze adekvátně argumentovat prvním dílem *Kapitálu* (Marx, 1953). Kapitál má přece vždy k dispozici velkou rezervní armádu nezaměstnaných (a nezaměstnaný je špatným kupujícím, který tím, že dostane práci, rozšiřuje sféru odbytu). Marx přitom analyzuje „čistý kapitalismus“,¹⁶³ kdežto R. Luxemburová „kapitalismus v nekapitalistickém obklíčení“. Podle konceptu akumulace Luxemburgové koupěschopná poptávka musí přecházet výrobě, a tudíž tuto lze najít pouze mimo kapitalistické prostředí, u třetích osob. Z čehož Luxemburová činí závěr, že problém rozšířené reprodukce je v podstatě problémem vztahu mezi prostředím kapitalistickým a nekapitalistickým.¹⁶⁴

Marx přitom problémy a obtíže odbytu nepopírá, ale vyslovuje se proti nemožnosti odbytu. Možnost realizace jako jeden z momentů kapitalistické výroby (což potvrzuje V. I. Lenin) přitom v sobě obsahuje i možnost krizí i jejich nevyhnutelnost. Marxova schémata přitom popisují ideální případ, je v nich „podána pouze možnost realizace, která se uskutečňuje uprostřed náhodných a neustále kolísajících jednotlivých koloběhů kapitálu. Právě to vyvolává velké obtíže při odbytu, z nichž se obvykle hledá východisko na zahraničních trzích ...“ (Rozenberg, 1981, s. 201). Nesprávným chápáním Marxových schémat reprodukce¹⁶⁵ je poznamenána řada dalších závěrů Luxemburgové. Domnívá se tak, že podle schématu boj o zahraniční trh vede automaticky k rozšíření trhu vnitřního.¹⁶⁶ Dále příčinu hospodářských

¹⁶² Marx akumulaci zkoumá za předpokladu „čistého kapitalismu“, kdy předpokládá, že se společnost skládá pouze z kapitalistů, dělníků a takových vrstev obyvatelstva, které žijí ze mzdy nebo ze zisku. „Koupěschopná poptávka celé společnosti se tedy může rovnat jen $v + m$, tj. sumě všech mezd plus sumě celé nadhodnoty. Avšak při rozšířené reprodukci se část m akumuluje; vzniká otázka: pro koho? Vždyť celá koupěschopná poptávka byla uspokojena. Dělníci spotřebovali celou svou mzdu, kapitalisté celou část nadhodnoty, kterou určili na osobní spotřebu. A více kupujících v čistém kapitalismu přece není“ (Rozenberg, 1981, s. 199).

¹⁶³ D. I. Rozenberg rekapituluje též omyly Luxemburgové ohledně „čistého kapitalismu“ (včetně jeho údajné „nemožnosti“), které spojuje s tím, že Luxemburová se „domnívá, že akumulace v čistém kapitalismu není možná ...“ (Rozenberg, 1981, s. 204).

¹⁶⁴ „... dokud existuje nekapitalistické prostředí, dotud se může kapitalismus rozšířeně reprodukovat. Jakmile je nekapitalistické prostředí zlikvidováno (a rozvoj kapitalismu k tomu vede), kapitalismus se stává nemožným“ (Rozenberg, 1981, s. 200).

¹⁶⁵ „Marx v nich znázorňuje pouze formu pohybu společenského kapitálu, přičemž zatím abstrahuje od všeho, co nemá k této formě bezprostřední vztah. Není zde tedy ještě podáno konkrétní řešení problému realizace; takové řešení může být podáno jen tehdy, jestliže se vezmou v úvahu všechny momenty, které modifikují všeobecný zákon pohybu společenského kapitálu. Nechápajíc to, Rosa Luxemburová nepochopila ani zvláštnosti pohybu společenského kapitálu, což ji opět přivedlo k nesprávné představě o společenském kapitálu samém a společenském produktu, který znázorňuje v podobě hromady zboží ... Výsledek činnosti všech kapitalistů je takový, jaký podávají Marxova schémata: roste nejen výrobní, ale i osobní spotřeba. S rozšiřováním výroby se skutečně rozšiřuje i trh. To je však jen nejvšeobecnější teze, která se při „postupu od abstraktního ke konkrétnímu“ modifikuje a konkretizuje. Rosa Luxemburová ztotožňuje abstraktní analýzu s analýzou konkrétní“ (Rozenberg, 1981, s. 200-201).

¹⁶⁶ K zodpovězení otázky, proč tedy vůbec probíhá boj o zahraniční trhy, když se úměrně s rozšiřováním výroby zvětšuje i vnitřní trh Rozenberg – v souladu s Marxem – předkládá tři argumenty: 1) kapitalistu na zahraniční trh žene konkurence, 2) kapitalistu na zahraniční trh láká perspektiva mimořádného zisku a 3) „začlenění zahraničního trhu do analýzy nic nepřináší, a ani nemůže přinést pro vytvoření abstraktní teorie realizace“ (Rozenberg, 1981, s. 201). Rozenberg připomíná, že kapitalismus zahraniční trhy opravdu potřebuje, a to s odvoláním na (Marx, 1955, s. 491). I to, že na určitém stupni postupu od abstraktního ke konkrétnímu není už možné od zahraničních trhů abstrahovat, ovšem nikoli při „analýze reprodukce a oběhu celkového společenského kapitálu v nejvšeobecnější formě ...“ (Rozenberg, 1981, s. 201).

krizí spojuje pouze s disproporcemi mezi jednotlivými odvětvími výroby, vznikajícími díky živelnosti kapitalistické ekonomiky a nezhledňuje již nesoulad mezi výrobou a spotřebou.¹⁶⁷ V neposlední řadě Marxovo vysvětlení akumulace Luxemburgová nespojuje s ekonomickým základem zániku kapitalismu. Příčinu krizí i zániku kapitalismu nehledá v základním rozporu kapitalismu, nýbrž v boji mezi kapitalistickým a nekapitalistickým prostředím. Z jejího konceptu plyne závislost rozšířené reprodukce i akumulace na nekapitalistickém okolí. Zároveň tím zdůrazňuje nutnost agresivních imperialistických tendencí kapitalismu navenek.

Nepochopení Marxových abstrakcí při analýze reprodukce, nesprávné pojetí akumulace a z toho vyvozované (minimálně zčásti) mylné závěry byly později marxisty Luxemburgové předkládány a vyčítány. Včetně ústředního tvrzení, že realizace produktu není za kapitalismu možná bez nekapitalistického prostředí (malovýroba, méně rozvinutá území). Odmítán byl i závěr, že musí dojít k automatickému pádu kapitalismu po zlikvidování všech forem nekapitalistické výroby. Marxismus-leninismus koncept kolapsu kapitalismu Luxemburgové neakceptuje. Přijímá vysvětlení Lenina, formulované v díle *O takzvané otázce trhů*.¹⁶⁸ Lenin reaguje na dobově populární námitky proti marxistům, že není možná aplikace Marxovy teorie na Rusko. S využitím hlavního argumentu, že neexistuje adekvátní trh. K rozvoji kapitalismu má být nutný široký vnitřní trh, přičemž hospodářské zbídačení rolnictva tento trh podrývá, hrozí jej úplně uzavřít a učinit tudíž nemožným zavedení kapitalistického řádu. Vzniká tak otázka, zda se v Rusku může rozvíjet a plně rozvinout kapitalismus, když masa lidu je chudá a stále více chudne? Lenin na základě růstu organického složení kapitálu¹⁶⁹ a růstu trhů pod vlivem specializace prokazuje možnost vývoje kapitalismu.¹⁷⁰ Pracemi z 90. let 19. století¹⁷¹ přispívá k rozvoji marxistické teorie reprodukce a její obhajobě před revizemi.¹⁷²

¹⁶⁷ Srov. (Janiš, 1965, 1967).

¹⁶⁸ Koncipované v roce 1893 – blíže viz (Lenin, 1951, s. 85-133 – srov. <https://www.marxists.org/cestina/lenin/1893/101893.html>). Podnětem k sepsání bylo vystoupení legálního marxisty G. B. Krasina, který při kritice narodníků zkesloval Marxovu teorii realizace a narodníkům tímto v boji proti marxismu vlastně napomáhal.

¹⁶⁹ Samotný Marx při vypracování schémat reprodukce v zájmu zjednodušení a vyjádření podstaty abstrahuje od řady faktorů jako je změna organického složení kapitálu (tedy technologický pokrok), různá doba obratu různých podob kapitálu, zahraniční obchod, nekapitalistické formy hospodářství nebo odchylky cen od hodnoty. Srov. (Marx, 1955), (Rozenberg, 1981).

¹⁷⁰ Dle Lenina např. při posuzování vzájemného poměru mezi růstem kapitalismu a „trhu“ „není možno pouštět ze zřetele prostou pravdu, že rozvoj kapitalismu nevyhnutelně vyvolává zvyšování spotřební úrovně veškerého obyvatelstva a dělnického proletariátu. K tomu zvyšování dochází všeobecně častějším směřováním produktů, k tomu též vede semknutost, nasupenost dělnického proletariátu ...“ (Lenin, 1951, s. 115 – srov. poslední odstavec části VI, dostupné na <https://www.marxists.org/cestina/lenin/1893/101893.html>). Uvedený „zákon zvýšení spotřeby“ se plně projevil v dějinách Evropy a platil i v Rusku. K diskuzím srov. (Sweezy, 1967).

¹⁷¹ Analýzou kapitalistické reprodukce se V. I. Lenin zabývá dále v textech *K charakteristice ekonomického romantismu: Sismondí a naši domácí Sismondovci* (z roku 1897, otištěno in *Novoje slovo*, duben-červenec 1897 – srov. <https://www.marxists.org/cestina/lenin/1897/041897/indx041897.html>), *Vývoj kapitalismu v Rusku: Proces vytváření vnitřního trhu pro velkopřůmysl* (Lenin, 1980 – srov. <https://www.marxists.org/cestina/lenin/1898/011898/indx011898.html>) a ve statích *Poznámka k teorii trhů (K polemice pánů Tugana-Baranovského a Bulgakova* (z roku 1898, otištěno in *Naučnoje obozrenije*, leden 1899) a *Ještě k teorii realizace* (z roku 1899, otištěno in *Naučnoje obozrenije*, srpen 1899 – srov. <https://www.marxists.org/cestina/lenin/1899/031899.html>).

¹⁷² Čímž není míněna R. Luxemburgová, neboť její dílo je koncipováno až později. Míněno je vyvracení názorů narodníků a legálních marxistů. Narodníci (v duchu J. Ch. L. S. Sismondího) k realizaci považovali za nezbytnou existenci třetích osob – zde v podobě zbožních malovýrobců. Rozvoj kapitalistické výroby nepovažovali v Rusku za možný, vzhledem k omezenému vnitřnímu trhu. Čímž popírají možnost realizace společenského produktu. Narodníci přitom redukují spotřebu (na osobní i ignorací spotřeby výrobní, ztotožňují kapacitu trhu s rozsahem spotřeby a nesprávně chápou roli zahraničního obchodu. Lenin dospívá k závěru, že růst kapitalistické výroby si sám vytváří vnitřní trh, který roste hlavně díky výrobní spotřebě (poptávce po výrobních prostředcích), které je do jisté míry nezávislá i ve svém růstu na spotřebě osobní. Ke kritice narodníků, hlavně in (Lenin, 1980 – srov. <https://www.marxists.org/cestina/lenin/1898/011898/indx011898.html>), podrobněji viz

Mezi marxisty tak obvykle převládalo mínění, že ekonomka Luxemburgová se v mnohém mylila.¹⁷³ Včetně řady premis, ze kterých vycházela. V tuzemsku se jejím omylům, ale i zásluhám věnoval výše citovaný J. Janiš (Janiš, 1965, 1967). Jeho studie – částečně poplatné době vzniku i prizmatu kritiky koncepcí podspotřeby, ke kterým bývá Luxemburgová řazena např. v kontextu teorií cyklu – dokumentují, že dílo R. Luxemburgové zůstalo „živé“ a podněcující ke kritickým diskuzím i po půlstoletí od vydání její *Akumulace kapitálu* (Luxemburgová, 1913a). Což v určitých aspektech platí také o dalších padesát let později.

Ústřední ideou argumentace Janiše je teze, že R. Luxemburgová narazila na „rozpor mezi potřebami rozšířené reprodukce a teorií spotřeby a mezd“ (Janiš, 1967, s. 68).¹⁷⁴ Janiš rekapituluje: „V tom spočívá její aktuálnost a význam. Její hlavní chybou bylo, že své úsilí zaměřila na revisi teorie rozšířené reprodukce“ (dtto).¹⁷⁵ Přímou hovoří o „bludném kruhu Rosy Luxemburgové“. Tento „... započal vyloučením spotřeby z jejich úvah o perspektivách kapitalistické výroby“ (tamtéž, s. 66). Z čehož vyvozuje, že mezi Luxemburgovou a jejími kritiky není příliš velký rozdíl. „Rosa Luxemburgová dovádí ad absurdum úlohu ziskového podnětu, který povyšuje na jediný a objektivní smysl výroby“ (dtto). Její kritici správně odhalují nelogičnosti, ke kterým vede „hypertrofizace zisku“, nicméně nechápou jejich základ. Který Janiš spojuje s tím, že „hluboce podcenila úlohu spotřeby“ (ve smyslu popření spotřeby jako objektivního cíle výroby), a to „zejména pod vlivem jednostranně zafixované tradice“ (dtto).¹⁷⁶ Janiš dodává, že Luxemburgová své oponenty (typu O. Bauera)¹⁷⁷

níže. Druhým proudem, se kterým Lenin polemizuje, jsou legální marxisté. Tito ignorují rozpory kapitalistické reprodukce. P. B. Struve interpretuje Marxovu teorie realizace ve smyslu konceptu rozdělování a ze schémat reprodukce vyvozuje schopnost kapitalismu zabezpečit harmonický rozvoj i adekvátní odvětvové proporce. M. I. Tugan-Baranovskij dokazuje nezávislost I. skupiny výroby na II. skupině a tvrdí, že kapitalistický trh může neomezeně růst díky poptávce po výrobních prostředcích. Lenin prokazuje, že I. skupina úplně soběstačná a nezávislá na II. skupině výroby není. K odkazu Tugan-Baranovskému blíže viz (Sirůček, 2017a). Podle V. I. Lenina k základním teoreticko-metodologickým omylům narodníků i legálních marxistů náleží nepochopení vědecké abstrakce. Lenin upozorňuje, že abstraktní teorii realizace nelze ztotožňovat s konkrétními historickými podmínkami země, resp. časových období. Srov. (Vojtíšek a kol., 1980). Určité nepochopení Marxovy abstrakce bývá, v jiných souvislostech, připisováno též konceptu R. Luxemburgové – srov. (Rozenberg, 1981).

¹⁷³ Text *Akumulace kapitálu* (Luxemburgová, 1913a) ovlivnil např. ruského ekonoma trockistického proudu J. A. Preobraženského (1886 – 1937), včetně jeho pojetí „socialistické akumulace“ prostřednictvím rolnictva. Preobraženskij tvrdil, že „dělnický stát“ může vědomě a humánně realizovat to, co historicky kapitalistický stát realizoval slepě a krvavě – totiž transformaci agrárních malovýrobců v tovární dělníky. Věřil, že čím je země přecházející k socialismu zaostalejší, tím více se „socialistická akumulace“ bude muset opírat o využívání předsocialistických forem hospodářství. V zaostalém sovětském Rusku tak nelze hned začít s akumulací na socialistickém základě. „Socialistickou akumulaci“ přitom nepovažuje za program, nýbrž tuto prezentuje jako ekonomický zákon srovnatelný se zákonem hodnoty tržního hospodářství. Ekonomiku NEPu vnímal jako hybrid se dvěma uvedenými regulátory – zákonem hodnoty v segmentech nesocialistických a zákonem tzv. prvotní socialistické akumulace v segmentech socialistických (Preobraženskij, 1926).

¹⁷⁴ Srov. argumentaci proti Luxemburgové in (Rozenberg, 1981), která totožná není. Srov. též (Sweezy, 1967).

¹⁷⁵ Srov. (Janiš, 1965, s. 440).

¹⁷⁶ K čemuž J. Janiš konstatuje: „Špatně pochopená marxistická tradice ... k takovému odtržení výroby a spotřeby směřuje“ (Janiš, 1967, s. 68). A dodává, že si stačí uvědomit, že „subsistenční mzdová teorie činí ze spotřeby hlavní masu výrobců veličinu, která je dána a priori podmínkami reprodukce pracovních sil, tedy veličinu, která je nezávislá na objektivních potřebách ekonomického růstu“ (dtto). Před tím Janiš rekapituluje: „Smyslem výroby ve všech ekonomických formacích nemůže být nic jiného než spotřeba. Ve všech formacích kromě kapitalismu je zvyšování spotřeby (necháme-li stranou neekonomické faktory, jako je třeba touha po moci a vlivu, nebo takový faktor, jako je preference volného času, který ale dosud působil ojedinele) také bezprostřední pohnutkou nejenom pro konečné výrobce, ale také pro ty, kdo o ekonomických procesech rozhodují. Je nesporné, že v tomto směru je kapitalismus určitou výjimkou: mezi výrobu a spotřebu se vkládá také zisková pohnutka jako samostatný faktor (V poznámce pod čarou dodává, že: „Z této skutečnosti vychází také značná část nemarxistické ekonomie, kupř. keynesiánsství“). Zisková pohnutka obecně vztahy mezi výrobou a spotřebou modifikuje, ale to neznamená, že je ruší, že odsouvá spotřebu jako konečné vyústění a konečný smysl výroby, stejně tak jako různé historicky přechodné formy regulace a řízení ekonomických procesů nemohou zrušit obecné reprodukční zákonitosti mající svůj základ v technice výroby“ (tamtéž, s. 67). A dále: „... nelze si

převyšuje v tom,¹⁷⁸ že si kladla otázky, které vyloučení spotřeby implikuje. „*Že nemohla dát jiné odpovědi než falešné, je zcela přirozené, protože falešné bylo samo východisko*“ (tamtéž).

Výše bylo konstatováno, že Luxemburgová problémy Marxovy teorie reprodukce spojuje s obtížemi při realizaci akumulované části nadhodnoty. Za předpokladu „*čistého kapitalismu*“ R. Luxemburgová klade sugestivní otázku: „*Kdo tedy bude kupcem té části společenské produkce, jejíž prodej je podmínkou akumulace? Jedno je jasné: nemohou to být ani dělníci, ani kapitalisté*“.¹⁷⁹ Janiš odpovídá, že je na první pohled jasné, že „*kupce té části produktu mohou tvořit jednak dodateční dělníci (část nadhodnoty je připojena k variabilnímu kapitálu), jednak sami kapitalisté, kteří rozšiřují konstantní kapitál*“ (Janiš, 1967, s. 55). A připomíná, že řada kritiků díla Luxemburgové se s tímto spokojila.¹⁸⁰ Současně však neignoruje, že samotná Luxemburgová tohle všechno „*dobře ví*“.¹⁸¹ Pochybnosti však R. Luxemburgovou ženou dále. Akumulace ať se tedy takto uskuteční, ať se sporný přebytek skládá z výrobních prostředků určených k rozšíření výroby a spotřebních předmětů pro dodatečné dělníky, „*ať směna proběhne přesně podle Marxových schémat ... ale – co potom? Co bude dále?*“ (dtto). Při zohlednění kapitalistické dynamiky se situace komplikuje a pro „*druhý, pátý, n-tý rok Rosa Luxemburgová není ochotna přijmout vysvětlení, které hypoteticky přijala pro status quo*“ (tamtéž, s. 56).¹⁸² K tomu J. Janiš poznamenává, že není úplně jasné, „*proč řešení, které*

představit ekonomický systém, který by tak rychle jako kapitalismus zvětšoval výrobní kapacity a přitom – dlouhodobě – neumožňoval odpovídající růst spotřeby. Takovýto systém by nutně šel k úplné stagnaci“ (tamtéž, s. 68). Což v poznámce pod čarou doplňuje slovy: „*Stalin se vlastně od Rosy Luxemburgové lišil především tím, že v extenzivní expanzi kapitalismu neviděl východisko, a proto předvídal totální stagnaci a krach systému. K podobným závěrům směřuje Keynes: v jeho podání mohou kapitalismus zachránit pouze exogenní faktory*“ (dtto).

¹⁷⁷ Opakováním Marxovy teorie reprodukce společenského kapitálu, která má dávat uspokojivé odpovědi na všechny pochybnosti R. Luxemburgové, reagují její sociálně demokratičtí kolegové jako O. Bauer (Bauer, 1913) nebo G. Ekstein. Argumentují, že „*kapitalistická výroba si pro akumulovanou část nadhodnoty sama vytváří trh, že proces realizace nadhodnoty je vlastně totožný s procesem akumulace kapitálu*“ (Janiš, 1967, s. 62). Tato kritika se stává vzorem pro následné generace marxistů. „*Rosa Luxemburgová byla odložena ad acta jako autor, který se nepochopitelným nedopatřením dopustil elementárních chyb v teorii reprodukce společenského kapitálu a peněžního oběhu*“ (tamtéž). K čemuž J. Janiš kriticky poznamenává, že „*zcela zapadla její otázka po smyslu kapitalistické výroby*“ (dtto).

¹⁷⁸ Za vzácnou výjimku mezi oponenty je označen N. I. Bucharin, který se jako jeden z posledních, již po smrti Luxemburgové, zapojuje do diskuzí. In (Bucharin, 1925) se autor neomezil pouze na konstatování, že „*Marxova reprodukční schémata hladce problém realizace řeší, ale soustředil svou pozornost na vztah specifických kapitalistických cílů a objektivních výsledků reprodukčního procesu*“ (Janiš, 1967, s. 66).

¹⁷⁹ Dle (Janiš, 1967, s. 55 s odkazem na ruské vydání *Akumulace kapitálu* z roku 1923, s. 554 – srov. Luxemburgová, 1921, 23. odstavec kapitoly 1 *Otázky k problému*, dostupné na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1915/anti-critique/ch01.htm>). Luxemburgová se ptá: „*Jakého druhu je toto zboží, a která část společnosti ho potřebuje, to jest, kdo toto zboží u kapitalistů kupuje, aby jim konec konců dal možnost přeměnit nejpodstatnější část zisku v čisté zlato? Zde se dostáváme k samotné podstatě problému akumulace*“ (dtto, s odkazem na s. 552 tamtéž – srov. Luxemburgová, 1921, 20. a 21. odstavec kapitoly 1, dostupné na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1915/anti-critique/ch01.htm>). Luxemburgová pokračuje: „*Dělníci to být nemohou, protože ... z hlediska kapitalistické třídy nejsou kupujícími, ale pouze pracovní silou, jejíž udržování částí jejího vlastního produktu je pro kapitalistu těžkou nezbytností*“ (dtto). „*Stejně tak to nemohou být kapitalisté, protože by jednoduše zmizela akumulace*“ (Janiš, 1967, s. 55). Při setrvání na předpokladu „*čistého kapitalismu*“ je tak – podle R. Luxemburgové – „*kruh uzavřen*“.

¹⁸⁰ „*Koneckonců i Bauerovu kritiku lze redukovat na prosté zjištění: vždyť přece sama schémata přesvědčivě ukazují, jakým způsobem je akumulovaná část nadhodnoty realizována*“ (Janiš, 1967, s. 55). Srov. (Bauer, 1913).

¹⁸¹ Zde Janiš v poznámce pod čarou připomíná řečnickou otázku Luxemburgové: „*Podobám se snad jezdcí, který hledá koně, na kterém sedí?*“ (Janiš, 1967, s. 55 – srov. Luxemburgová, 1921, 26. odstavec kapitoly 1, dostupné na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1915/anti-critique/ch01.htm>).

¹⁸² Luxemburgová uvádí: „*Podobné řešení jenom přenáší problém z daného okamžiku na okamžik příští ... jestliže připustíme, že se akumulace uskutečnila a že rozšířená výroba v příštím roce zaplavuje trh ještě větším množstvím zboží než v tomto roce, narážíme znovu na otázku: kde potom najdeme kupce pro zvětšenou masu*

Luxemburová přijímá pro jeden rok, pro určitý stav společenského produktu, tak vehementně odmítá pro kapitalistickou dynamiku“ (tamtéž). Pro další výklad Janiš přitom zdůrazňuje dva důležité momenty, obsažené v citovaných pasážích díla R. Luxemburové. „1. „Výroba pro výrobu“ je kladena do protikladu k výrobě pro zisk a přirovnávána ke kolotoči, který se jako nesmyslné perpetuum mobile otáčí v prázdném prostoru. 2. Kapitalistická akumulace je ztotožněna s akumulací peněžního kapitálu, ta pak s akumulací zisku, která by se nemohla uskutečnit, kdyby kapitalisté směňovali zboží jenom sami mezi sebou“ (dtto).¹⁸³

Janiš otázku důvodů odmítnutí Marxovy teorie rozšířené reprodukce ze strany Luxemburové konkretizuje. Do podoby, „proč staví „výrobu pro výrobu“ do protikladu k „výrobě pro zisk“?“ (Janiš, 1967, s. 57). Odpověď hledá za pomoci úvah o smyslu a cíli kapitalistické výroby v podání R. Luxemburové, což může být v obecnější podobě kriticky inspirativní i při diskuzích o racionalitě či iracionalitě soudobého parazitního kapitalismu.¹⁸⁴ Z celé knihy *Akumulace kapitálu* (Luxemburová, 1913a) má být patrné, že autorka pohlíží „na kapitalismus jako na soustavu, jejíž chování je cílové“ (Janiš, 1967, s. 57).¹⁸⁵ Luxemburová hledá specificky kapitalistické cíle (a někteří ji přitom vyčítají subjektivismus a teleologii). Podle Janiše sice tuto otázku již dávno zodpověděl Marx, když dokazuje, že cílem a smyslem kapitalistické výroby „je nadhodnota pro nadhodnotu – čili konec konců výroba pro výrobu ...“ (dtto).¹⁸⁶ Avšak Luxemburová, „jak se zdá, trpěla velmi lidskou a velmi rozšířenou chorobou“ (dtto). Obecným jevem totiž je, že lidé mají sklon považovat za nesmyslné a nepochopitelné „cíle našich spoluobčanů, pokud neodpovídají cílům nás samých, nebo alespoň cílům, které jsme ochotni pro jiné připustit“ (dtto). A právě proto má Luxemburová odmítat výrobu pro výrobu jako „nesmyslný kolotoč“. „Nejde zde o to, že odmítá společenský řád, který je na takovém cíli založen; jde dále a vůbec popírá možnost existence podobného cíle, protože ho podle svých vlastních hodnotových kritérií považuje za nesmyslný“ (tamtéž).

Z naznačeného J. Janiš – poněkud kostrbatě¹⁸⁷ – dovozuje, že pro R. Luxemburovou se zisk „stal vševládnoucím a absolutním principem, který zakrývá vše ostatní ...“ (Janiš, 1967, s. 58). Pro Luxemburovou tak má být „kapitalismus tak kapitalistický, že v něm téměř není místa pro obecnější reprodukční zákonitosti“ (dtto).¹⁸⁸ Což vede k hlubokému podcenění role spotřeby za kapitalismu. Luxemburová má zcela přehlížet, že růst spotřeby může být objektivním výsledkem (a pro velkou část obyvatelstva i cílem a smyslem) kapitalistické výroby, která je „řízena všepohlcujícími kapitalistickými pohnutkami“ (tamtéž, s. 59). V celé

zboží?“ (Janiš, 1967, s. 56 s odkazem na ruské vydání *Akumulace kapitálu* z roku 1923, s. 555 – srov. Luxemburová, 1921, 27. odstavec kapitoly 1, dostupné na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1915/anti-critique/ch01.htm>).

¹⁸³ K tomu Janiš dodává, že v celé knize (Luxemburová, 1913a) přitom nikde není „akumulace peněžního kapitálu“ či „akumulace zisku“ blíže definovaná. Čili je tady – při respektování celkové logiky Luxemburové – nutné, podle J. Janiše, „domýšlet a kombinovat“ (Janiš, 1967, s. 57).

¹⁸⁴ Srov. (Švihlíková, Tejkl, 2017).

¹⁸⁵ S citací R. Luxemburové: „Ale aby dodatečným dělníkům byla poskytnuta práce a aby byly uvedeny do pohybu další výrobní prostředky, musí především existovat – z kapitalistického hlediska – nějaký cíl pro rozšíření výroby ...“ (Janiš, 1967, s. 57 s odkazem na ruské vydání *Akumulace kapitálu* z roku 1923, s. 121). O „rozšiřování výroby bez jakéhokoliv cíle“ (což nemá být akumulace kapitálu) v případě přijetí Marxových schémat Luxemburová uvažuje na s. 359 tamtéž.

¹⁸⁶ Srov. (Rozenberg, 1981, s. 199-200 aj.).

¹⁸⁷ Srov. (Janiš, 1965, s. 439) – konkrétně úvahy o specifických cílech kapitalismu a „výrobě pro výrobu“, se závěry o „ne-cíli“ a „ne-smyslu“. S poznámkou pod čarou, že koncept „výroby pro výrobu“ někteří marxisté používali jako argument proti kapitalismu. Kapitalismus zde pak nemá jiný smysl, nežli připravit materiální předpoklady socialismu. Janiš poznamenává, že takto je „kapitalismus posuzován podle měřítek a kritérií, která jsou mu cizí, a proto takovíto pohled nemůže přispět k pochopení jeho vlastní ekonomické dynamiky“ (tamtéž).

¹⁸⁸ Luxemburová má absolutizovat specificky kapitalistické pohnutky natolik, že za nimi není schopna rozeznat něco obecnějšího, „že nevidí žádné objektivní výsledky kapitalistického reprodukčního procesu, pokud nejsou měřitelné „peněžním ziskem“ ...“ (Janiš, 1967, s. 58).

knize *Akumulace kapitálu* (Luxemburová, 1913a) autorka tudíž vždy hovoří „o spotřebě – dělníků stejně i kapitalistů – ...“ pouze jako o „těžké dani, která musí být zaplacená, aby se mašinerie výroby pro zisk úplně nepolámala“ (Janiš, 1967, s. 59). Tomuto odpovídá i její pohled na kategorii mzdy. Zde má přehánět „ad absurdum jako absolutně platné“ ty stránky Marxovy teorie, „*kteřé jsou zvláště zřetelně poznamenány specifickými poměry kapitalismu počátku druhé poloviny minulého století: její pojetí mezd je zkrátka subsistenční ...*“ (dtto).¹⁸⁹

Podle Janiše z toho, že růst spotřeby není bezprostřední pohnutkou kapitalistických podnikatelů, činí R. Luxemburová „*ukvapený závěr, že nemůže být ani jako objektivní výsledek ekonomického vývoje řešením realizačního problému*“ (Janiš, 1967, s. 59). Neboť Luxemburová odmítá spotřebu a připouští pouze „*zisk ve zvonivém zlatě*“,¹⁹⁰ musí proto „*odmítnout celou Marxovu reprodukční teorii*“ (dtto). Což pro marxistu snadný úkol rozhodně není. Proto se Luxemburová pouští do koncipování rozsáhlé knihy, s podrobnou argumentací a předložením vlastního řešení – v díle *Akumulace kapitálu* (Luxemburová, 1913a). Opakovaně přitom ironizuje vzájemnou výměnu zboží mezi kapitalisty jako řešení realizačního problému. A vždy zdůrazňuje, že „*takováto vzájemná výměna může být financována pouze těmi peněžními prostředky, které sami kapitalisté zálohuji*“. Peněžní kapitál zde tak pouze přechází „*z jedné kapsy do druhé*“ a nemůže se zvětšovat.¹⁹¹ Řešení vidí v tom, že „*peníze musí dodávat někdo jiný než kapitalisté, to jest nekapitalistické národy a nekapitalističtí výrobci kapitalistických zemí, třetí osoby, jejichž zapojování do celkového kapitalistického koloběhu je podmínkou „akumulace zisku“, podstatou imperialismu a současně také objektivním důvodem krachu celé soustavy*“ (Janiš, 1967, s. 60).

Třetí osoby tady přitom nejsou nutné proto, aby kupovaly jinak neprodejná zboží. Třetí osoby a zahraniční obchod s nekapitalistickými národy jsou nutné „*pouze proto, aby kapitalistické reprodukci dodaly smysl ...*“¹⁹² ... podle Rosy Luxemburové kapitalizace celého světa

¹⁸⁹ „... *třída kapitalistů každoročně vyděluje dělníkům z celkové masy jimi vyrobeného zboží pouze takové množství spotřebních statků, které je opravdu nezbytné k tomu, aby se mohli zúčastnit výroby*“ (Janiš, 1967, s. 56 s odkazem na ruské vydání *Akumulace kapitálu* z roku 1923, s. 562). Subsistenční mzda původně představuje minimální mzdu nutnou pro udržení konstantní velikosti dělnické populace. Teorie mezd daných existenčním minimem souvisí s teorií přebytku klasické školy politické ekonomie. Operuje i s Malthusovou populační teorií, resp. s dlouhodobým samoregulačním mechanismem. Růst mzdy nad existenční minimum vede k růstu populace a tím i nabídky práce, která postupně převyšuje poptávku a reálná mzda klesne. A naopak. T. R. Malhus propaguje nevyhnutelnost mezd na úrovni životního, resp. sociálního minima. Zvýšení mezd nad existenční minimum nepovažuje za možné ani D. Ricardo. A. Smith spojoval možnost dlouhodobých odchylek reálných mezd od subsistenční mzdy s dostatečně rychlou akumulací kapitálu. F. Lassalle a jeho „*železný zákon mzdový*“ pak dokazuje nemožnost zvýšení mezd nad existenční úroveň, ale současně vyjadřuje víru, že s pomocí osvíceného státu bude možné úděl dělnické třídy zlepšit. Stát by měl dělníkům poskytnout kapitál nebo úvěr, aby mohli zakládat družstva. Tím by se mohli podílet i na zisku a vymanit ze zmíněného zákona. Srov. (Sojka, 2010).

¹⁹⁰ V logice R. Luxemburové je akumulací kapitálu v pravém slova smyslu akumulace peněžního kapitálu, akumulace zisku „*ve zvonivém zlatě*“, *jak sama s oblibou vyjadřuje*“ (Janiš, 1967, s. 59). Samo rozšiřování výroby rozšiřováním kapitálu o dodatečný kapitál konstantní a variabilní tedy „*nemá smysl*“ a „*není tedy ... akumulací kapitálu v pravém slova smyslu ...*“ (tamtéž). Dodejme, že v jiných překladech díla R. Luxemburové však mohou být používány formulace, kde místo slova zlato figuruje peněžní forma zisku.

¹⁹¹ (Janiš, 1967, s. 60, resp. 1965, s. 435-436 s ilustračním odkazem na ruské vydání *Akumulace kapitálu* z roku 1923, s. 572): „... *kapitalista A prodává své zboží kapitalistovi B ... B prodává své zboží A a aby se jeho nadhodnota přeměnila ve zlato, dostává od A nazpět své peníze. Oba dva prodávají své zboží C a mění svou nadhodnotu v peníze, které od něho dostali. Ale kde je vzal sám kapitalista C? Od A nebo od B. Vždyť jiné možnosti realizace nadhodnoty ... v souladu s přijatým předpokladem (tj. předpokladem „čisté kapitalistické společnosti – pozn. aut.) nejsou. Ale cožpak se může takovým způsobem zvětšit peněžní kapitál A, B, C? ... Jak se může nový peněžní kapitál ocitnout v kapsách kapitalistů, jestliže jsou (nepočítaje dělníky) sami sobě kupci? Vždyť v tomto případě peněžní kapitál pouze přechází z jedné kapsy do druhé!*“ – srov. Luxemburová, 1921, 30. odstavec kapitoly 2, dostupné na <https://www.marxists.org/archiv/luxemburg/1915/anti-critique/ch02.htm>).

¹⁹² „... *to jest, aby umožnily přeměnu nadhodnoty ve „zlato“, které do kapitalistické ekonomiky zvenčí dodávají*“ (Janiš, 1967, s. 60).

nezpůsobí krach kapitalismu proto, že se realizace produktu stane technicko-ekonomicky nemožnou, ale proto, že tento systém ztrácí smysl, protože již nemůže být ničím jiným než kolotočem výroby pro výrobu, který se otáčí v prázdném prostoru“ (Janiš, 1967, s. 60-61).

J. Janiš chyby v takto interpretované argumentaci R. Luxemburgové považuje „za natolik zjevné, že se zdá zbytečně je vyvracet“ (Janiš, 1967, s. 61). Jen připomíná, že v realitě je zisk „letmou a přechodnou formou části společenského produktu, která nemůže být použita jinak nežli spotřebně a investičně a že z tohoto hlediska je úplně jedno, kde se berou peníze zprostředkující jeho realizaci“ (dtto).¹⁹³ „Akumulace zisku“ pak označuje Marxovu akumulaci kapitálu, která se uskutečňuje jako akumulace výrobního kapitálu a jen letmo nabývá podoby peněz. Závěrem se Janiš ptá, jak mohla ekonomka rozhledu a kvalifikace R. Luxemburgové dospět k tak nerealistickým myšlenkám? „Není jiné vysvětlení nežli to, že byla plně v zaujetí své velké otázky o smyslu kapitalistického vývoje, ze kterého a priori vyloučila spotřebu, otázky, která ji zamlžila obzor a způsobila, že ztrácela smysl pro reálná fakta“ (tamtéž).

Z autorů zahraničních je – ve výše nastíněném kontextu – možné připomenout např. P. M. Sweezyho (Sweezy, 1967), který opět upozorňuje na omyly R. Luxemburgové.¹⁹⁴ Přitom však existují taktéž interpretace, které omyly R. Luxemburgové sice připouštějí, nicméně zároveň poukazující na jejich dobovou podmíněnost. Včetně názoru, že dnes se R. Luxemburgová v něčem možná snad i „mýlí méně“, nežli v době vzniku její klíčové ekonomické knihy.¹⁹⁵

¹⁹³ Řešení Luxemburgové by přitom „nebylo řešením ani v tom případě, že bychom přijali její předpoklady: vždyť výměna zboží za zboží s nekapitalistickým prostředím žádné dodatečné zlato kapitalistům neposkytuje – zaplatí přesně tolik, kolik přijali“ (Janiš, 1967, s. 61). Zvětšit by se zásoba zlata mohla pouze v případě jednostranných prodejů. „Tak daleko ovšem Rosa Luxemburgová nedošla. Ale pouze sem, k monetárně merkantilistickému pojetí nebo k lidovým představám kapitalistických boháčů, sedících na pytlích zlata, směřuje logika, v jejímž područí se ocitla“ (tamtéž).

¹⁹⁴ „Teorii Rosy Luxemburgové lze kritizovat z několika různých stran. Jeden z jejích omylů však zejména převažují nad všemi ostatními: že se při pojednání o rozšířené reprodukci mlčky přidržuje předpokladů prosté reprodukce. Dogma, o němž nikdy ani na okamžik nepochybuje, že totiž spotřeba dělníků nemůže realizovat nadhodnotu, znamená, že celkové množství variabilního kapitálu, tedy i spotřeba dělníků, musí vždy zůstat stále a konstantní jako v prosté reprodukci. Ve skutečnosti však akumulaci typicky doprovází přírůstek k variabilnímu kapitálu, a když dělníci tento variabilní kapitál vydávají, je tím realizována i část nadhodnoty, jež má fyzickou podobu spotřebních předmětů. Protože však Rosa Luxemburgová tuto skutečnost nepochopila, zdálo se jí, že spotřeba nemůže v kapitalismu růst ...“ (Sweezy, 1967, 202). Uvedené připomíná M. Tejkl (Tejkl, 2012) a pokračuje následující argumentací. R. Luxemburgová měla vycházet z toho, že reálný příjem společenské většiny i za rozvinutého kapitalismu je v podstatě totožný jenom s náklady na reprodukci pracovní síly a není schopen realizovat jakoukoli část vytvořené nadhodnoty. Takovýto statický snímek kapitalismu však nemá odpovídat skutečnosti. Kapitalismus je systém dynamický systém, kde by přírůstky variabilního kapitálu měly být naopak schopny realizovat část předtím vytvořené nadhodnoty. Zpočátku dokonce, i kdyby se jednotlivé reálné mzdy nezvyšovaly a pouze rostl okruh pracovníků zapojovaných do kapitálového vztahu a mechanismu.

¹⁹⁵ (Tejkl, 2012) staví na tom, že při vzniku knihy bylo z hlediska trendů „ledacos jinak“, což má souviset i s nesprávnými předpoklady Luxemburgové. Před I. SV mělo probíhat „znatelné zapojování dalších a dalších vrstev obyvatel do kapitálového koloběhu. Celkový objem zaměstnanosti rostl a rostoucí variabilní kapitál ... rostl kvůli tomu, že pracovníků ... přibývalo – a mohl proto realizovat část nadhodnoty – i kdyby jednotlivé reálné mzdy nestoupaly – jenže příjmy pracujících tehdy ... navíc ke všemu ještě i rostly. A ještě později, v době „zlatého věku“ sociálního státu se navíc už reálný příjem společenské většiny ... znatelněji vzdálil od nezbytných reprodukčních nákladů pracovních sil a jejich rodin směrem nahoru a zahrnoval i znatelnější podíl ... na společenském nadproduktu ... Rostoucí podíl práce ... mohl poněkud vyrovnávat případnou situaci, pokud by „druhý faktor“ – tedy zapojování dalších a dalších pracovních sil jako budoucích nositelů kupní síly – začínal přece jen slábnout ... Jenže v současné době se tento přebytek společenské většiny (práce) nad reprodukci v rámci tzv. „závodů ke dnu“ ... neúprosně opět propadá zase zpátky – i kdyby ještě nikoli na úroveň prosté reprodukce pracovní síly ... To, co tento propad ... může ve své funkci nahradit, tedy zapojování dalších a dalších pracovních sil do ekonomického koloběhu, se také nekoná ... A investiční a vůbec výrobní výdaje, které by mohly doplňovat agregát poptávky, současná saturace produktivního kapitálu ve Starém vyspělém světě motivuje nedostatečně“ (tamtéž). Tejkl shrnuje, že v době Luxemburgové „kapitalismus expandoval a kromě startovní fáze se ke všemu navíc postavení společenské většiny – někdy zvolna, někdy rychleji – navíc ještě

Úvahami o poptávkovém omezení kapitalistického tržního systému je R. Luxemburgová v jistém smyslu předchůdkyní ústřední koncepce J. M. Keynesa (1883 – 1946). Problému deficitu agregátní poptávky si je přitom vědom již B. de Mandeville (1670 – 1733). Samotný Keynes si, při koncipování teorie efektivní poptávky, cení také přínosu T. R. Malhuse (1766 – 1834) nebo J. Ch. L. S. Sismondihovo (1773 – 1842). Malthusova koncepce třetích osob tvrdí, že celkovou produkci kapitalistické ekonomiky nelze realizovat výlučně za příjmy kapitalistů a dělníků. Nutná je též poptávka vrstev, které se nezúčastní výroby, ale vytváří dodatečnou poptávku (duchovenstvo, pozemkoví vlastníci aj.). Sismondi¹⁹⁶ dospívá k závěru o rozporu mezi výrobou a spotřebou za kapitalismu a existenci krizí z podspotřeby. Produkt není možné realizovat pouze za příjmy dělníků a kapitalistů (při ekonomickém růstu vzniká permanentní tendence k podspotřebě, k poklesu kupní síly dělníků přispívá zavádění strojů a nezaměstnanost atd.). Východisko spojuje se třetími zeměmi. Přebytky lze realizovat zahraničním obchodem, hlavně se zeměmi s převládajícím nekapitalistickým prostředím. A s návratem k malovýrobě (propojující vlastnictví a práci) spojuje řešení celé řady problémů.¹⁹⁷

Luxemburgová významně ovlivňuje M. Kaleckého (1899 – 1970). Z jeho bohatého – a stále nikoli zcela plně doceněného¹⁹⁸ – odkazu čerpá alternativní a kritická postkeynesovská ekonomie.¹⁹⁹ Kalecki se ve své interpretaci marxistické politické ekonomie opírá o Marxovu

*zlepšovalo“ (dtto). Což už má být znatelné počátkem 20. století. I vlivem síly odborů (která dnes klesá) a politických stran práce (Dodejme, že dnes jsou mnohé politické strany spíše stranami antipráce – srov. (Sirůček, 2018a)). Což se, podle Tejkla, tehdy dělo ještě „bez výraznějšího zvyšovaného zdaňování společenské většiny, což je proces, který ubírá právě z těch peněz, jejichž výrazný podíl by byl robustně a vcelku rychle vynakládán v nákupech ...“ (dtto). Z čehož je vyvozováno, že: „Kapitalismus tehdy jednak expandoval a dlouhodobě rostl celkový objem mezd ... a jednak rostly i tyto reálné mzdy samotné – tedy přebytky společenských většin nad jejich reprodukci. Dnes je tomu – z hlediska trendů – v obou ohledech naopak“ (tamtéž). Dále pak: „A nic na tom nemůže změnit skutečnost, že společenská většina vyspělých zemí je – absolutně vzato – zámožnější než byla tenkrát. Protože zde není podstatně srovnávání tehdejší a dnešní absolutní výše příjmů. Důležité a podstatné je srovnání ... trendu. A ten tehdejší ... spočíval v zlepšování (jakkoli ... skromné) příjmové situace společenských většin a v jejich rostoucím zapojování do kapitálového koloběhu ... Dnes je pracovníků zapojováno čím dál méně a reálné příjmy typických pracovníků přešly (počínaje USA před 30 lety) v lepším případě do fáze stagnace – ne-li do poklesu. Za této situace musel proto nouzově nastoupit i růst výraznějšího soukromého zadlužování ...“ (dtto). Tejkl uzavírá: „Takže, jak se zdá, nebožka Rosa Luxemburgová se 100 let od vzniku své koncepce bohužel mylí rok od roku méně ...“ (tamtéž). Tedy méně mylí ohledně nedostatečnosti agregátní poptávky, což ostatně M. Tejkl předkládá coby ústřední poselství a odkaz díla *Akumulace kapitálu* (Luxemburgová, 1913a).*

¹⁹⁶ Švýcarský historik, ekonom a spisovatel J. Ch. L. S. Sismondi (který se od liberalismu a idejí klasické školy odklání a přechází na pozici malovýrobnímu směru), ovlivnil řadu autorů, včetně např. utopického socialisty, revolučního demokrata a spisovatele N. G. Černyševského (1828 – 1889), který též usiloval o tvorbu „politické ekonomie pracujících“. V Rusku přitom Sismondihovo úvahy inspirují především narodniky, odkazující na jeho kritiku kapitalismu a velkopodnikání i idealizaci patriarchální malovýroby. Liberální narodnictví je v 80. a 90. letech 19. století vystřídáno narodnictvím revolučním. K liberálním narodníkům náležel ekonom a sociolog N. F. Danielson (1844 – 1918) nebo ekonom a sociolog V. P. Voroncov (1847 – 1918), oponující marxistům na konci 19. století. S narodniky polemizuje Lenin, hlavně in *Vývoj kapitalismu v Rusku: Proces vytváření vnitřního trhu pro velkopřmysl* (Lenin, 1980 – srov. <https://www.marxists.org/cestina/lenin/1898/011898/indx011898.html>). Ekonomickým romantismem či teorií realizace se kriticky zabývá i v dalších textech, včetně *O takzvané otázce trhu* (Lenin, 1951 – srov. <https://www.marxists.org/cestina/lenin/1893/101893.html>).

¹⁹⁷ K Sismondimu i dalším „ekonomickým romantikům“ a reprezentantům malovýrobního směru ekonomického myšlení, včetně inspirací pro dnešek, podrobněji viz (Sirůček, 2017c).

¹⁹⁸ K významu a odkazu M. Kaleckého blíže viz (Sirůček, 2016b).

¹⁹⁹ Především v tomto směru význam R. Luxemburgové coby ekonomky vyzdvihuje např. (Sojka, 2011). Luxemburgovou telegraficky zmiňuje v subkapitole *Marxistická politická ekonomie po Marxovi* – srov. (tamtéž, s. 110). Další ze současných – snad ještě někde i používaných (tolik potřebná výuka dějin ekonomických teorií totiž dnes smutně hyne, živoří a jen místy těžce přežívá nebo je nahrazována neumětelskými diskuzemi bez potřebných znalostí) – učebnic vývoje ekonomického myšlení (Holman a kol., 1999) činí totéž pouhou částí věty v krátké pasáži opět věnované M. Kaleckému (tamtéž, s. 403 – dodejme, že autorem je zde opět M. Sojka).

teorii reprodukce a navazuje na její pokus o rozpracování ze strany právě Luxemburgové.²⁰⁰ V kontextu Kaleckého úvah ohledně stagnace kapitalismu bývá připomínána, že v hodnocení možností kapitalismu je M. Kalecki v mnohém pesimističtější nežli Marx. A jeho dílo je blíže teorii R. Luxemburgové, „*ne ovšem po formální stránce, ale v problému, který vyzdvihuje, a ve směru, v němž tento problém řeší*“ (Kýn, O.: *Teorie ekonomické dynamiky Michala Kaleckého* in Urban a kol, 1967, s. 215). Kalecki přitom koncipuje teorii blízkou koncepci efektivní poptávky J. M. Keynesa, a to dříve nežli samotný Keynes. Kalecki propracovává též teorii hospodářského cyklu, kdy operuje i s empiricky zjištěnou tezí, že výdaje na spotřebu kolísají během cyklu mírněji nežli zisky. Z čehož plyne, že menším ziskům odpovídá menší míra úspor než větším. Růst zisků (resp. národního důchodu) vede tedy k růstu míry úspor, míry akumulace. „*Nyní si Kalecki klade otázku analogickou s Rosou Luxemburgovou: co s tou rostoucí akumulací, jak ji realizovat?*“ (tamtéž, 1967, s. 218).²⁰¹ S využitím citace práce M. Kaleckého lze ilustrovat taktéž rozpor kapitalistické reprodukce R. Luxemburgové.²⁰²

Kaleckého dílo má značný vliv na vznik a vývoj postkeynesovství, v čele s J. V. Robinsonovou (1903 – 1983)²⁰³ a i na další autory italsko-cambridgeské školy. Robinsonová se explicitně věnuje i koncepci akumulace kapitálu Luxemburgové.²⁰⁴ Kalecki i Robinsonová Luxemburgovou jako ekonomku uznávali, nicméně jejich pohled není nekritický. Dodejme, že již R. Luxemburgová vyznívala a dobře věděla, že na rozdíl od moderních standardních učebnicových modelů, které jsou posedlé hledáním optima a rovnováhy, kapitalismus není nejenom udržitelný, ale ani rovnovážný. V principiální nerovnováze byl kapitalismus i pro Kaleckého a Robinsonovou. Zmíněné je inspirativní i pro dnešek, kdy za jeden z klíčových problémů makroekonomie (včetně její zoufalé impotence při predikcích krizí hospodářských či finančních) bývá označováno právě její utkvělé lpění na rovnovážném přístupu.²⁰⁵

²⁰⁰ Kalecki v předmluvě k polskému vydání svých předválečných prací píše: „*Musím poznamenat, že existuje jistá příbuznost mezi mými koncepcemi a teorií akumulace Rosy Luxemburgové*“ (Kalecki, 1962, s. 7 – s využitím Kýn, O.: *Teorie ekonomické dynamiky Michala Kaleckého* in Urban a kol, 1967, s. 215). Srov. dále Kaleckého text z roku 1967 *The Problem of Effective Demand with Tugan-Baranowsky and Rosa Luxemburg* in (Kalecki, 1971, s. 146-155). Srov. též (Groenewegen, 2013).

²⁰¹ Celé zisky musí být vynaloženy na nákup spotřebních a investičních statků. „*Tržní rovnováhy může být dosaženo jen tehdy, když se suma rozhodnutí kapitalistů o spotřebě a investicích bude rovnat ziskům obsaženým ve vyrobeném zboží (ještě nerealizovaném)*“ (tamtéž). Kaleckého přitom ovšem nezaráží teoretická možnost realizace. Za uvedených předpokladů je hladká realizace možná. M. Kalecki si ale klade otázku: „*Čím je ovšem zaručeno, že to, co kapitalisté chtějí spotřebovat a investovat, se rovná právě ziskům, obsaženým ve vyrobeném zboží?* Nejde o kvantitativní poměr, ale o stimuly“ (dtto). Což ústí v řešení, včetně závislosti velikosti zisků na poptávce kapitalistů po spotřebních a investičních statcích. Tuto závislost „*lze plně pochopit na základě Marxova rozlišení vyrobené a realizované nadhodnoty. Velikost zisku není určena jen vyrobenou nadhodnotou, ale také velikostí poptávky. Zde je jádro problému realizace, který se zdá být na teorii Rosy Luxemburgové a po ní Kaleckého i keynesovců tak paradoxní*“ (tamtéž, 1967, s. 219).

²⁰² „*Vidíme, že otázka, co způsobuje periodické krize, by mohla být krátce zodpovězena takto: skutečnost, že investice jsou nejenom vyráběny, ale samy také vyrábějí. Investice chápané jako výdaje kapitalistů jsou zdrojem prosperity a každý jejich růst zlepšuje situaci v podnikání a stimuluje další růst výdajů na investice. Avšak zároveň jsou investice přírůstkem produktivního kapitálu, který ihned od svého zrození konkuruje staré generaci produktivního kapitálu. Tragédie investic je v tom, že vyvolávají krizi, protože jsou užitečné*“ (Kalecki, 1937, s. 95-96 – s využitím s využitím Kýn, O.: *Teorie ekonomické dynamiky Michala Kaleckého* in Urban a kol, 1967, s. 232). O. Kýn konstatuje: „*Nemůže být čistšího a přesnějšího vyjádření rozporu kapitalistické reprodukce Rosy Luxemburgové, než je právě v tomto Kaleckého citátu*“ (tamtéž, 1967, s. 232).

²⁰³ J. V. Robinsonová bývá nezdědka označována za největší ekonomku všech dob, a to nejen z pohledů levého keynesovství. K nejvýznamnějším ženám-teoretickým ekonomům náleží i Luxemburgová. K problematice žen v teoretické ekonomii, včetně otázky, zda (a proč) je jich tak málo (či naopak až moc) srov. (Sirůček, 2011a,b,c).

²⁰⁴ Jistou příbuznost teorie své s teorií akumulace Luxemburgové J. V. Robinsonová explicitně přiznává (a tato příbuznost je implicitně obsažena v celém keynesovství) – srov. (Robinsonová, 1951). Jedno z klíčových děl J. V. Robinsonové ostatně nese název *Akumulace kapitálu* (Robinsonová, 1956). Srov. též (Groenewegen, 2013).

²⁰⁵ Které však vyplývá z její teoreticko-metodologické, ale též ideologické a apologetické podstaty. Stále dominantní ve standardní ekonomii zůstává neoklasika, s (neo)keynesovstvím coby zvláštním případem. Ani

Ohledně ekonomických úvah R. Luxemburgové doplňme, že ve výše nastíněném kontextu, doplňuje dobové – značně pestré a široké – spektrum autorů levicovějšího smýšlení²⁰⁶ se zájmem o pravidelnosti a nepravidelnosti hospodářského vývoje, resp. cyklický vývoj průmyslových kapitalistických ekonomik. V určitém smyslu lze dílo Luxemburgové nahlížet také prizmatem teorií ekonomického růstu,²⁰⁷ kdy některými svými tezemi a vystoupeními přispívá k marxistickým diskuzím ohledně problematiky, moderní terminologií nazývané hospodářským růstem. Zopakujme, že marxisté nahlíží na kapitalismus jako na vnitřně nestabilní systém vystavený cyklickým pohybům. Periodické kolísání hospodářské aktivity považují za imanentní rys kapitalismu, vyvolaný vnitřními rozpory. Samotný Marx teorii cyklu sice v ucelené podobě nepodává, nicméně z jeho zkoumání kapitalismu lze základy marxistické teorie krizí i hospodářského cyklu vyvodit.²⁰⁸ Na což navazují Engels, Lenin, austromarxista Hilferding, legální marxista Tugan-Baranovskij nebo právě i Luxemburgová.

Připomenout je telegraficky možné i přístup, vztahující adekvátní východisko rozboru teorií hospodářských výkyvů k Sayovu zákonu trhů, resp. k tomu, zda koncepce považují (nebo nepovažují) tržní ekonomiku za vnitřně stabilní systém.²⁰⁹ Proti Sayovu zákonu původně stojí teorie podspotřeby²¹⁰ a z nich vyplývající teorie třetích osob (T. R. Malthus,²¹¹ J. Ch. L. S. Sismondí), které inspirovaly ekonomy marxistické (v čele právě s R. Luxemburgovou) i nemarxistické (např. E. Lederera).²¹² Coby přínos bývá uváděno, že zmíněné přístupy umožnily opustit výlučně nabídkový pohled a obrátily pozornost k poptávkovým vlivům.

Text *Úvod do národní ekonomie* (Levi, 1925) opakovaně připomíná „*nevyhnutelnost průmyslových a obchodních krizí, které periodicky vyrovnávají poměr mezi nespoutaným bezmezným tlakem kapitalistické výroby a kapitalistickými spotřebními omezeními, a umožňují tak další existenci a rozvoj kapitalismu*“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím

heterogenní nová keynesovská ekonomie přitom obvykle neoklasické mantinely nijak výrazněji nepřekračuje – srov. (Sirůček a kol., 2007), (Sojka, 2010). A tak standardní makroekonomická teorii stále čeká i na tak mírné změny, doplnění a rozšíření, které standardní mikroekonomii přináší dnes tolik módní ekonomie behaviorální.

²⁰⁶ Obdobně jako např. Parvus, M. I. Tugan-Baranovskij, S. De Wolff, K. J. Kautsky, L. D. Trockij nebo N. D. Kondratěv – podrobněji viz (Sirůček, 2016a, 2017a, 2018c).

²⁰⁷ Což činí sborník (Urban a kol., 1967). In (Janiš, 1965, 1967) je konstatováno, že v diskuzích vyvolaných dílem *Akumulace kapitálu* (Luxemburgová, 1913a) se objevují „*primitivní náběhy*“ k teorii ekonomického růstu, které vycházejí z marxistických představ. Luxemburgová přitom hospodářský růst vnímá širěji, nežli kvantitativně pojímaný růst např. agregátu HDP v duchu moderní standardní makroekonomie (která obvykle implicitně ztotožňuje rozdílné kategorie růstu a pokroku). Tudíž je na místě u R. Luxemburgové hovořit spíše o přínosu v oblasti kapitalistického rozvoje či vývoje, nikoli pouze standardního hospodářského růstu.

²⁰⁸ Podrobněji viz (Sirůček, 2016a).

²⁰⁹ Samotný Sayův zákon zůstává dodnes předmětem různých interpretací – srov. (Holman a kol., 1999), (Sirůček a kol., 2007), (Sojka, 2010).

²¹⁰ S odkazy na J. Ch. L. S. Sismondího, J. K. Rodbertuse či J. A. Hobsona, kdy např. Hobson za hlavní příčinu hospodářských recesí považuje nedostatečnou koupěschopnou poptávku širokých vrstev. Rozdíly v rozdělování mělo zmenšit navrhované zvýšení mezd a snížení zisků. Bližší viz (Sirůček, 2016a). (Srov. Vojtíšek a kol., 1983).

²¹¹ Agregátní poptávka má tendenci permanentně zaostávat za agregátní nabídkou díky příliš úzkému vnitřnímu trhu – odtud potřeba třetích osob (vrstev či zemí) pro realizaci produktu. Malthusova teorie podspotřeby operuje s tím, že akumulace kapitálu vyvolává permanentní a chronické zaostávání poptávky nad nabídkou. Což nepojímá coby makroekonomický problém vztahu úspor a investic (jako např. J. M. Keynes), nýbrž jako důsledek toho, produkt roku letošního je nakupován za důchody roku loňského. Celkovou produkci kapitalistické ekonomiky nelze realizovat pouze za koupěschopnou poptávku generovanou příjmy dělníků a kapitalistů. Aby při růstu nedošlo k všeobecné nadvýrobě, je k realizaci nezbytná poptávka třetích osob. Zde pozemkových vlastníků či duchovenstva aj. – vrstev konstituujících dodatečnou poptávku, ale nezúčastňujících se výroby. Podrobněji viz (Sirůček a kol, 2007), (Sojka, 2010).

²¹² U marxistické politické ekonomie bývá zmiňován vliv na rozpor mezi výrobou a spotřebou – srov. (Vojtíšek a kol., 1980). K marxisticky orientovaným stoupencům myšlenky podspotřeby náleží L. Laurat, R. Hilferding a R. Luxemburgová. V linii nemarxistické jde o vliv na E. Lederera, E. Preisera, J. A. Hobsona, W. T. Fostera, W. Catchingse či na keynesovský „*paradox spořivosti*“. Podrobněji viz (Sirůček, 2016a). Srov. (Sojka, 2010).

českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 594).²¹³ Krize R. Luxemburgová řadí k „*hospodářským zákonům*“, které „*vznikly samy sebou, bez jakéhokoli vědomého vměšování společnosti*“. A jejichž „*mechanickým působením ... existuje kapitalistické hospodářství*“ (tamtéž, s. 587).²¹⁴

É. James konstatuje obohacení marxistické teorie krizí R. Luxemburgovou o „*některé nové postřehy*“ (James, 1968, s. 46). Podle této interpretace se Luxemburgová snaží dokázat, že „*období vzestupu nejsou v rozporu s vysvětlováním krizí podspotřebou dělníků. Podspotřeba dělníků je podle ní charakteristickým rysem kapitalismu; jestliže přesto dochází k rozmachu výroby, je to proto, že nežijeme v čistě kapitalistickém světě. Právě existence sektoru řemeslné výroby a předkapitalistických organizačních forem hospodářství podle jejího názoru vysvětluje možnost hospodářské expanze přes kapitalistickou podspotřebu*“ (dtto).²¹⁵ Připomínána je zde též další argumentace Luxemburgové, která připomíná existenci mnoha geografických oblastí, které kapitalismus ještě neovládl. Tyto zaostalé země umožňují nalézt nová odbytíště, které se „*v čistě kapitalistických sférách v důsledku nedostatečné kupní schopnosti dělnictva vyčerpávají*“ (tamtéž). Což ostatně má také být důvod, proč kapitalismus spěje k imperialismu. Kapitalistické země si odbytíště hledají hlavně v koloniích. Což je ale pouze provizorním řešením problému nadprodukce, které jim však poskytuje určitý odklad.²¹⁶

V souvislosti s hodnocením ekonomického přínosu R. Luxemburgové É. James uvádí: „*Z čistě teoretického hlediska je nejdůležitější její myšlenka, že kapitalismus se proměnil v imperialismus ...*“ (James, 1968, s. 46). Své stěžejní ekonomické pojednání *Akumulace kapitálu* (Luxemburgová, 1913a) autorka totiž koncipuje jako „*příspěvek k ekonomickému objasnění imperialismu*“, jak ostatně potvrzuje podtitul celého díla.²¹⁷ Termín „*kapitalistický imperialismus*“ nazírá Luxemburgová ve smyslu expanze kapitalismu do kolonií a polozávislých zemí s cílem rozšiřování trhu ve prospěch akumulace kapitálu. Nicméně rozšiřování panství kapitálu ze starých zemí do nových oblastí je charakteristické pro kapitalismus již od jeho počátku. Kautsky imperialismus spojuje s úsilím zemí rozvinutých připoutat k sobě země agrární. Luxemburgová uvažuje obecněji a imperialismus spojuje se

²¹³ Kdy R. Luxemburgová předtím dokladuje a zdůrazňuje rozpínavost kapitalismu, která nemá hranic – srov. (Levi, 1925, resp. Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 586-593). Potřeba rozpínání ovšem naráží na překážky – „*totiž na ziskové zájmy kapitálu*“ (tamtéž, s. 593). Výroba a její rozšiřování mají smysl pouze tehdy, nesou-li „*aspoň „obvyklý“ průměrný zisk*“ (dtto). Jestli tomu tak bude, „*záleží však na trhu*“ (dtto), tj. „*na poměru solventní poptávky spotřebitelů a množství vyrobeného zboží, jakož i na jeho cenách. Ziskový zájem kapitálu, který vyžaduje na jedné straně čím dál rychlejší a stále rozsáhlejší výrobu, vytváří si tedy sám na každém kroku tržní překážky, které se stavějí v cestu prudkému expansivnímu tlaku výroby*“ (tamtéž, s. 594). Uvedené má vést k nevyhnutelnosti krizí.

²¹⁴ Podle R. Luxemburgové kapitalistické hospodářství je na „*první pohled věci nemožnou*“ (tamtéž, s. 586), a to z důvodu jeho „*naprosté bezplánovitosti, vzhledem k nedostatku jakékoli vědomé organizace*“ (dtto). Přesto kapitalistické hospodářství „*skloubí v jeden celek a může existovat. A to: směnou zboží a peněžním hospodářstvím ... svobodnou konkurencí ... kapitalistickým mzdovým zákonem ... průmyslovou rezervní armádou ... vyrovnáváním míry zisku ... a konečně kolísáním cen a krisemi, které vyrovnávají jednak denně, jednak periodicky slepou a chaotickou výrobu s potřebami společnosti*“ (tamtéž, s. 586-587).

²¹⁵ Uvedené James uvádí v kontextu „*buržoazních*“ námitek na Marxův koncept nadvýroby. Interpretovaný zde jako důsledek nedostatečné koupěschopné poptávky dělníků a tendence zisků k poklesu. Pro kapitalismus je tak normálním stavem nerovnováha, která se neustále prohlubuje. Kritiky argumentují tím, že nerovnováha nenarůstá nepřetržitě, a že teorie krizí nemůže objasnit vzestup. Některé západní interpretace přitom marxistické vysvětlení krizí z nadvýroby přímo spojují s koncepty podspotřeby. Srov. (Sirůček, 2016a), (Sweezy, 1967).

²¹⁶ K čemuž É. James kriticky poznamenává, že tento názor R. Luxemburgové je „*velmi sporný. Jak se zdá, nejlepšími odbytíšti pro přeindustrializované země nejsou nové oblasti, jejichž kupní síla je malá, ale jiné industriálně vyspělé země*“ (James, 1968, s. 46).

²¹⁷ Janiš poznamenává, že existuje dost důvodů k domněnce, „*že tento podtitulek, a tento záměr se objevily až post factum, jako logické dovršení obecné koncepce kapitalistického vývoje*“ (Janiš, 1967, s. 54). Odkazuje na samotnou Luxemburgovou, která již v době přípravy populárních přednášek o Marxově ekonomickém systému pro potřeby stranické propagandy narážela „*stále a stále*“ na těžkosti spojené s výkladem Marxovy teorie reprodukce společenského kapitálu. Proto vzniká i záměr sepsat *Akumulaci kapitálu* (Luxemburgová, 1913a).

snahou kapitalistických zemí připoutat k sobě zaostalé, nekapitalistické země vůbec.²¹⁸ Mzdy pak Luxemburgová nechápe jako Marx ve smyslu výsledků sociálně-historického vývoje, nýbrž předpokládá konstantní reálné mzdy. A tím při růstu důchodu taktéž předpokládá pokles podílu mezd na tomto důchodu. Což ústí v závěr o konečném kolapsu reprodukce.

G. Fülberth připomíná: „*Marxismus v době Druhé internacionály*²¹⁹ přinesl tři²²⁰ velká ekonomická díla,“²²¹ čímž míní *Vývoj kapitalismu v Rusku* Lenina,²²² dílo *Finanční kapitál* austromarxisty²²³ Hilferdinga²²⁴ a práci *Akumulaci kapitálu* (Luxemburgová, 1913a). Včetně

²¹⁸ Námitky Lenina z díla *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu* (Lenin, 1986) vyslovené proti konceptu Kautskyho platí i ve vztahu k teorii Luxemburgové. Objektem bojem imperialistických mocností nejsou pouze země zaostalé, nýbrž i země kapitalistické rozvinuté. Pro imperialismus je dále charakteristický finanční kapitál. „*Naproti tomu, podle Rosy Luxemburgové, je imperialismus neodlučným průvodcem kapitalismu od prvních dní jeho vzniku. Imperialismus tedy podle Rosy Luxemburgové nepředstavuje žádnou zvláštní fázi vývoje kapitalismu*“ (Rozenberg, 1981, s. 205). Což D. I. Rozenberg opět vztahuje k nesprávnému chápání Marxovy teorie realizace a akumulace, včetně teze Luxemburgové o „*nemožnosti čistého kapitalismu*“ – což jí uzavírá i „*cestu ke správnému chápání specifiky poslední fáze kapitalismu*“ (tamtéž).

²¹⁹ Leninovo zásadní pojednání o imperialismu z roku 1916 (Lenin, 1986) zde do tohoto období již řazeno není. II. internacionála hyne na oportunistismus a rozpadá se během I. SV, když v Německu, Rakousku, Belgii a Francii sociálně demokratické strany schvalují válečné politiky „svých“ vlád. Luxemburgová píše: „*4. srpna 1914 německá sociální demokracie politicky abdikovala a zároveň se zhroutila socialistická Internacionála*“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 409). Tudíž období II. internacionály bývá často datováno léty 1889 až 1914. Jiné pohledy hovoří o konci v roce 1916, další připomínají až rok 1923, kdy má být II. internacionála sloučena s tzv. Dvouapůltou internacionálou (1921-23). III. internacionála (Komunistická, též Kominternu) působí v letech 1919-43, poté nastupuje Kominforma (1947-56) atd.

²²⁰ Hovoří dokonce o „*třech ekonomických*“, pokud jde o marxismus (k Leninovi doplňuje ještě N. I. Bucharina). Za „*ekonomii čtvrtou*“ označuje neoklasickou ekonomii, k jejímuž průlomu dochází za života Luxemburgové. Marx uvedené ještě nebral na vědomí a Engels sarkasticky komentoval. Přičemž trvali na svém hodnocení „*vulgární buržoazní ekonomie*“, čímž mělo být vše řečeno. Ani Luxemburgové nestála nastupující neoklasika za pozornost a „*domnívala se, že našla formuli pro zánik světa buržoazie*“ (Fülberth, 2013 – s využitím s. 4 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>).

²²¹ (Fülberth, 2013 – s využitím s. 3 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>).

²²² *Vývoj kapitalismu v Rusku: Proces vytváření vnitřního trhu pro velkopřemysl* (z roku 1899, česky (Lenin, 1980) – srov. <https://www.marxists.org/cestina/lenin/1898/011898/indx011898.html>) náleží k nejpůvodnějším ekonomickým dílům Lenina. Lenin kritizuje v Rusku dobově populární tvrzení (např. narodníků), že přechod carské říše ke kapitalismu je nemožný a naopak je možný přímý přechod především zemědělských společenství (obščin) k socialismu. Narodníci odmítali možnost kapitalistického rozvoje Ruska, který vnímali jako narušování odvěkových řádů a tradičních institucí (občiny, artěly apod.). Argumentovali, že vývoj kapitalismu v Rusku není reálný pro nedostatečně široký trh. Přičemž Rusko nemůže získat ani potřebné zahraniční trhy, které jsou již obsazeny jinými kapitalistickými státy. Namísto kapitalismu hlásali specifickou cestu malovýroby v zemědělství i řemeslech, pomocí rolnických občin či výrobních družstev ve smyslu přímé cesty k socialismu. Zpochybňovali také existenci objektivních ekonomických zákonů. Lenin argumentuje empirickými daty i odvolávkami na Marxova schémata reprodukce v druhém dílu *Kapitálu* (Marx, 1955). Dokladuje, že kapitalismus již v Rusku existuje a má před sebou i další perspektivy. Což vytváří potřebné předpoklady pro boj dělnického hnutí.

²²³ Austromarxisté, kteří v různé době byli členy rakouské sociální demokracie, náleží k čelným reprezentantům reformismu a revizionismu v meziválečném období. Austromarxisté, mimo jiné, neakceptují internacionalismus a požadují oddělené socialistické strany pro jednotlivé národnosti v jedné zemi (S čímž též souvisí založení Československé sociálně demokratické strany v Praze roku 1878. Od roku 1893 je pak strana již nezávislá na mateřské rakouské sociálně demokratické straně a sdružuje česky hovořící socialisty). K austromarxismu bývá řazen R. Hilferding, M. Adler, F. W. Adler, K. Renner či O. Bauer. Bauer se, obdobně jako Renner, snaží ekonomicky zdůvodnit „*socializaci*“ jakožto hlavní prvek „*vrůstání kapitalismu do socialismu*“. Austromarxisté vydávají státní kapitalismus za socialismus, což se pokoušejí prakticky realizovat i v době rakouské revoluce let 1918-19 – srov. (Kolektiv autorů SSSR a NDR, 1986).

²²⁴ Rakouský ekonom a novinář R. Hilferding (1877 – 1941) byl i jedním z významných politických činníků rakouské a německé sociální demokracie a II. internacionály. Coby teoretik austromarxismu prosazuje evoluční přechod k socialismu (např. teorií organizovaného kapitalismu, kdy růst monopolů má odstranit anarchii výroby a vést k postupnému vzniku plánovité ekonomiky). Koncept monopolního stadia kapitalismu rozpracovává v díle *Finanční kapitál: Studie o nejnovější fázi ve vývoji kapitalismu* (Hilferding, 1910), které ovlivňuje Lenina,

jejich existence ve vzájemném kontextu. Přičemž konstatuje, že dílo R. Luxemburgové je méně vázáno na podmínky jednotlivých zemí a vede k analýze mezinárodního fenoménu v podobě imperialismu.²²⁵ Luxemburgová vychází z marxistických schémat reprodukce, které považuje za neúplná a vhodná k reformulaci. Z čehož následně R. Luxemburgová vyvozuje, že nadhodnota nemůže být trvale ukládána uvnitř kapitalistického systému – vyžaduje export zboží do nekapitalistických oblastí, financovaný exportem kapitálu. Příslušné zajištění se uskutečňuje vojenskými prostředky a vede k násilným konfliktům mezi národními státy a metropolemi. Vede k imperialismu. Neexistence již žádné mimokapitalistické sféry ukládání zboží a kapitálu má celý kapitalistický systém přivést až na samotnou „poslední ekonomickou hranici“²²⁶ společnosti založené na soukromém vlastnictví výrobních prostředků.

Fülberth konstatuje, že na „první pohled se tu Rosa Luxemburgová jeví jako podivuhodně staromódní teoretička zhroucení“.²²⁷ Revoluce pro Luxemburgovou však nebyla výsledkem hospodářského zhroucení kapitalistického systému. Kolapsu kapitalismu má totiž předcházet aktivita mas, které se zdvihají proti bezohlednosti imperialismu. Z pohledu Luxemburgové měly vést „vypočitatelné ekonomické hranice systému“²²⁸ postupně logicky a legitimně

Bucharina a mnohé další. Hilferding zkoumá tendence vývoje v dobách nejrozvinutějších kapitalistických zemích. Popisuje monopolizaci výroby a bankovníctví, což má připravovat i přechod k socialismu. Marxisté obvykle oceňovali, že Hilferding přispívá k objasnění podstaty finančního kapitálu. Připomínají však jeho přechod na revizionistické a reformistické pozice, který je patrný i na nedostacích jeho díla. Jde např. o chybně vymezený předmět politické ekonomie vycházející z primátu oběhu a podceňování sféry výroby (srov. Hilferding, 1910 – český překlad 1961, s. 55, 79). Dále o Hilferdingův názor na vývoz kapitálu, redukováný pouze na pozitivní přínosy (srov. tamtéž, s. 392). Anebo o Hilferdingovo ztotožňování finančního kapitálu s úvěrem atd. Marxisté-leninisté taktéž připomínají, že svým výkladem finančního kapitálu Hilferding zdůvodňoval opodstatněnost reformismu v dělnickém hnutí a odmítal revoluční boj – srov. (Lenin, 1986).

²²⁵ Což je společný rys s prací *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu (populární pojednání)* z roku 1916 (Lenin, 1986 – srov. <https://www.marxists.org/cestina/lenin/1916/061916/ch00.html>). Marxistická politická ekonomie vnímá imperialismus jako vědecký pojem, jako zvláštní stadium ve vývoji kapitalismu. Lenin reaguje na oportunistické úvahy K. J. Kautskyho (s teorií ultraimperialismu, kdy se v budoucnosti imperialismus celého světa mají sjednotit a ukončit války, přičemž odtrhne politiku od ekonomiky a imperialismus chápe coby politiku průmyslových zemí s cílem podřítit si agrární oblasti) a cení si práce R. Hilferdinga (Hilferding, 1910). A především díla J. A. Hobsona *Imperialismus* (Hobson, 1902), popisujícího mnohé znaky imperialismu a přinášejícího rozsáhlý faktografický materiál. Hobson (1858 – 1940) byl britský ekonom, novinář a spisovatel blízký institucionalismu, který kritizoval kapitalismus z humanistických pozic. Analýzu imperialismu zakládá na své koncepci podspotřeby. Úzký trh má vést k hospodářské expanzi do zahraničí, s níž je spojen právě imperialismus. Lenin následně podstatné nové vlastnosti kapitalismu v epoše imperialismu postihuje pěti základními ekonomickými znaky: „1. koncentrace výroby a kapitálu, která dosáhla tak vysokého stupně, že vytvořila monopoly, jež mají v hospodářském životě rozhodující úlohu; 2. splynutí bankovního kapitálu s průmyslovým a vznik finanční oligarchie na základě tohoto „finančního kapitálu“; 3. vývoz kapitálu na rozdíl od vývozu zboží nabývá neobyčejně velkého významu; 4. vznikají mezinárodní monopolistické svazy kapitalistů, které si rozdělily svět, a 5. teritoriální rozdělení celého světa mezi největší kapitalistické mocnosti je ukončeno. Imperialismus je kapitalismus v tom vývojovém stadiu, kdy monopoly a finanční kapitál získaly nadvládu, kdy vývoz kapitálu nabyl mimořádného významu, kdy mezinárodní trusty si začaly rozdělovat svět a kdy bylo dokončeno rozdělení celého území zeměkoule mezi největší kapitalistické státy“ (Lenin, 1986, s. 104). A historické místo imperialismu charakterizuje jeho trojím určením (jako kapitalismus monopolní, kapitalismus parazitní a zahnívajících, kapitalismus odumírajících). Přičemž všeobecná charakteristika podstaty kapitalismu podaná K. H. Marxem v *Kapitálu* platí i pro kapitalismus monopolní. Jeho kvalitativně nové rysy a vlastnosti charakterizují nové stadium v rozvoji kapitalismu. Ekonomické úvahy R. Luxemburgové v tomto díle V. I. Lenin nezmiňuje – podrobněji viz (Lenin, 1986). Srov. (Vojtíšek a kol., 1980).

²²⁶ (Fülberth, 2013 – s využitím s. 4 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>).

²²⁷ Fülberth, 2013 – s využitím s. 4 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>).

²²⁸ „Usilovala přitom o dosažení přímo matematicko-přirodovědecké exaktnosti“ (Fülberth, 2013 – s využitím s. 4 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>). Vzpomenuto přitom je, že v tomto ohledu se R. Luxemburgová částečně shodovala se svým velkým oponentem v podobě austromarxisty O. Bauera. Ten sice operuje se schopností kapitalistického systému

k povstání. Po sto letech od vzniku díla *Akumulace kapitálu* (Luxemburová, 1913a) měl však přitom již ustát zájem o „jednotlivé prováděné výpočetní operace k reprodukčním schémátům“.²²⁹ Ovšem kniha na své aktuálnosti tímto ztratit neměla. Naopak. Což má být spojené s „teorií permanentní nadakumulace“. Tato se měla u Marxe vztahovat pouze na cyklické hospodářské krize – „U Luxemburové se naproti tomu stává trvalou a v rámci kapitalismu neodstranitelnou“.²³⁰ Fülberth dále klade sugestivní otázku: „Může být pro naakumulovanou nadhodnotu v kapitalismu dostatečná poptávka vytvořena bez vražd a zabíjení?“²³¹ A pokračuje: „Odpověď Rosy Luxemburové je jednoznačnou: ne“.²³² Historicky tedy má mít R. Luxemburová pravdu. Avšak logicky, tedy už pro všechny časy? „Zde se to nepociťuje jako nevyhnutelnost, lze však hovořit o velmi vysoké pravděpodobnosti“.²³³ Z hlediska politického G. Fülberth ohledně prognózy Luxemburové podtrhuje její neustálé zdůrazňování úlohy a významu revoluce.²³⁴ Současně však připomíná, že u R. Luxemburové sice existují revoluční činy, ovšem absentuje teorie o porevolučním uspořádání. Což se jako aktuální projevilo např. v situaci ztroskotání tzv. reálného socialismu.

hospodářsky se přizpůsobovat, nicméně současně považuje za pravděpodobné, že „jeho katastrofální sociální, politické a morální důsledky, jež ženou k válce, povedou k vypuknutí revoluce“ (tamtéž).

²²⁹ S připomenutím argumentace O. Bauera či N. I. Bucharina proti ústřední tezi díla. Bauer tvrdí, že proměnné, které si Luxemburová volí pro organické složení kapitálu a směnné vztahy mezi výrobními a spotřebními prostředky, přehlížejí sféru akumulace. Fülberth dodává, že Luxemburová nemohla předpokládat „schopnost zvyšovat poptávku na vnitřním trhu stupňováním reálné mzdy“. K čemuž ve 20. století mělo reálně docházet, nicméně R. Luxemburová změnu mezd považovala za systémově nerealizovatelný předpoklad. S ještě zásadnější kritikou přichází Bucharin. Upravuje reprodukční schémata a vyvozuje, že imperialismus nevyplývá z neprodeje nadvýroby v uzavřeném kapitalistickém systému, nýbrž (ve shodě s Leninem) z honby za mimořádným ziskem. Což vede k válce, která masy žene do revoluce. Fülberth zmiňuje též debaty „antikritiky“ (Luxemburová, 1921), kdy samotná R. Luxemburová reaguje na námitky O. Bauera aj. (Fülberth, 2013 – s využitím s. 4 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>). Ke kritice i přístupům O. Bauera a N. I. Bucharina srov. (Janiš, 1965, 1967).

²³⁰ (Fülberth, 2013 – s využitím s. 5 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>). Fülberth tvrdí, že empiricky Luxemburová má v tomto ohledu pravdu. Což mají dokládat celé dějiny 20. století i hospodářská krize od roku 2007. V historickém náčrtu „nalezneme vše, o čem Luxemburová pojednávala: export zboží a kapitálu, války, imperialismus. Masy kapitálu, které už nejsou investovány do výroby, produkují virtuální svět, v němž dochází k přechodným úlevám s následnými kolapsy – panství finančních trhů“ (tamtéž). Zmíněné děje sice mohou přesahovat rozměry představ samotné R. Luxemburové, nicméně mají být její teorií vysvětlitelné. Připomínáno je též, že „akciové a finanční spekulace nejsou nikdy (na rozdíl od předpokladů přítomných v lidových protestech) příčinou, nýbrž vždy důsledkem, vyslovené právě při akumulaci kapitálu“ (ditto). V tomto kontextu nepovažuje za nejperspektivnější z jejího díla střet Luxemburové s reprodukčními schématy Marxe z druhého dílu *Kapitálu* (Marx, 1955), nýbrž odkazuje na kapitolu 24 *Takzvaná původní akumulace* prvního dílu *Kapitálu* (Marx, 1953). Akumulaci Fülberth nepovažuje za jednorázovou historickou událost, nýbrž „za strukturální vlastnost kapitalismu“. Připomíná procesy „odklizování veřejného vlastnictví“ na Východě i Západě od poslední čtvrtiny 20. století, rozšiřování sfér ukládání kapitálu do hospodaření s naftou, privatizace systémů sociálního zabezpečení či „nový imperialismus“ jako „aktuální varianty původní akumulace, nikoli na počátku kapitalismu, ale v jeho současném stavu ...“ (odkaz. překlad, s. 5). Ohledně nevyhnutelnosti těchto procesů po celé trvání kapitalismu, jak tvrdí Luxemburová, Fülberth připomíná, že právě ona inspiruje keynesovce, a to hlavně levé, z nichž se rekrutují postkeynesovci typu Robinsonové. A její text *Akumulace kapitálu* (Robinsonová, 1956).

²³¹ (Fülberth, 2013 – s využitím s. 5 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>).

²³² (Fülberth, 2013 – s využitím s. 5 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>).

²³³ (Fülberth, 2013 – s využitím s. 5 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>).

²³⁴ „Revoluce je velkolepá, všechno ostatní je pitomost“ (Fülberth, 2013 – s využitím s. 5 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>). Revoluci, coby prostředku k nastolení nového systému, klade Luxemburová na první místo. Připomenout zde lze také tradovaný výrok – míněný ovšem v mírně odlišném kontextu – jiné ikony levice druhé poloviny 20. století Che Chuevary. Ten se měl vyjádřit ve smyslu: „Dobytí revoluce je hrdinské a těžké, budování revoluce už jen těžké“.

V souvislosti s odmítáním absolutizace sociálního reformismu ze strany Luxemburgové²³⁵ nastoluje Fülberth otázku zdánlivého protikladu mezi Luxemburgovou-ekonomkou a Luxemburgovou-politickou teoretičkou. Má jít však o omyl. „*Nevyhnutelnost nadakumulace je jedna věc, nezbytnost odporu druhá. Odpor je možný, není však automatickým důsledkem nadakumulace. Nemůže být omezován na nápravu každodenních záležitostí*“.²³⁶ Proto R. Luxemburgová neústupně usiluje o masové stávky a tvrdě kritizuje SPD i odborářskou byrokracii. Ale i Leninovo pojetí strany.²³⁷ Ruská revoluce bojovala sama, za kapitalistických podmínek, a nemohla tak revoluci dokončit v internacionálním měřítku. K revolučnímu sebezpotvrzení však může docházet pouze tehdy, když je vyloučeno jakékoli omezování dlouhodobých šancí pro masovou iniciativu. Což se ovšem v Rusku nedělo. I tímto Fülberth dokladuje aktuální význam (nejen) ekonomického díla Luxemburgové, včetně „*prognózy zhroucení kapitalismu prostřednictvím katastrofy nadakumulace*“. Přičemž však současně neopomíná „*obrané akce subjektu*“. Závěrem uvádí, že z faktorů „*stále nadakumulace*“ a „*masové iniciativy*“ je dnes silnější faktor první, což umocňuje význam ekonomických úvah Luxemburgové o problémech kapitalismu i jejích známých varování ohledně „*barbarství*“.²³⁸

²³⁵ Pro revizionistu E. Bernsteina byly vymoženosti každodenní politiky cílem, jejichž požadováním byly podněcovány změny vnitřní struktury kapitalismu. Luxemburgová ale zdůrazňuje dlouhodobou tendenci „*nadakumulace*“, která je za kapitalismu nezadržitelná a „*bude stále znovu dosažené ničit*“ (Fülberth, 2013 – s využitím s. 6 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>). Což mělo být potvrzeno politikou neoliberalismu v 70. letech 20. století.

²³⁶ (Fülberth, 2013 – s využitím s. 6 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>).

²³⁷ „*Hnutí mas usilujících nalézat nové cesty, nemůže být nahrazeno prozíravostí aparátu*“ (Fülberth, 2013 – s využitím s. 6 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>).

²³⁸ (Fülberth, 2013 – s využitím s. 7 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>).

Poučení ze života a díla R. Luxemburgové očima neliberální levice 21. století

Ikonický rozměr „*Rudé Rosy*“ je pro většinu politické levice posvátný, nicméně občas snad až přehnaně kultovní. Rozsáhlá ikonografie o jejím statečném životě i úctyhodném díle jsou nezřídka až nesoudně nekritické, napěchované nadšeným obdivem i záplavou bombastických chvalozpěvů typu nebývalá odvaha, neutuchající energie, revoluční étos i zápal, výjimečný intelektuální rozhled, ryzí vřelost, neúplatná poctivost, nezdolný optimismus, brilantní styl psaní nebo zdůrazňování její neochvějné víry, že si lidé mohou vládnout sami a společně hledat a nacházet nejlepší řešení. Pokrokářsky módní je vyzdvihování jejího odkazu ve věci demokratického socialismu, bytostného internacionalismu,²³⁹ liberálně (nezřídka až anarchisticky, resp. anarchokapitalisticky) vnímané svobody, odporu ke všem autoritám nebo ohledně spontánní organizace ve smyslu občanské společnosti stojící v opozici proti zkosnatělým státním institucím i tradičním politickým stranám. Pokrokářští aktivisté se občas až fanaticky předhánějí v líčení neutuchající neopakovatelné energie naprosto výjimečné ženy,²⁴⁰ která vždycky pevně a neochvějně stála i vytrvala na straně demokracie a svobody, na straně utlačovaných v nesmiřitelné opozici proti měšťácky reakčním nepřátelům liberálního pokroku, proti jakémukoli establishmentu²⁴¹ a proti jakékoli nesvobodě.

Myšlenku socialismu R. Luxemburgová důsledně spojovala se svobodou a demokracií. Nehodila se tak údajně do krámu buržoům ani komunistům (a těm – v čele se sovětskými – údajně ještě méně),²⁴² neboť těmto nemá jít o demokracii, nýbrž o zajištění pozic pro establishment. Ke „*kýči na pokraji nekrofilie*“²⁴³ přitom nezřídka náleží i oblíbené plakátové agitky o „*ubitém snu o svobodě a důstojnosti*“ etc. Přemíra prefabrikovaných frází, kdy zlí jazykové mohou škodolibě poznamenat, že chybí snad už jen nějaký ten zázrak, který R. Luxemburgová vykonala, aby mohla být vysvěcena na svatou. Škodolibost však na místě

²³⁹ R. Luxemburgová bývá líčena, a oslavována, v neposlední řadě též jako uprchlice. V roce 1889 a 1906 musí opustit rodné Polsko, německé občanství získává fingovaným sňatkem etc. Opravdu je však projevem proletářského internacionalismu – v duchu i R. Luxemburgové – naprosto bezbřehým, a přímo sebevražedným, způsobem otevřená náruč všem imigrantům, jak to dnes umanutě praktikuje nejenom část německé tzv. levice? A to i vůči příchozím zjevně z ekonomických důvodů i těm, kteří ani vlastně už nikterak neskrývají, že rozhodně nestojí o práci, nýbrž pouze o výhody (bez jakýchkoli povinností) a pohodlný blahobyť na cizí účet? Včetně toho, že nehodlají akceptovat naši kulturu, naše tradice, naše právo, naše zákony ani náš způsob života. Opravdu by dnes R. Luxemburgová plivala v bývalém Karl-Marx-Stadtu na normální chlapičky a na normální ženské, kteří chtějí jenom normálně žít a normálně pracovat, včetně bezpečí pro sebe a své blízké? Kteří nejsou žádnými nacisty, jen lidmi, majícími strach a lidmi, kterým zdravý rozum říká, že A. Merkelová (a spol.) „*to nezvládla*“?

²⁴⁰ Na její boj za ženská práva se odkazují i ultrafeministy a R. Luxemburgovou řadí k průkopnicím feminismu. Luxemburgová se však tím, že byla ženou, vehementně neoháněla, ani z toho nedělala bůhvíjaké politikum. Do mramoru je možné tesat slova: „*Charakter ženy se nepozná, když láska začíná, ale když končí*“, připisovaná právě jí. Luxemburgová usilovala o emancipaci i žen ve smyslu sociálně spravedlivější společnosti, bojovala za odstranění vykořisťování a nikoli proti pseudoprotěmům (nová tzv. levice o vykořisťování nehovoří a bojuje proti vykonstruovaným tzv. diskriminacím údajně posvátných menšin). Opravdu by R. Luxemburgová byla hrdá na posedlé hysterky, bytostně přesvědčené, že z titulu pohlaví – okázale doplňovaným skutečnými či umělými odlišnostmi od bílé heterosexuální zdravé většinové společnosti – mají údajně právo na všechno? Opravdu by Luxemburgová za sociálně spravedlivou společnost označila absurdistan, kde samozvaní liberální pokrokáři mají údajně právo urážet i trestat jakýkoli odlišný názor, přičemž sami mají být zcela nekritizovatelní a nepostižitelní?

²⁴¹ Byla by však opravdu R. Luxemburgová hrdá na parazitismus mnohých politických tzv. neziskovek, které se elitářsky prsí bojem s establishmentem? I když tento – v jeho žoldu i za peníze normálních lidí – reálně posilují?

²⁴² (Fülberth, 2013 – s využitím českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>) – poznamenává, že: „*Variantou její ikonografie je pokus brát ji jako antisověťčička*“ (tamtéž, s. 2).

²⁴³ Vypůjčeno z (Fülberth, 2013 – s využitím českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>). Což autor spojuje s tím, když jsou nemístně familiárně „*revolucionářky a revolucionáři, kteří zahynuli násilnou smrtí, oslovováni jako Karel, Rosa, Che, Ulrike. Ve starém dělnickém hnutí – v sociálně demokratickém a později komunistickém – když nešlo o přímou spřízněnost – se vykal. Rosa Luxemburgová byla také ve svém jednání či chování formální*“ (tamtéž, s. 2).

rozhodně není. Nicméně provokativní otázka, zda by si své historické poselství a dějinný odkaz samotná R. Luxemburgová opravdu představovala takto, na místě je.²⁴⁴

R. Luxemburgová neoddiskutovatelně patří ke klíčovým osobnostem socialistického hnutí konce 19. a počátku 20. století i k důležitým ideologům a teoretikům marxistického zaměření. Náleží přitom mezi nemálo významných myslitelů marxismu-leninismu, kteří současně byli praktickými politiky a zapálenými revolucionáři. Za uvedeným mírně zaostává její význam v rovině politické ekonomie a je věcí názoru, zda oprávněně či nikoli. Životní boje, pohnutý osud, dílo a odkaz Luxemburgové intelektuální, politický i lidský však bývají interpretovány rozdílně. Znovu připomeňme, že v jejím rozsáhlém díle se dá skoro vždycky najít nějaká věta, odstavec, slůvko či teze potvrzující názor toho, kdo uvedené trpělivě hledá. V posledním cca půlstoletí bývá poselství R. Luxemburgové nezřídka až nemístně idealizováno, naivně romantizováno a především (dez)interpretováno přehnaně liberálně, resp. v duchu tragédie korektního pokrokářství.²⁴⁵ Tudíž je na místě dodat i slova následující. Která však, zopakujme a zdůrazněme, její historický význam nijak výrazněji nedevalvují. Možná spíše právě naopak.

Luxemburgová byla osobností dělnického a socialistického hnutí zvláštní a specifickou, přičemž je možné konstatovat i její určitou izolovanost. Na čemž mnoho nemění, že současně náležela ke stěžejním postavám nejenom II. internacionály. K její osamělosti přispívala nesmlouvavá neústupnost v celé řadě témat, namátkou v otázce reforem. Připomínána (ale dodejme i různě interpretována) bývá také její neomezená víra ve spontaneitu mas či údajný fatalismus ohledně nástupu socialismu. Což v kombinaci s určitou politickou naivitou, a možná místy i přehlížením reality, občas vedlo k neústupnému lpění na principech nikoli vždy zcela správných. S čímž souvisí také neschopnost oslovit širší okruh posluchačů, kteří by byli ochotni Luxemburgovou oddaně následovat. Hlavním rysem teoretické a praktické činnosti R. Luxemburgové přitom bylo niterné spojení s věcí proletariátu a socialismu. Jinými slovy u „*Rudé Rosy*“ jde o bezvýhradnou a naprostou oddanost revolučním idejím. Idejím ovšem chápaným někdy problematicky a silně diskutabilně. Připomeňme např. její kritiku Lenina.

Počáteční nadšení Luxemburgové z Leninovy revoluční strategie a taktiky přechází v ostrou kritiku nedemokratického prosazování moci komunistickou stranou po roce 1917. Což místy silně zavání koncepty tzv. třetích cest. Její pojetí demokracie zůstává nejednoznačné a zmatené a významně limitující roli komunistické strany. Přitom osud samotné Luxemburgové ukazuje, že osamocená osobnost – a osobností R. Luxemburgová skutečně byla – těžko mohla zcela nahradit zkušenou a organizovanou masovou stranu, schopnou v klíčových okamžicích jednat jednotně. Nejednoznačnosti se ostatně týkají celého – politicky poněkud naivně-

²⁴⁴ Celoživotní revolucionářka R. Luxemburgová nebyla žádným kavárenským povalečem s mesianistickým komplexem. Možná by byla překvapena, kdo se na ní odvolává. Včetně liberálních tzv. levičáků, kteří revoluci ztotožňují s permanentním vyplňováním tabulek s žádostmi o granty na pořádání orgií jinakostí a manifestací proti historickým zločinům bílého heterosexuálního muže. Obdobně by se asi podívoval revolucionář Che Chuevara, kdo všechno dnes jeho ikonickým vousatým portrétem mává. Včetně těch, kteří sluníčkově věří, že svět spasí logo na „*fair*“ tričkách, a že veškeré hodnoty i energie vznikají sdíleným šlapáním po cyklostezkách. Dnešní aktivističtí tzv. revolucionáři – coby „*užiteční idioti*“ – se soustředí na tragikomické zhovadilosti a nepodstatnou slupku, pod kterou se soukolí kapitalismu vesele točí dál a dál, a to nezřídka stále nemilosrdněji.

²⁴⁵ Srov. (Sirůček, 2017b aj.). R. Luxemburgová ovšem liberálkou byla. Při dnešním štěpení (nejen) levice na liberální pokrokáře vs. konzervativní obhájce normálního života a normálních lidí práce (resp. štěpení na tzv. levici novou a opravdovou levici starou, trvající na sociálních právech a ekonomických otázkách) by možná stála na straně ... I když, kdož ví? Možná by falešnou levicovost, prázdnotu a nekalé úmysly rychle prohlédla. I to, komu uvedené slouží. Souhlasila by Luxemburgová s genderovými, multikulturními či inkluzivními šílenostmi a bizarními excesy, s třeštěním pošahaných aktivistů, s diktaturou menšin, s vlnou sexuálního mccarthismu spojenou s lynči a štvanicemi typu #MeToo, s vnucováním sebemrskáčstvím (nejenom) Němců a Německa, s posilováním mýtů o nikdy neodpuštělné vinně Evropy, se sebevražedným vítačstvím, s cíleným naředováním obyvatel a dalšími z vlajkových lodí samozvaných šířitelů pokrokářského liberálního Dobra? R. Luxemburgová celý život usilovala o socialismus, sociálně spravedlivou a svobodnou společnost. Nikoli o perverzní pahodnoty.

romantického – konceptu demokratického revolučního socialismu v pojetí Luxemburgové²⁴⁶ i jejich vytrvalých iluzí ohledně možností pokojného vyjednávání, resp. šířeji kultivovaného uskutečnění revoluce v duchu humanistických ideálů a liberálně-demokratických standardů.²⁴⁷ Někteří „kacířsky“ připomínají, že nerozhodnou váhavostí vlastně i přispěla ke svému tragickému konci. Vyčítán Luxemburgové někdy bývá též přehnaný pacifismus.²⁴⁸ Na straně druhé nelze přehlížet její vytrvalou protiválečnou agitaci (pro někoho hrdinskou, pro jiné ale naopak zrádcovskou). Což může být inspirativní i pro dnešek, kdy hrozba válečných konfliktů nebezpečně roste, a kdy chaotický vývoj bývá přirovnáván právě i k době před I. SV.²⁴⁹

Platné zůstávají mnohé z pádných argumentů Luxemburgové proti raným revizionistům.²⁵⁰ Včetně kritiky podceňování otázky společenského vlastnictví výrobních prostředků.²⁵¹ Pro

²⁴⁶ Její odkaz bývá připomínán i v souvislosti s událostmi roku 1968 u nás. Luxemburgová je interpretována jako rozhodná zastánkyně svobody a demokracie a současně odpůrkyně kapitalistických hospodářských poměrů. Což někteří silně problematicky přirovnávali dokonce k A. Dubčekovi z roku 1968. Luxemburgová byla pro revoluční demokratický socialismus. A je tzv. „socialismus s lidskou tváří“ možné označit za revoluční? A vůbec za socialismus? Vždyť přece i V. Havel ujišťoval naivní cinkače: „Dvacet let tvrdila oficiální propaganda, že jsem nepřítel socialismu, že chci v naší zemi obnovit kapitalismus, že jsem ve službách světového imperialismu, od něhož přijímám tučné výslužky ... Byly to všechno lži, jak se záhy přesvědčíte ...“ (V. Havel, 16. 12. 1989 v ČT). Ano, přesvědčili jsme se. Tzv. obrodný proces a události roku 1968 přitom nebyly žádnou „světovou výzvou“, jak bývá přehnaně jejich aktéry líčeno. Ani žádným pokusem o demokratický socialismus ve smyslu reálné výzvy kapitalismu. Taktéž interpretace Šikovy ekonomické reformy coby unikátního pokusu o prosazení kolektivního vlastnictví podniků, ve smyslu samosprávy, jako alternativy kapitalistického vlastnictví je buďto naivní iluzí či přímo nepravdou jejich širitelů. (Keller, 2018) význam srpna 1968 (mírně ironicky) spojuje s „koncem třetích cest“ a správně připomíná, že: „Rok 68 sehrál nemalou úlohu při nasměrování levice do slepé uličky nazvané liberální či kulturní levice“ (tamtéž). K nebezpečné roli „syndromu 1968“, kterého by se odpovědná levice 21. století měla konečně zbavit – jako balvanu a osudového prokletí – srov. (Sirůček, 2018a,d).

²⁴⁷ Z projevu na sjezdu SPD v Hannoveru v roce 1899: „Revolucí není třeba rozumět vidle a prolévání krve. Revoluce může také probíhat kulturní formou a měla-li někdy některá na to vyhlídky, je to právě revoluce proletářská; neboť my jsme poslední, kdo sahají k násilnostem, kdo si přejí brutální revoluci. Takové věci však nezávisí na nás, ale na našich protivících“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 66). Kultivovaná „humanistická“ revoluce by ovšem vyžadovala i samé kultivované humanisty. A to na obou stranách barikády. Luxemburgová též připomíná „materiální a duchovní povznesení celé dělnické třídy tím, že jsou „civilisovány“ barbarské formy kapitalistického vykořisťování“ (Luxemburgová, 1906, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 179). Což spojuje i s civilizovaností a zmírněním třídního boje (ovšem stále to nemá být boj pouze parlamentní, kdy by „revoluce v ulicích“ byla zcela odstraněna). Na druhé straně nutno připomenout, že Luxemburgová – v rámci polemik s Bernsteinem – varuje před soudruhy, „kteří věří, že mohou společnost převést do socialismu klidně a bez kataklysmatu ...“, s poukazem, že tito „nestojí vůbec na historické půdě“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 66).

²⁴⁸ Nebyla však přitom pouhou „bojovníci za mír“ a ani pasování na pacifistku není úplně přesné. Připomínána bývá např. její metafora užitá v článku *Co chce Spartakovský svaz?* (Luxemburgová, 1918c). O nepříteli „v posledním třídním boji světových dějin“ podle Luxemburgové platí výrok: „Palec na oko a kolena na hrud““. Což přebírá z dědictví dělnického hnutí, kdy F. Lassalle doporučuje podobné zacházení s absolutismem – „Pak tedy žádný kompromis s ním, nýbrž: palec na oko a koleno na hrud!“ (Fülberth, 2013 – s využitím s. 2 českého překladu M. Formánka, dostupném na <https://sok.bz/clanky/2013/georg-fulberth-o-rose-luxemburgove>).

²⁴⁹ Nejen inspirací, nýbrž zároveň i varovným poučením a historickým mementem. Např. ohledně historických zkušeností s postoji sociální demokracie ve zlomových okamžicích vývoje. Zdaleka nejenom v kontextu I. SV.

²⁵⁰ Poučit se je přitom možné i z politických chyb Luxemburgové – např. ohledně nedůslednosti při očisťování revoluční strany právě od reformistů, oportunistů apod. I dnešní radikálně levicová strana musí v podstatných záležitostech znít jednotným hlasem. Má skutečně levicová strana hájit zájmy nepriviligovaných normálních lidí práce nebo mecenášů globální Kavárny a jejich nohsledů? Je opravdu k prospěchu věci levice (a věci socialismu) neustálé pragmatické lavírování, parlamentní rutinérství, ustrašená tzv. státotvornost, alibistický objektivismus a trapné (přitom i kontraproduktivní) vlisávání se do přízné pravdo-láskářů a probruselských kolaborantů? Včetně šaškovského panáčkování před falešným bůžkem tzv. liberální demokracie a korektního papouškování frází o nepřijatelnosti populismu a obhajoby národních zájmů. Kam to vede, ukazují volby parlamentní i komunální ...

²⁵¹ Odkázat je možné i na její úvahy o iluzornosti získání hospodářské moci proletariátu již v lůně kapitalismu – in projev v diskuzi k E. Bernsteinovi na sjezdu SPD v Hannoveru v roce 1899: „... proletariát může dobýt jen politické moci a pak může odstranit kapitalistické vlastnictví“ (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 63). Obecněji je možné úvahy o moci politické a hospodářské konfrontovat

dnešní tzv. levice bývá kategorie vlastnictví tabu, případně argumentuje jeho překonaností a nedůležitostí (např. v bajkách a mýtech o sdílené ekonomice v rámci „*bubliny 4.0*“).²⁵² Kriticky promyslet argumentaci Luxemburgové ohledně vztahu revoluce a reforem lze jako povinné čtení doporučit i autorům kavárensky – neškodně, plytce a banálně – pindajícím o transformaci globálního kapitalismu, včetně oprašování kautskyánství. Myšlenkový odkaz R. Luxemburgové a nakonec i její aktivity teoretické i praktické mohou být poučné pro ty, kteří fundamentální problémy a selhání soudobé levice spojují s údajně „*přílišným množstvím idejí*“.²⁵³ Zdůraznit a podtrhnout je potřeba také to, že Luxemburgová důsledně uplatňovala třídní pohled a přístup a nikdy se nebála hovořit ani o třídním boji. Obdobně jako kategorie vlastnictví je i kategorie třídy (o třídním boji nemluvě) pro mnohé stoupence nové tzv. levice tabuizovaným a sprostým slůvkem, které do jejich liberálních salonů nepatří a nesmí.²⁵⁴

Zopakovat kriticky je však na straně druhé možné nedoceňování práva národů na sebeurčení, resp. přehnaně kosmopolitní náhledy R. Luxemburgové na otázky národní a národnostní. A to především ve smyslu varování před nebezpečně silící kosmopolitizací, kráčejíci ruku v ruce s teorií i praxí (neo)liberalismu. Ostatně upřednostňování vztahů sociálně-ekonomických a nedoceňování vztahů národnostních Luxemburgové samotné, i její politické straně, přinášelo nemálo konfliktů a střetů. Šířeji je možné hovořit o nikoli vždy zcela správném chápání vztahu ekonomiky a politiky, jehož projevem je ostatně i výše zmíněné. R. Luxemburgová tak někdy bývá řazena k pouhým zjednodušovatelům marxismu-leninismu, kdy zjednodušeně interpretuje (a chápe) nejenom V. I. Lenina, nýbrž i teoretický odkaz K. H. Marxe & F. Engelse. Což lze však označit za názor, který je sám poněkud zjednodušený a skutečný význam R. Luxemburgové i její originální přínos zmenšuje a plně nedoceňuje. Nicméně faktem zůstává, že některé aspekty politické ekonomie Marxe & Engelse R. Luxemburgová opravdu kritizuje a reinterpretuje. Bývá přitom poukazováno na vykonstruovanost některých údajných problémů, i na možná nikoli zcela adekvátní pochopení Marxe (& Engelse) z její strany. Zde připomeňme především údajné problémy Marxových schémat reprodukce,²⁵⁵ kdy Luxemburgová předkládá vlastní řešení v kontextu své koncepce akumulace kapitálu. Dodat je přitom ale nutné, že se Luxemburgová snaží zůstat vždy věrna jejich dialektické metodě.

Určité pochybnosti mohou tudíž panovat i ohledně toho, že R. Luxemburgová obvykle figuruje v přehledech nejvýznamnějších žen-teoretických ekonomek v historii vůbec. Její přínos teoretický z hlediska rozvoje ekonomického myšlení bývá totiž obvykle považován za menší, ve srovnání s jejím celoživotním bojem za sociální a demokratická práva. Erudovanost ani obohacení např. ekonomické teorie vývoje společnosti o řadu dílčích poznatků však R. Luxemburgové upřít určitě nelze. Včetně originálních postřehů o imperialismu etc. É. James o jejím ekonomickém díle trefně podotýká, že tam „*lze hojně paběrkovat*“ (James, 1968, s. 46).

s reáliemi demontáže tzv. reálného socialismu. Včetně přístupů Gorbačova & co. (který druhé straně daroval vše, i moc politickou) a vývoje v Číně (kde si strana politickou moc ponechala a realizuje změny ekonomické).

²⁵² Blíže viz (Sirůček, 2018a,b,d).

²⁵³ Podceňování teorie i vyhýbání se tzv. ideologičnosti je přitom cestou do nicoty. Dnes nepotřebujeme subjekty politicky amorfni, nýbrž naopak subjekty přinášející více velkých a srozumitelných idejí – včetně přitažlivých utopií – a především více skutečných osobností, schopných oslovit normální majoritu. Heslo tzv. levice „*Akce je víc než ideje*“ vyznívá tragikomicky v situaci, kdy absentují nejenom ideje, nýbrž i skutečný a užitečný čin.

²⁵⁴ Pro (post)moderní novou tzv. levice již není nepřítelem kapitalista, vždyť i on si také moc dobře žije z dotací ... Ústředním nepřítelem se stal normální život, normální člověk, normální chlapi a normální ženské, normálně žijící a poctivě pracující. K obhajobě práce, míru i normálnosti podrobněji viz (Sirůček, 2017b, 2018a,d).

²⁵⁵ Problém realizace v jistém ohledu připomíná transformační problém, resp. tzv. transformační problém (který je známější a i závažnější). Tento byl, a stále je, používán coby silný argument údajně vyvracející Marxovu ekonomickou teorii, především její pilíře v podobě pracovní teorie hodnoty a teorie nadhodnoty – srov. (Holman a kol., 1999) či (Sojka, 2010). V řadě případů přitom jde o nepochopení a dezinterpretaci samotného Marxe, ať již z nevědomosti nebo (možná častěji) zcela záměrně, s cílem marxismu-leninismu uškodit. Z nekalých úmyslů však nelze obviňovat R. Luxemburgovou. Poctivě se snažila Marxe doplnit a vylepšit. A nepovedlo se jí to.

Přitom je však možné formulovat otázku, zda opravdu R. Luxemburová adekvátně docenila schopnost kapitalistického systému adaptovat se, a to nejenom ekonomicky? A tedy nejenom v kontextu její „*teorie permanentní nadakumulace*“.²⁵⁶ A mohla vůbec všechno podstatné predikovat? Vyzdvihoávána bývá také její odvaha zachycovat realitu své doby, včetně neustálého poukazování na nové jevy a nové tendence vývoje, i urputné vyvolávání diskuzí a formulování často i provokativních hypotéz s nehotovými závěry. Tyto sice mnohdy v konfrontaci s fakty neobstály, nicméně nedovolovaly dobovému marxismu dogmaticky ustrnout. Což může být též hodnoceno pozitivně, neboť to v konečném důsledku přispělo k rozvoji myšlení. Moderní prameny pak nezdědka konstatují, že v předvečer I. SV dochází k opětovnému oživení marxistického myšlení, se kterým spojují vedle R. Hilferdinga obvykle i právě R. Luxemburovou. Následně se marxismus štěpí na linii západní a linii východní, která se stává oficiální ideologií sovětského Ruska a později i celého východního bloku. A tzv. marxismus západní, často spíše s marxology, nežli s marxisty, ústí v tzv. neomarxismus.

„Čistě“ ekonomické dílo²⁵⁷ Luxemburové přehnaně rozsáhlé není a klíčová *Akumulace kapitálu* (Luxemburová, 1913a) zůstává dodnes předmětem kritických diskuzí. Včetně různých náhledů na to, zda se její predikce alespoň zčásti naplnily. Zopakovat je možné i kritiky poukazující na neopodstatněnost neochvějně víry v nevyhnutelnost zániku kapitalismu i jistý automatismus ohledně nástupu socialismu. Připomeňme, že ani dobově si ekonomické pojednání Luxemburové příliš slávy nevydobylo (Což je ovšem případ i mnoha dalších důležitých ekonomických děl celé řady autorů jiných). Na straně druhé je možné slyšet hlasy vyzdvihující aktuálnost²⁵⁸ a neoprávněné nedocnění jejího klíčového ekonomického díla.²⁵⁹ V tomto kontextu je poctivé zdůraznit, že R. Luxemburová byla politickou ekonomkou marxistickou, tudíž náleží nikoli k ekonomickému mainstreamu, nýbrž k ekonomickým disidentům.²⁶⁰ Standardně ladění ekonomové jí pochopitelně opěvovat asi přehnaně nebudou. Což ovšem vesměs platí, jak bylo již výše konstatováno, též pro autory ladění marxistického.

Ohledně odkazu a historického poselství R. Luxemburové zrekapitulujme, že pro někoho mohou být cenné úvahy o neoddělitelnosti cíle socialismu a cesty k němu, o vztahu revoluce a reformu, o pojetí socialistické revoluce,²⁶¹ včetně otázek moci²⁶² či varování před nebezpečím

²⁵⁶ Přesněji teorie kapitálové akumulace, zde v interpretaci dle (Fülberth, 2013).

²⁵⁷ Otázkou samozřejmě zůstává, co je „čistě“ ekonomickým dílem míněno. Luxemburová ekonomii vnímá ve smyslu politické ekonomie (a to politické ekonomie levicové, marxistické), nikoli buržoazní economics.

²⁵⁸ Za „klíč k pochopení“ všeho, k čemu došlo v životě R. Luxemburové před knihou *Akumulace kapitálu* (Luxemburová, 1913a) i po této, označuje její opus magnum (Fülberth, 2013).

²⁵⁹ Česky např.: „*Bezpochyby se jedná o nejpůvodnější příspěvek k marxistické ekonomii od dob Kapitálu. Se svou bohatou znalostí, brilantním stylem, pronikavou analýzou a intelektuální nezávislostí se podle slov Franze Mehringa, Marxova životopisce, blíží Kapitálu nejvíce ze všech marxistických děl. Ústřední problém, jímž se toto dílo zabývá, má neobyčejný teoretický a politický význam, konkrétně: jaký vliv má rozšiřování kapitalismu do nových, zaostalých zemí na vnitřní protiklady, které kapitalismus drásají, a na stabilitu tohoto systému*“ (Májíček, 2012). O nedocněním vlivu na ekonomické myšlení uvažuje též (Tejkl, 2012): „*Na knize Rosy Luxemburové není nejvýznamnější to, jestli postihuje problematiku, která je jejím předmětem, zcela správně. Podstatně na zmíněné knize ... je dnes zejména skutečnost, že „Akumulace kapitálu“ se stala nakonec určitým mezníkem a křížovatkou, inspiračním pramenem, který v konečném důsledku vedl i marxistickou ekonomii ... směrem (tedy k zapracování problematiky efektivní poptávky) ...*“ (tamtéž). Srov. (Švihlíková, Tejkl, 2017), kde je na Luxemburovou (a její koncept imperialismu) odkazováno v kontextu úvah o parazitismu dnešního kapitalismu. Systém nemusí být legitimní, přesto může fungovat. Hostitel parazita však musí být funkční a musí se on sám alespoň reprodukovat. Tj. může využívat něco, co je za hranicemi uzavřeného zkoumaného systému.

²⁶⁰ Srov. (Desai, 2000).

²⁶¹ Politickou revoluci přitom Luxemburová nechápe ve smyslu jednorázového aktu, „*jediného vítězného úderu proletariátu*“. Obdobně jako K. H. Marx i R. Luxemburová očekávala, že kapitalismus se bude hroutit nerovnoměrně, dlouhodobě, se zastávkami i dílčími návraty a nový systém se bude, včetně „*porodních bolestí*“ krystalizovat celá dlouhá desetiletí. Srov. např. (Luxemburová, 1913a).

²⁶² O vztazích moci politické a hospodářské či údajně osobou Stalina naplněných varováních ohledně „*systému odcizené moci*“ – blíže viz (Ransdorf, 1996, s. 404 a 412). Srov. (Luxemburová, 1922a, 2018).

byrokratizace.²⁶³ Nebo přesvědčení, že socialistická revoluce – ať je jakákoli – musí být procesem vzdělávání a osvícení dělnických mas. Nebo zdůrazňování nutnosti široké podpory mas a demokracie pro úspěšný vývoj socialismu.²⁶⁴ Anebo silný důraz na spontaneitu.²⁶⁵ Další může zase oslovovat internacionalismus a civilizovaný hlas R. Luxemburgové ve věci mezinárodního socialismu. Jiné mohou zaujmout různé konsekvence teorie akumulace např. v souvislosti s procesy soudobé globalizace, včetně prohlubující se nebezpečné financionalizace světa nebo finančními a hospodářskými krizemi 21. století.²⁶⁶ V obecnější rovině lze hovořit o zdroji inspirací při úvahách o předpokladech a perspektivách kapitalistického vývoje.²⁶⁷ Pro mnohé se jako vysoce inspirativní, ale i varující, pro dnešek může jevit vytrvalý boj R. Luxemburgové za mír. Ovšem nejenom za mír samotný, nýbrž i za práci, za svobodu práce, za sociálně spravedlivé poměry, za společnost, kde je normální poctivě a užitečně pracovat.²⁶⁸ Vždyť R. Luxemburgová především chtěla, aby lidé práce mohli rozhodovat o svém osudu.

V neposlední řadě zdůrazněme podnětné inspirace ohledně boje proti sílící indoktrinaci stádním myšlením, což liberální nová tzv. levice ráda neslyší. R. Luxemburgová rozhodně nebyla dobově „*politicky korektní*“, kdy je možné připomenout i její glosy o „*parlamentním kretenismu*“.²⁶⁹ Nebyla by nakonec liberální tzv. levicí provokatérka Luxemburgová dnes cejchována coby nebezpečná populistka?²⁷⁰ Stačí se podívat, kam současný svět i tzv. levice přivedla. Na pokraj zhouby a zkázy. Poupravme poslední slůvko glosy jistého francouzského publicisty do podoby: „*Rasy už neexistují, národy už neexistují, hranice už neexistují, dokonce ani pohlaví už neexistuje. Jediné, co ještě existuje, je kapitalismus*“. A nepodléhejme blouznivému snění, že kapitalismus 4.0 či kapitalismus platform se stane jakýmsi *kapitalistickým komunismem*“. Naopak, přináší Luxemburgovou ono varovně predikované barbarství.²⁷¹ **Takhle to opravdu myslela, žila, cítila a chtěla rudá Rosa Luxemburgová?**

²⁶³ I v duchu právě R. Luxemburgové oceňuje M. Ransdorf jako „*velkou hodnotu*“ kubánské revoluce její „*úsilí o bezprostřednost oproti byrokratickému nebezpečí*“ (Ransdorf, 2012, s. 434).

²⁶⁴ Srov. (Heller, Nežil a kol., 2011). Zopakovat je zde možné připomínání toho, že socialismus nemůže být nadekretován, nýbrž musí vždy být uskutečněn masami. Což může být poučné i z hlediska historie tzv. reálného socialismu (nejen) u nás. Masy postupně socialismus přestaly uskutečňovat a přešly na antisocialistické pozice.

²⁶⁵ Byla by však R. Luxemburgová pyšná na falešnou masku spontaneity křížového tažení proti jakémukoli nesouhlasu s tyranii polické (hyper)korektnosti? Např. ve věci neomezené migrace. Spontaneity předstírané, pečlivě vyprojektované, štedře financované globalistickými mecenáši a mediálně protěžované liberálními médii.

²⁶⁶ Srov. (Fülberth, 2013), (Sirůček, 2016a), (Švihlíková, Tejkl, 2017), (Tejkl, 2012).

²⁶⁷ Diskuze, které vyvolává dílo *Akumulace kapitálu* (Luxemburgová, 1913a) mohou být inspirativní i z hlediska marxistických a nemarxistických konceptů hospodářského růstu, resp. vývoje. Srov. (Urban a kol., 1967).

²⁶⁸ Opravdu by R. Luxemburgová radostně akceptovala „*převratný*“ objev tzv. neomarxismu (či marxismus kulturního apod., který samozřejmě žádným marxismem není), že práce představuje něco nepřírozeného, něco co člověka omezuje a co je nutné odstranit? A tedy, že normální je prý nepracovat? Lze se pak divit, že (nejen) pravice kavárenské aktivisty (post)moderní tzv. levice vnímá coby nudící se, bytostná netáhla, která mají největší hrůzu z toho, že by musela poctivě a normálně pracovat? Zdůrazněme, že opravdoví marxisté přitom práci velebí, vzpomeňme Engelsův „*Podíl práce*“ nebo namátkou Píseň práce. Podrobněji viz (Sirůček, 2018a).

²⁶⁹ Před kterým opakovaně varuje, např. i v kontextu německých revolučních událostí roku 1918. „*Parlamentní kreténismus byl včera slabostí, dnes je dvojsmyslností a zítra bude zradou socialismu*“ (Luxemburgová, 1918b, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 479). Srov. (Fülberth, 2013).

²⁷⁰ Opravdu by R. Luxemburgová byla pyšná na osvědčený, a dnes permanentně používaný, trik – a sice ten, že každý, kdo bezvýhradně nesouhlasí s oficiální politikou tzv. liberální demokracie, s „*jedinou správnou*“ pravdou konstruovanou liberálními mainstreamovými médii, je automaticky fašista? Anebo přinejmenším odpudivý a neinformovaný populist? Opravdu by R. Luxemburgová podporovala, aby z veřejné debaty byli vylučováni všichni, kdo radostně nepapouškují oficiální fráze? Opravdu by R. Luxemburgová souhlasila s každodenní praxí, že pokud fakta neodpovídají pokrokářským fantasmagoriím, tím hůře pro fakta? A hlavně tím hůře pro ty, kteří se odvažují na fakta poukazovat a nebojí se strašáku politické (hyper)korektnosti, tj. nebojí se problémy nazývat jejich skutečnými jmény. Vždyť R. Luxemburgová také napsala: „*Žádné úniky, žádné dvojsmyslnosti – kostky musí padnout*“ (Luxemburgová, 1918b, resp. 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo II*, 1955, s. 479).

²⁷¹ Podrobněji viz (Sirůček, 2018a).

Výběr z díla R. Luxemburgové²⁷²

- Flechtheim, O. K. (ed.) (1966-68): R. L.: *Politische Schriften. 3. díly*. Frankfurt am Main: Europäische Verlags-Anstalt. ISBN nemá.
- Levi, P. (ed.) (1925):²⁷³ *Einführung in die Nationalökonomie*. Berlin: Laub'sche Verlagsbuchhandlung. ISBN nemá.
- Luxemburgová, R. (1894): Wie entstand die Maifeier? *Sprawa Robotnicza (Arbeitersache)*, únor 1894. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1898a): *Die industrielle Entwicklung Polens*. Leipzig: Duncker & Humblot. ISBN nemá.
- Luxemburgová, R. (1898b): Possibilismus und Opportunismus. *Sächsische Arbeiterzeitung*, č. 227, 30. 9. 1898. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1898c): *Reden auf dem Stuttgarter Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschland*. Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, Stuttgart 3. – 8. 10. 1898, s. 99-100, 117-118. ISBN nemá.
- Luxemburgová, R. (1899a): Hohle Nüsse. *Leipziger Volkszeitung*, 22. 7. 1899. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1899b): *Sozialreform oder Revolution? Mit einem Anhang: Miliz und Militarismus*. Leipzig: Verlag der Leipziger Volkszeitung. ISBN nemá (česky *Sociální reforma nebo sociální revoluce?* Praha: Federace dělnických tělocvičných jednot československých 1922. ISBN nemá).
- Luxemburgová, R. (1900a): Die „deutsche Wissenschaft“ hinter den Arbeitern. *Neue Zeit*, 1899/1900, č. 51, 12. 9. 1900 a č. 52, 19. 9. 1900. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1900b): *W obronie narodowości*. Poznaň: Josef Gogowski. ISBN nemá.
- Luxemburgová, R. (1903-04a): Organisationsfragen der russischen Sozialdemokratie. *Neue Zeit*, roč. 22, svazek 2, I: s. 484-492, II: s. 529-535. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1903-04b): Im Rate der Gelehrten. *Neue Zeit*, roč. 22, sv. 1, č. 1. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1904): Sozialdemokratie und Parlamentarismus. *Sächsische Arbeiterzeitung*, 5. a 6. 12. 1904. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1905a): Die Revolution in Russland. *Gleichheit, Zeitschrift für die Interessen der Arbeiterinnen*, roč. 15, č. 3, 8. 2. 1905. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1905b): In revolutionärer Stunde: Was weiter? *Czerwony Sztandar*, č. 26. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1906): *Massenstreik, Partei und Gewerkschaften*. Hamburg: Erdmann Dubber. ISBN nemá.
- Luxemburgová, R. (1907): Die Maifeier. *Gleichheit, Zeitschrift für die Interessen der Arbeiterinnen*, roč. 17, č. 9, 1. 5. 1907. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1908-09): Kwestia narodowościowa i autonomia 1, 2, 3, 4, 5, 6. *Przegląd Socjal-Demokratyczny*, č. 6 – 10, 12 a 14-15. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1910): Der politische Führer der deutschen Arbeiterklasse. *Gleichheit, Zeitschrift für die Interessen der Arbeiterinnen*, roč. 20. č. 10, s. 146-149. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1912): *Frauenwahlrecht und Klassenkampf*. Propagandaschrift zum II. sozialdemokratischen Frauentag, Stuttgart, 12. 5. 1912. ISBN nemá.
- Luxemburgová, R. (1913a):²⁷⁴ *Die Akkumulation des Kapitals: Ein Beitrag zur ökonomischen Erklärung des Imperialismus*. Berlin: Vorwärts. ISBN nemá (slovensky *Akumulácia kapitálu*. Bratislava: Pravda 1979. ISBN nemá).

²⁷² Většina textů je v originále dostupná na <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/luxemburg>. Anglické mutace jsou dostupné na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/index.htm>.

²⁷³ Bývá často uváděn též rok 1924.

- Luxemburgová, R. (1913b): *Nach dem Jenaer Parteitag*. Psáno pro *Leipziger Volkszeitung*, říjen 1913, neuveřejněno. Poprvé publikováno in *Internationale*, 1927, roč. 10, svazek 5, s. 148-153. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1914): *Militarismus, Krieg und Arbeiterklasse*. Frankfurt am Main: Maier. ISBN nemá. Poprvé publikováno in *Vorwärts*, 22. 2. 1914. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1916): *Die Krise der Sozialdemokratie. Anhang: Leitsätze über die Aufgaben der internationalen Sozialdemokratie*. Zürich: Union. ISBN nemá.
- Luxemburgová, R. (1917): Die Revolution in Rußland. *Spartacus*, č. 4, duben 1917. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1918a): Der Anfang. *Rote Fahne*, č. 3, 18. 11. 1918. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1918b): Die Nationalversammlung. *Rote Fahne*, č. 5, 20. 11. 1918. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1918c): Was will der Spartakusbund? *Rote Fahne*, č. 29, 14. 12. 1918. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1919a): Die Ordnung herrscht in Berlin. *Rote Fahne*, č. 14, 14. 1. 1919. ISSN nemá.
- Luxemburgová, R. (1919b): *Rede zum Programm. Gehalten auf dem Gründungsparteitag der Kommunistischen-Partei Deutschlands (Spartakusbund) am 29.-31. Dezember 1918 zu Berlin*. Berlin: Rote Fahne. ISBN nemá.
- Luxemburgová, R. (1921): *Die Akkumulation des Kapitals oder Was die Epigonen aus der Marxschen Theorie gemacht haben: Eine Antikritik*. Leipzig: Franke. ISBN nemá.
- Luxemburgová, R. (1922a):²⁷⁵ *Die Russische Revolution. Eine kritische Würdigung. Aus dem Nachlass von Rosa Luxemburg. Herausgegeben und eingeleitet von Paul Levi*. Berlin: Gesellschaft und Erziehung. ISBN nemá.
- Luxemburgová, R. (1922b): *Koalitionspolitik oder Klassenkampf?* Berlin: Vereinigung Internationaler Verlagsanstalten. ISBN nemá.
- Luxemburgová, R. (1923-28): *Gesammelte Werke*. Berlin: Vereinigte Internationale Verlagsanstalten. ISBN nemá.
- Luxemburgová, R. (1926): *Briefe aus dem Gefängnis*. Berlin: Junge Garde. ISBN nemá.
- Luxemburgová, R. (1951): *Ausgewählte Reden und Schriften. 2 díly*. Berlin: Karl Dietz Verlag (česky *Dílo I, Dílo II*, Praha: SNPL 1955. ISBN nemá).
- Luxemburgová, R. (1968-71): *Listy do Leona Jogichesa-Tyszki. 3. díly*. Warszawa: Książka i Wiedza. ISBN nemá.
- Luxemburgová, R. (1971): *Dopisy z vězení Soně Liebkechtové*. Praha: Mladá fronta. ISBN nemá (první české vydání jako *Rosy Luxemburgové dopisy z vězení Soně Liebkechtové*. Praha: Družstevní nakladatelství Kniha 1923. ISBN nemá).
- Luxemburgová, R. (1972): *Der 1. Mai: Kampftag der Arbeiterklasse*. Berlin: Neuer Kurs. ISBN nemá.
- Luxemburgová, R. (1984-2001):²⁷⁶ *Gesammelte Briefe. 6. díly*. Berlin: Karl Dietz. *Díl 1: 1893 bis 1902*. 3. vydání, 1989. ISBN 3-320-00448-4; *Díl 2: 1903 bis 1908*. 3. vydání, 1999. ISBN 3-320-01911-2; *Díl 3: 1909 bis 1910*. 2. vydání, 1984. ISBN 3-320-00450-6; *Díl 4: 1911 bis 1914*. 3. vydání, 2001. ISBN 3-320-01995-3; *Díl 5: August 1914 bis*

²⁷⁴ Bývá též uváděn rok 1912, kdy dílo samotné – téměř „na jediný záprah“ – vzniká. Srov. (Luxemburgová, 1951 – s využitím českého překladu in *Dílo I*, 1955, s. 11).

²⁷⁵ Rukopisy z roku 1918. V eseji *Zur russischen Revolution* (se čtyřmi kapitolami, dostupnými na <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/luxemburg/1918/russrev/index.htm>) zdraví Leninovu revoluci, ale zároveň ostře kritizuje strategii i taktiku bolševiků a varuje před jejich diktaturou. Po únorové revoluci a pádu cara Luxemburgová koncipuje článek *Die Russische Revolution*, kde zdůrazňuje rozhodující sílu ruského proletariátu v revolučních událostech. Srov. text *The Russian Revolution* (s osmi kapitolami, dostupnými na <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1918/russian-revolution/index.htm>), resp. (Luxemburgová, 2018).

²⁷⁶ První vydání 5. dílů tamtéž 1982-84.

- Januar 1919*. 2. vydání, 1987. ISBN 3-320-00452-2; *Díl 6: Sammlung Briefe 1891 bis 1918*. 1. vydání, 1993. ISBN 3-320-01825-6.
- Luxemburgová, R. (1990-2017):²⁷⁷ *Gesammelte Werke. 7. dílu*. Berlin: Karl Dietz. *Svazek 1.1: 1893 bis 1905*. 8. vydání, 2007. ISBN 978-3-320-02068-2; *Svazek 1.2: 1893 bis 1905*. 7. vydání, 2000. ISBN 3-320-01994-5; *Svazek 2: 1906 bis Juni 1911*. 6. vydání, 2004. ISBN 3-320-02060-9; *Svazek 3: Juli 1911 bis Juli 1914*. 6. vydání, 2003. ISBN 3-320-02005-6; *Svazek 4: August 1914 bis Januar 1919*. 6. vydání, 2000. ISBN 3-320-01982-1; *Svazek 5: Ökonomische Schriften*. 4. vydání, 1990. ISBN 3-320-00458-1; *Svazek 6: 1893 bis 1906*. 1. vydání, 2014. ISBN 978-3-320-02301-0; *Svazek 7.1: 1907 bis 1918*. 1. vydání, 2017. ISBN 978-3-320-02332-4; *Svazek 7.2: 1907 bis 1918*. 1. vydání, 2017. ISBN 978-3-320-02333-1.
- Luxemburgová, R. (2018): *Die Russische Revolution: Texte über die Oktoberrevolution*. Berlin: Manifest. ISBN 9783961560561.
- Svaz Spartakovců (1918): An die Proletarier aller Länder. *Rote Fahne*, č. 10, 25. 11. 1918. ISSN nemá.

²⁷⁷ První vydání 5. dílu tamtéž 1970-75.

Doplňující informace a další prameny

- Anderson, K. B., Hudis, P. (eds.) (2004): *The Rosa Luxemburg Reader*. New York: Monthly Review Press. ISBN 9781583671030.
- Andler, Ch. (1919): *La Décomposition Politique du Socialisme Allemand: 1914 – 1919*. Paris: Bossard. ISBN nemá.
- Bauer, O. (1913): Die Akkumulation des Kapitals. *Neue Zeit*, č. 24, s. 862-874. ISSN nemá.
- Bauer, O. (1936): *Zwischen zwei Weltkriegen? Die Krise der Weltwirtschaft, der Demokratie und des Sozialismus*. Bratislava: Eugen Prager. ISBN nemá.
- Beradtová, Ch. (ed.) (1973): *Rosa Luxemburg im Gefängnis: Briefe und Dokumente aus den Jahren 1915–1918*. Frankfurt am Main: Fischer. ISBN 3-596-25659-3.
- Bernstein, E. (1902): *Předpoklady socialismu a úkoly sociální demokracie*. Praha: Samostatnost. ISBN nemá.
- Blaug, M. (1985): *Economic Theory in Retrospect*. 4. vydání. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 0-521-31644-8.
- Blaug, M. (ed.) (1986): *Who's Who in Economics: A Biographical Dictionary of Major Economists 1700 – 1986*. 2. vydání. Old Woking: Gresham Press. ISBN 0-7450-0230-7.
- Blaug, M., Vane, H. R. (ed.) (2003): *Who's Who in Economics*. 4. vydání. Cheltenham: Edward Elgar. ISBN 1-84064-992-5.
- Borovička, V. P. (1980): Ctihodný pan vrah. In: Borovička, V. P.: *Atentáty, které měly změnit svět*. 2. doplněné a přepracované vydání. Praha: Naše vojsko, s. 125-133. ISBN nemá.
- Bucharin, N. I. (1925): *Империализм и накопление капитала*. Moskva a Leningrad: Государственное издательство РСФСР. ISBN nemá.
- Desai, M. (2000): Rosa Luxemburg. In Arestis, P., Sawyer, M. (eds.): *A Biographical dictionary of dissenting economists*. 2. vydání. Cheltenham: Edward Elgar, s. 378-382. ISBN 1-85898-560-9.
- Dinuš, P., Hohoš, L., Hrubec, M. a kol. (2014): *Revoluce nebo transformace? Revolúcia alebo transformácia?* Praha: Filosofia. ISBN 978-80-7007-413-8 a Bratislava: Veda. ISBN 978-80-224-1371-8.
- Flechtheim, O. K. (1985): *Rosa Luxemburg zur Einführung*. Hamburg: Junius Verlag. ISBN 9783885068181.
- Frölich, P. (1940): *Rosa Luxemburg: Her Life and Work*. London: Victor Gollancz. ISBN nemá.
- Fülberth, G. (2013): Des Pudels Kern. Marxismus. „Die Akkumulation des Kapitals“: Vor 100 Jahren erschien Rosa Luxemburgs ökonomisches Hauptwerk. *Junge Welt*, 12. 1. 2013. ISSN 0941-9373.
- Geras, N. (1983): *The Legacy of Rosa Luxemburg*. London: Verso. ISBN 9780860917809.
- Groenewegen, P. (2013): Rosa Luxemburg's The Accumulation of Capital. *History of Economic Review*, roč. 58, č. 1, s. 71-82. ISSN 1037-0196
- Hájek, M., Mejdrová, H. (2000): *Vznik Třetí internacionály*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-884-0.
- Heller, J., Neužil, F. a kol. (2011): *Kdopak by se Marxe bál?* Praha: Futura. ISBN 978-80-86844-73-2.
- Hetmann, F. (ed.) (1980): *Rosa Luxemburg: Ein Leben für die Freiheit – Reden, Schriften, Briefe*. Frankfurt am Main: Fischer. ISBN 3-596-23711-4.
- Hilferding, R. (1910): *Das Finanz Kapital: Eine Studie über die jüngste Entwicklung des Kapitalismus*. Wien: Ignaz Brand & Co. ISBN nemá (česky *Finanční kapitál: Studie o nejnovější fázi ve vývoji kapitalismu*. Praha: NČSAV 1961. ISBN nemá).
- Hobson, J. A. (1902): *Imperialism: A Study*. New York: James Pott (česky *Imperialismus*. Praha: NČSAV 1962. ISBN nemá).
- Holman, R. a kol. (1999): *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: C. H. Beck. ISBN 80-7179-

238-1.

- James, É. (1968): *Dějiny ekonomického myšlení 20. století*. Praha: Academia. ISBN nemá.
- Janiš, J. (1965): Akumulace kapitálu v pojetí Rosy Luxemburgové a Oto Bauera. *Politická ekonomie*, roč. 13, č. 5, s. 432-440. ISSN 0032-3233.
- Janiš, J. (1967): Akumulace kapitálu v pojetí Rosy Luxemburgové, Oto Bauera a N. Bucharina. In: Urban, L. a kol.: *Eseje o teoriích ekonomického růstu*. Praha: Academia, s. 53-68. ISBN nemá.
- Kalecki, M. (1937): A Theory of the Business Cycles. *Review of Economic Studies*, roč. 4, č. 2, s. 77-97. ISSN 0034-6527.
- Kalecki, M. (1962): *Prace z teorii koniunktury*. Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. ISBN nemá.
- Kalecki, M. (1971): *Selected Essays on the Dynamics of the Capitalist Economy*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN nemá.
- Kautskyová, L. R. (ed.) (1923): *Briefe an Karl und Luise Kautsky: 1896 – 1918*. Berlin: E. Laub. ISBN nemá.
- Keller, J. (2018): Konec třetích cest. *Právo*, 21. 8. 2018, s. 6. ISSN 1211-2119.
- Keller, F., Kraft, S. (eds.) (2005): *Rosa Luxemburg – Denken und Leben einer internationalen Revolutionärin*. Wien: Promedia. ISBN 3-85371-232-0.
- Kolektiv (1976): *Přehled dějin KSČ*. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Kolektiv (1984a): *Ekonomická encyklopedie 1. (A – O)*. 2. přepracované vydání. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Kolektiv (1984b): *Mezinárodní komunistické dělnické a národně osvobozené hnutí (60. – 80. léta 18. století – 1977)*. 3. vydání. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Kolektiv autorů SSSR a NDR (1986): *Buržoazní a maloburžoazní ekonomické koncepce socialismu: Kritické stati*. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Lenin, V. I. (1950): *Vybrané spisy. Svazek II*. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Lenin, V. I. (1951): *Spisy. Svazek 1*. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Lenin, V. I. (1953): *Spisy. Svazek 7*. Praha: SNPL. ISBN nemá.
- Lenin, V. I. (1954): *Spisy. Svazek 15*. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Lenin, V. I. (1957): *Spisy. Svazek 22*. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Lenin, V. I. (1958a): *Spisy. Svazek 18*. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Lenin, V. I. (1958b): *Spisy. Svazek 36*. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Lenin, V. I. (1959): *Spisy. Svazek 43*. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Lenin, V. I. (1980): *Sebrané spisy. Svazek 3*. 2. vydání. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Lenin, V. I. (1986): *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu*. 10. vydání. Praha: Svoboda. ISBN nemá
- Lenin, V. I. (1987): *Sebrané spisy. Svazek 30*. 2. vydání. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Levi, P. (2012): *In The Steps of Rosa Luxemburg: Selected Writings of Paul Levi*. Chicago: Haymarket Books. ISBN 9781608462346.
- Luxemburgová, R., Rosa-Luxemburg-Stiftung (ed.) (2015): *Arbeiterrevolution 1905/06 (Polnische Texte, herausgegeben und übersetzt von Holger Politt)*. Berlin: Dietz. ISBN 978-3-320-02302-7.
- Marx, K. H. (1953): *Kapitál I*. Praha: SNPL. ISBN nemá.
- Marx, K. H. (1954): *Vybrané spisy. Svazek 1*. Praha: SNPL. ISBN nemá.
- Marx, K. H. (1955): *Kapitál II*. Praha: SNPL. ISBN nemá.
- Marx, K. H. (1974): *Rukopisy „Grundrisse“ (Ekonomické rukopisy z let 1857 – 1859). II*. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Májíček, J. (2012): Rosa Luxemburgová. *Solidarita*.
<https://solidarita.socsol.cz/2012/teorie/rosa-luxemburgova>.
- McLellan, D. (2007): *Marxism after Marx*. 4. vydání. London: Palgrave Macmillan. ISBN

- 1403997284.
- Mészáros, I. (2009): *Socialismus nebo barbarství: Od „amerického století“ ke křížovatce dějin*. Praha: Svoboda servis. ISBN 978-80-86320-62-5.
- Mogilevskij, S. A. (1975): *Nejnovější dějiny mezinárodního komunistického a dělnického hnutí 1917 – 1970*. Praha: SPN. ISBN nemá.
- Nettle, J. P. (1966): *Rosa Luxemburg. 2. díly*. Oxford: Oxford University Press. ISBN nemá.
- Petráček, J., Tallerová, J. (1977): *Dějiny ekonomických učení*. Praha: SPN. ISBN nemá.
- Politt, H. (ed.) (2012): *Nationalitätenfrage und Autonomie*. Berlin: Dietz Verlag. ISBN 978-3-320-02274-7.
- Preobraženskij, J. A. (1926): *Новая экономика (теория и практика): 1922-1928 гг. Опыт теоретического анализа советского хозяйства*. Moskva: Московский рабочий. ISBN nemá (česky *Nová ekonomika*. Praha: Univerzita Karlova v Praze 1968. ISBN nemá).
- Ransdorf, M. (1996): *Nové čtení Marxe. Díl I*. Praha: Futura. ISBN 80-85523-31-1.
- Ransdorf, M. (2012): *Nové čtení Marxe II: Marx jako platforma kritického myšlení*. Plzeň: Euroverlag. ISBN 978-80-7177-0305.
- Robinsonová, J. V. (1951): Introduction to Rosa Luxemburg's Accumulation of Capital. In Luxemburgová, R. (1951): *The Accumulation of Capital*. London: Routledge and Kegan Paul, s. 13-28. ISBN nemá.
- Robinsonová, J. V. (1956): *The Accumulation of Capital*. London: Macmillan. ISBN nemá.
- Rozenberg, D. I. (1981): *Komentáře k druhému a třetímu dílu Marxova Kapitálu*. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Sirůček, P. (2011a): Ženský element v (nejen) ekonomické vědě – úvod do problematiky. *Marathon*, 105, roč. 15, č. 6, s. 6-16. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon/doc/Mar1106.pdf>.
- Sirůček, P. (2011b): Ženy a ekonomické teorie. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 19, č. 5, s. 87-100. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2011c): Ženy v ekonomických teoriích. *Marathon*, 106, roč. 15, zvláštní číslo, s. 3-29. ISSN 1211-8591. <http://www.valencik.cz/marathon/doc/Mar110Z.pdf>.
- Sirůček, P. (2011d): Ženy v ekonomii – J. V. Robinsonová. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 19, č. 6, s. 93-100. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2012): Ženy v ekonomii – R. Luxemburgová. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 20, č. 1, s. 88-95. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2016a): *Dlouhé K-vlny (historie zkoumání, vývoj, výhledy) a rozpory soudobé globalizace. Díl I. O cyklech a dlouhých vlnách. Díl II. O globalizaci a dlouhých vlnách*. 3. aktualizované vydání. Praha: Fórum společenských věd Klubu společenských věd, ročník 2016 (IV.). ISSN 2336-7679. <http://forum.klubspolved.cz/Sirucek160407-ch.htm>.
- Sirůček, P. (2016b): Polozapomenuté postavy ekonomického myšlení: M. Kalecki. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 24, č. 6, s. 78-85. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2017a): M. I. Tugan-Baranovskij – teoretik cyklů, krizí a socialismu. *Alternativy (časopis CSTS)*, prosinec 2017, č. 2, s. 112-143. ISSN nemá. <https://www.kscm.cz/cs/nasi-lide/csts/alternativy-c-2>.
- Sirůček, P. (2017b): Neomarxismus ostudou, prohrou i hrozbou opravdu je. *Marathon*, 143, roč. 21, č. 2, s. 5-9. ISSN 1211-8591. <http://valencik.cz/marathon/doc/Mar1702.pdf>.
- Sirůček, P. (2017c): Polozapomenuté postavy ekonomického myšlení: J. Ch. L. S. Sismondi. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2017, roč. 25, č. 2, s. 98-106. ISSN 0572-3043.
- Sirůček, P. (2018a): Antipráce, levicovní roboti a další mýty 4.0. *Fórum společenských věd Klubu společenských věd*, ročník 2018 (VI.), s. 1-26, 32. ISSN 2336-7679. http://forum.klubspolved.cz/Sirucek_Antiprace_levicovi_roboti_a_dalsi_myty_4.0.pdf.

- Sirůček, P. (2018b): Minislovníček a literatura 4.0. *Medias res*, roč. III, č. 2, s. 35-67. ISSN 2464-6334. <http://www.mediasres.cz/publikace-medias-res/3021-medias-res-22018.htm>.
- Sirůček, P. (2018c): Neznámý a nedoceněný N. D. Kondratěv. *Alternativy (časopis CSTS)*, červenec 2018, č. 3, s. 147-190. ISSN nemá. https://www.kscm.cz/sites/default/files/soubory/Casopisy/Alternativy/2018/01_Cervene_c/alternativy_-_casopis_csts_03_2018.pdf.
- Sirůček, P. (2018d): Průvodce literaturou 4.0 (aneb kritické otazníky nad frázemi a mýty 4.0). *Fórum společenských věd Klubu společenských věd*, ročník 2018 (VI.), s. 1-66. ISSN 2336-7679. <http://forum.klubspolved.cz/Sirucek180917-ch.htm>.
- Sirůček, P. a kol. (2007): *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie (vývoj-současnost-výhledy)*. Slaný: Melandrium. ISBN 978-80-86175-03-4.
- Sitárová, Z., Kliment, A. a kol. (1981): *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Smith, A. (1958): *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: SNPL. ISBN nemá.
- Sojka, M. (2010): *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Havlíček Brain Team. ISBN 978-80-87109-21-2.
- Stalin, J. V. (1953): *Spisy. Svazek 13*. Praha: Svoboda. ISBN nemá.
- Sweezy, P. M. (1967): *Teorie vývoje kapitalismu*. Praha: Academia. ISBN nemá.
- Švihlíková, I., Tejkl, M. (2017): *Kapitalismus, socialismus a budoucnost aneb Mikeš už přišel*. Praha: Rybka Publishers. ISBN 978-80-87950-44-9.
- Tejkl, M. (2012): *100 let od životního díla Rosy Luxemburgové*. <http://outsidermedia.cz/100-let-od-zivotniho-dila-Rosy-Luxemburgove>.
- Urban, L. a kol. (1967): *Eseje o teoriích ekonomického růstu*. Praha: Academia. ISBN nemá.
- Varadzin, F. (2004): Rosa Luxemburgová – život a dílo. In: Jurečka, V. (ed.): *Ženy v ekonomii*. Ostrava: EF VŠB – TU Ostrava, s. 31-40. ISBN 80-248-0620-7.
- Vojtíšek, J. a kol. (1980): *Politická ekonomie: Kapitalismus*. Praha: Svoboda. ISBN nemá.

Abstrakt

Německá novinářka, ekonomka a radikální politička polsko-ruského původu R. Luxemburgová byla také významnou činitelkou mezinárodního dělnického hnutí. V kontextu marxistické politické ekonomie rozpracovala problematiku akumulace kapitálu, reprodukce, hospodářského rozvoje či sociálně-ekonomických a politických změn etc. Bývá označována za jednu z největších revolucionářek v moderní historii.

Abstract

The German journalist, economist and radical politicians of the Polish-Russian origin R. Luxemburg was also prominent official of the international workers' movement. She elaborated in the context of Marxian political economy issues of the capital accumulation, reproduction, economic development, of social-economic and political changes etc. She is often referred to as one of the greatest revolutionaries in modern history.

Klíčová slova

R. Luxemburgová – socialistická revoluce – dělnické hnutí – marxistická politická ekonomie – akumulace kapitálu

Keywords

R. Luxemburg – socialist revolution – workers' movement – marxian political economy – capital accumulation

JEL classifications

B14, B51, E11, O10, P10